

AIDAI

1954

NR. 1

TURINYS

JANUARY, 1954

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1954 METAI SAUSIO MĖNUO Nr. 1 (67)

MINDAUGAS IR JO KARŪNA

Kritiškos pastabos septynių šimtmečių (1253-1953) perspektyvoje

ZENONAS IVINSKIS

I. Šaltiniai ir tyrinėjimai apie Mindaugo laikus.
II. Mindaugo varžovas — jo sūnėnas Tautvila Dausprungaitis.
III. Kiti galutinai neišspręsti klausimai (sostinės vieta, Mindaugo atkritimas pagonybėn ir žemių dovanojimo dokumentai).
IV. Mindaugo kelias į karaliaus garbę.
V. Valdovų karūnavimas Europoje 13-me amžiuje ir Mindaugo karūna.
VI. Mindaugo karūnavimo ceremonijų klausimas ir iškilmių vieta.
VII. Karūnavimosi reikšmė.

I.

"... Viešpataujant *šviesaus prisiminimo* Mindaugui, kuris, jam priėmus krikšto sakramentą, buvo Apaštališkojo autoriteto vardu vainikuotas karaliumi, tačiau žiauriai užmuštas piktos valios sūnų..." (Theiner I p. 79).

Tas reikšmingas sakinys iškelia pirmojo ir paskutinio Lietuvos karaliaus tragiškai užbaigto gyvenimo tris svarbiausius faktus. Jis buvo parašytas popiežiaus Klemenso IV laiške čekų karaliui Otokarui II, kai dar tebuvo praėję penkeri metai (1268) nuo karališkos šeimos išžudymo, kai Roma rūpinosi apsaugoti Lietuvos karūną ateičiai. Su tais įdomiais žodžiais ("clarae memoriae Mindota) glaudžiai siejasi taip pat ir klausimas, ar Mindaugas *išliko* krikščionimi. Tuo būdu paliečiama plati problematika, per paskutinį šimtą metų davusi progos įvairiems svarstymams. O tai atsitiko ypač todėl, kad tiesiogiai apie Mindaugą šaltinių nėra daug. Kai palygini, pvz., su Vytauto D. laikų keliolika kronikų ir šimtų šimtais raštų, tai čia tiesiogiai apie Mindaugą versmių tėra dalelė. Tai bus per tuziną Romos bulių, dešimtis Mindaugo ar jo vardu surašytų donacinių dokumentų ir dvi kronikos, būtent Ipatjevo arba Volynijos metraštis ir Eilėtoji Livonijos kronika. Tiesa, čia neminime Henriko (vad. "Latvių") kronikos, kuri pateikia mums brangių ir ankstybų priešmindauginių žinių apie Lietuvą (iki 1227).

Abi mindauginės kronikos turi didelį trūkumą. Jose pasigendame tikslios chronologijos, trūksta vietovardžių. Tad tyrinėtojas čia patenka į klampų ir abejotiną tereną, kur dažnai nėra tikro pagrindo. Negali, pvz., jis pasakyti net tikslios datos, kada susiformavo prieš Mindaugą priešų koalicija, kada buvo jis pakrikštytas ir kada karūnuotas. Galima nustatyti tik apytikrės ribos, kad tai yra atsitikę po vienų įvykių, ar prieš kitus faktus.

Eilėtosios kronikos autorius iki 1290 m. pridainavo 12,017 eilučių, ir iš jų geras ketvirtadalis liečia Lietuvą. Išryškindami šitos versmės istorišką vertę, esame tačiau pažymėję, jog joje nuolat sutinkamos poetui charakteringos stilistinės formulės. Dažnai pasikartoja tie patys rimai, kuriems nereikia suteikti jokios istoriškos prasmės (Židinys 24, 1936 p. 289-302). Apie Mindaugo krikštą ir karūnavimą, pvz., yra 125-kios poezijos eilutės, bet jose nėra paminėta abiejų svarbių įvykių nei laikas, nei vieta. Žinoma, datas ir vardus į poeziją sklandžiai įglausti yra sunku!

Mindaugas ir jo priešai turėjo daug santykių su Volynijos Danielium Romanaičiu, ir todėl tokia svarbia versme tampa Ipatjevo kronika (1205-92). Mūsų nelaimė, kad eilės tik šitam metraščiui težinomų teigimų apie Mindaugą nėra kaip palyginti su kitomis kronikomis.

Abu tiedu šaltiniai yra iš priešų stovyklos. Livonijos ordino sklandžią poeziją, kuri riteriams ne tik prie valgio būdavo skaitoma, bet jų ir žygiuose dainuojama, sukūrė perdėm kryžiuočių ideologijos poetas jau trisdešimt metų po Mindaugo mirties. Ipatjevo vienuolis kronistas dar labiau nusistatęs prieš Danieliaus priešą. Juk Mindaugas visą laiką kaip tik stengėsi plėsti savo valdžią į anas sritis, į kurias veržėsi Volynijos valdovas.

Patys lietuviai savo kronikas pradėjo rašyti tik Vytauto laikais. Šitaip, neturėdami betarpiškų liudininkų iš paties krašto, esame priversti visą laiką Mindaugo veikimo sceną apšviesti iš šoninės perspektyvos. Nors ji vistiek lieka apytamsė, tačiau mūsų karalius iš anos žilos lietuvių praeities ūkanų, palyginti, vistik kyšo, lyg koki milžiniška jūros uola, jau saulei tekant įžiūrima. O ten toliau už jos dar miglos. Ir iš tikrųjų labai daug, kas dėjosi prieš Mindaugą, yra dar abejonių ir netikrų samprotavimų marėse paskendę. Su Mindaugo išėjimu lietuvių scenon ir anie kaimynai (Livonija ir Volynija) pateikia mums daugiau šviesos.

Esame palikę nuošaliai šiaurės rusų (naugardiečių), maskviečių (Gustyno), lenkų ir pačių lietuvių metraščius, nes jie yra vėlybesni. O kryžiuočių Dusburgas ar Livonijos Wartbergė, nors ir suvartojo dingusius analus, priklauso taip pat 14 amžiui. Tačiau, pritraukus tą vėlybesnę istoriagrafiją, panaudojant net sujauktą Bychovco kroniką ir ypač kartais neužtarnautai niekinamą M. Strijkovskį, lietuviui tyrinėtojui reikėtų dar sykį tarti savo žodį; juo labiau, kad yra atsiradę naujausių svetimųjų tyrinėjimų apie mūsų istorijos 13-tąjį amžių (žiūr. gale bibl'ogr.).

Kai šaltinių kokiais svarbiais klausimais nedaug, ar jie yra supainioti, vis atsiranda daugiau literatūros, nes spragos duoda laisvės. Taip yra atsitikę ir su Mindaugu bei jo laikais. Tad šalia Vytauto Mindaugas yra vienas iš tų, apie kurį daugiausia rašyta. Tas pats Lietuvos karaliaus veikimo laukas iš negausių versmių ne tik išartas, bet ne vieno vėl akėtas, iš naujo daug kartų vėl kasinėtas. Kiekvienas vis atnešė savo spėliojimus bei nagrinėjimus, ir taip per paskutinius 60 metų, nuo pasirodymo pirmos mokslinės monografiios apie Mindaugą (J. Latkowski: Mendog krél litewski, 1892(, jo laikų tyrinėiimas yra pasistūmėjęs pirmyn. Bet kartais jokie perkratinėjimai nieko nepadeda, jeigu kas nėra įsakmiai užrašyta. Taip, pvz., yra su vadinamosios Mindaugo sostinės vieta. Daug laisvės svarstymams vėl duoda aplinkybė, kad Mindaugo karūnavimasis buvo dvejus metus uždelstas. Atsitiktinai eilėtoji kronika pamini Mindaugo pasiuntinį pas popiežių — Parnų,, ir tuo visos žinios apie "'iškilmingą delegaciją" baigiasi. Ir t.t.

Mindauginę epochą arba atskirus su ja susijusius klausimus studijavo vokiečiai, rusai, ukrainiečiai, lenkai. Jau su moksliniais nusiteikimais bandė žiūrėti į savo karalių ir patys lietuviai. Buvusių ordino žemių (Livonijos ir Rytprūsių) vokiečiams (Th. Kallmeyer, E. Bonnell, A. L. Ewald, R. Krumbholtz, K. Lohmeyer ir kt.) Mindaugas buvo įdomus kaip kryžiuočių partneris. Mykolas von Taube specialiai tyrinėjo lietuvių ir rusų kunigaikščius Padauguvyje (1935), o M. Hellmannas 13-jo amž. Latgalijos istoriją (1953). Prancūziškai kelias studijas iš Riurikaičių genealoginių santykių berašydamas, rusas jėzuitas Nicolas de Baumgarten svarstė Mindaugo lietuvių santykius su Polocku (1936). Šiaipjau rusai Lietuvos 13-tajam amžiui nėra parodę ypatingo dėmesio. Jau gerokai apsenusi skaitosi B. V. Antonovičiaus monografija (1885). Bet užtat niekada nenustoja vertės tai, ką parašė didysis ukrainiečių Myk. Hruševskis, be kitko, nustatydamas Ipatjevo metraščio chronologiją. Visai naujoviškai, žiūrėdamas į Mindaugą kaip į stambų agrarą, turintį pastovios tendencijos savo valdomus plotus vis didinti ir didinti, priėjo prie ano karaliaus kitas ukrainietis — Pilypas Klymenko (Altpr. Forsch. 1929). Gaila, kad jo plati studija apie Mindaugą, kaip Lietuvos istorijos draugijos leidinys Kaune, jau nebespėjo pasirodyti lietuviškai (1944).

Žymiai daugiau Mindaugo laikus yra tyrinėję lenkai. Jiems visada buvo įdomu, kokioje žemėje išaugo ta "Jogiellonowie" dinastija. Neminėsime čia pirmos 19 amžiaus pusės jų istorikų, paliksime nuošaliai Stadnyckį ir mūsų senelį Teodorą Narbutą, rašiusį lenkiškai. Mokslo darbai prasideda su J. Latkowskiu, W. Kętrzynskiu, K. Chodynickiu, A. Prochaska, K. Skirmuntaite (visi jos darbai išversti lietuviškai), Wl. Abrahamu, J. Fijałeku, W. Kamieneckiu ir kt. Dar vertingesnės savo kritiškumu yra keturios studijos po 1925 metų: St. Zajączkowskio, H. Lowmiańskio (1932), H. Paszkiewicziaus (Jagiellonowie a Moskwa I, 1933) ir K. Maleczyńskio (1936). Paminėti dar reikėtų kunigaikščio Juozo Puzynos studiją. Prieš antrąjį pasaulinį karą jis buvo paruošęs darbą apie Mindaugo laikų pradžią. Buvo spausdinta (1937) tik jo viena dalis — apie totorių puldinėjimus Lietuvon 1238-43 m. Puzyna plačiai suvartoja vėlesnius lietuvių metraščius. Į naująsias lenkų studijas, lygiai kaip į Taubę, Baumgarteną ir M. Hellmanną, mūsų Mindaugo tyrinėtojai turėtų būtinai atkreipti dėmesio.

13 amžius taip pat tarp Lietuvos istorikų buvo sukėlęs susidomėjimo. Per 700 metų sukaktį 1936 m. buvo rašyta apie Saulės kautynes ir jų reikšmę (S. Sužiedėlis, Z. Ivinskis), nagrinėta lietuviškai ir vokiškai Mindaugo ir Žemaičių santykiai bei Durbės mūšio padariniai (Z. Ivinskis 1938). K. Avižonis tyrinėjo lietuvių ba-

V. K. JONYNAS
PIEŠINYS

jorijos pradžią (1932). P. Klimas savo neišspausdintos Lietuvos istorijos seniausią dalį (1939) privedė taip pat iki Mindaugo laikų. O mindauginius laikus savo studijoje apie Otokaro II-jo žygius į Prūsus palietė A. Šapoka vienu atžvilgiu (1933). Keturi tautiečiai, ir vis kunigai, davė apie Mindaugą keturias atskiras monografijas, kurių trys buvo disertacijos. Pirmasis buvo J. Totoraitis (1905). J. Stakauskas (1934), kan. A. Steponaitis (1937) ir A. Juška vis nagrinėjo Mindaugo santykius su vakarais ir Bažnyčia. Tik A. Juškos darbas apie Mindaugo santykius su katalikų Bažnyčia ("Le relazione del re Mindaugas con la Chiesa Cattolica", Roma 1948, p. XX-210) dar nepaskelbtas, o visos kitos lietuvių studijos yra lietuviškai išleistos. Jose yra bandyta į Mindaugą pažiūrėti iš pačios Lietuvos ir lietuvio akimis. Gaila, kad nepastebėtos liko vertingos kan. Prapuolenio pastabos apie Mindaugo santykius su krikščionybe (Vadovas I, 1908 p. 372).

Su vardu Mindaugo, kuris iš tradicijos vis laikomas Lietuvos valstybės įkūrėju, siejasi visa virtinė Lietuvos istorijos problemų, tačiau svarbiausios jų visada pasilieka keturios: galutinai neišspręstas valstybės suvienijimo klausimas, neaiškumai apie krikštą—vainikavimąsi, abejonės apie mindauginių dovanojimų dokumentų

tikrumą, mįslė apie Mindaugo atkritimą į pagonybę ar žuvimą krikščionimi. Bet prie minėtų problemų jungiasi dar eilė neišaiškintų įvykių, arba tiesiog nesurastų grandinių, kurios turėtų sumegzti atskirus palaidus faktus. Vistik keliasdešimt generacijų mus skiria nuo anų laikų ir juos jau perdaug yra užgulusios septynių amžių dulkės.

Valstybės susiformavimo klausimu dažnas norėjo pareikšti savo nuomonę. Labai įdomu, kaip lietuviai, toji ano meto tikra karių ir raitelių tauta (Henrikas Latvis), nuo plėšiamųjų žygių į tolimiausias žemes perėjo prie planingų politinių karų jau vieno valdovo valdžioje. Nepaisant daugelio svarstymų, Lietuvos valstybės suvienijimo problema nėra dar išspręsta visiems priimtinu būdu. Labiausiai 1932-33 m. išsiskyrė du lenkų istorikai: H. Lowmiańskis ir H. Paszkiewiczius. Pirmasis, į plačią kaimynų medžiagą atsirėmęs, kritikavo valstybės kilmę iš kunigaikščiukų (reguli, kniaz, konige) suvienijimo, jų pajungimo. Jis mano, kad vietoje kunigaikščiukų buvę tik kariniai būrių (družinų) vadai, kurie kitiems užmesdavo savo valdžią. Tokio žymesnio būrio vadu buvęs ir Mindaugas, kuris su savo šalininkais užgrobęs vyriausią valdžią, gyventojus — savo "družinos" kariams išlaikyti — apkrovęs dideliais mokesčiais, ir galutinai įsitvirtinęs 1254-58, jau atsiremdamas į vokiečių ordiną.

H. Paszkiewiczius (Dionizo Poškos ainis!) aiškino Lietuvos valstybės atsiradimą tradiciniu būdu, būtent "kunigaikščiukų teorija", tačiau jis pirmasis atkreipė dėmesį, jog valstybingumo pradžia siekia dar prieš Mindaugą. Pasiremiant kai kuriomis miglotomis versmių užuominomis, berods, ir galima padaryti išvadą, kad vienas vyriausias valdovas jau buvo atsiradęs dar anksčiau. Valstybę galėjo būti pasidalinę valdančios šeimos nariai. Kaip prieš Mindaugą jau buvo prasidėjusios kovos su Livonijos ordinu, taip jau tada reiškėsi ir rytinių gudų plotų užėmimas. Tačiau visa tai nesumažina Mindaugo pastangų, nors jis ir nesąs valstybės įkūrėjas, o tik jos atstatytojas, vėl sujungėjas buvusių vienai valdančiai šeimai išdalintų žemių. Vadinasi, Mindaugas būtų tikrasis anksčiau užsimezgusios valstybės cementuotojas, jos centralizatorius, nes tik jis galutinai teprivedė paklusti kitus kunigaikščius, ir net tokius jam pavojingus brolainius kaip Tautvila.

II.

Mindaugo genealogija tiksliau nežinoma. Jo tėvas (tik vėlybi šaltiniai vadina jį Ringaudu) pagal Livonijos kroniką bus buvęs pats galingiausias. Jis bus turėjęs keletą sūnų ir dukterų. Bet tik du sūnūs, būtent, Dausprungas ir Mindaugas, tefigūruoja tarp 21 kunigaikščio vardo, kai 1219 m. buvo daroma sutartis su Danieliaus našle motina. Reikia atkreipti dėmesį į Mindaugo brolį Dausprungą (Liet. Encikl. VI), kuris iš tolimesnių šaltinių pradingsta. Tačiau palieka dėdės Mindaugo antipodas, jo amžinas priešas ir varžovas — Dausprungaitis Tautvila. Viena jo sesuo buvo ištekėjusi už garsiojo Aleksandro Nevskio (v. Taube: Jahrb. f. Kultur u. Gesch. d. Slaven 1935 p. 407), o kita už Volynijos Danieliaus. Šitaip tėvas Dausprungas nurodė giminystėms su kaimynais politinį kelią, kuriuo ėjo ir jo brolis Mindaugas, vėliau išleisdamas savo dukterį už Danieliaus sūnaus Švarno. Politines vedybas 14-me amžiuje plėtojo Gediminas ir jo anūkas, vesdamas Jadvygą.

Mindaugo pirmatakas, kuris buvo apjungęs valstybę, paliko savo sūnums plačias, jo klausančias žemes. Tautvila buvo tad iš savo tėvo paveldėjęs ne tik norą tapti vyriausiu kunigaikščiu, bet ir "nesuskaitomas žemes", kurias jam ir jo broliui Edvydui Mindaugas atėmė. (Ipat. p. 815). Rusų ir lietuvių vėlesnės kronikos (Bychovco) daug žino apie Tautvilą. Eilėtoje kronikoje jis figūruoja vardu "Tûsche".

Abu jiedu su broliu buvo dėdei nepaklusnūs ir veikė išvien su Mindaugo priešu, žymiuoju Žemaičių kunigaikščiu Vykintu, kitu Dausprungaičių dėde. Atrodo, Dausprungaičių tėvas buvo vedęs Vykinto seserį. Išvarydamas maištaujančius giminaičius iš Lietuvos, leido jiems Mindaugas pasilaikyti sau tai, ką jie užims rusų žemėse (Ipat. 815). Tai buvo įdomus ir gudrus Mindaugo metodas — nepalikti krašte savo priešų. Lietuviai jau apie 1235 m. buvo užvaldę Polocką. Už kelerių metų Vitebsko ir Smolensko sritys buvo jų priklausomybėje (šv. Taube p. 405). Polocke ir įsiviešpatavo Tautvila. Jis buvo politinis Vytauto ir Švitrigailos pirmatakas. Padedamas priešų to valdovo, kuris Lietuvoje sėdėjo, jis kovojo už savo teises. Jis jungėsi su Danieliaus būriais prieš Mindaugą. Sūnėnas darėsi Mindaugui dar pavojingesnis, kai jis parodė palankumą vokiečiams ir krikščionybei (v. Taube p. 406, 462). Jis buvo *pirmasis* lietuvių kunigaikštis, kuris Rygoje buvo lotyniškai pakrikštytas. M. v. Taube mano, kad Tautvilai turėjęs būti skirtas ir Inocento IV raštas (15. IX. 1238), kuriuo neofitas Polocko kunigaikštis išreiškęs norą "įkurti lotynų katedros bažnyčią" (Livl. Urk. B. III Nr. 1226). Tautvilos teises prieš Mindaugą palaikė ne tik rusų kunigaikščiai, bet taip pat rygiečiai ir ypač Rygos arkivyskupas (Ipat. 816), iš kurio rankų Dausprungaitis buvo priėmęs krikštą. Tautvila dalyvavo Livonijos kryžiuočių žygyje prieš Mindaugą. Žodžiu, darėsi panaši padėtis kaip Jogailai 1384 ir 1392 m., kai Vytautas su Prūsų riteriais terorizavo pusbrolį.

Didelės priešų sąjungos spaudžiamas, Mindaugas pirmiausia kreipėsi Volynijon į Danielių, bet nesėkmingai. Paskui jis atsargiai užmezgė santykius su Livonijos magistru Andrium von Stierlend. Volynijos metraštis kalba (Ipat. 816), kad Mindaugas — pirmiausia pinigais ir dovanomis — norėjęs nužudydinti savo jau krikštytą

KAZYS BRADŪNAS

RUDENS GIEDRA

Lygumos ligi dangaus pratįso.
Jau rūkai daubosna supūsti.
Gluosnių rankose voratinkliai suplyšo...
Ir keliuosi aš anksti, anksti
Į pirmąsias mišias.

Laikas rudenio maldas kalbėti —
Greit širdis nušalnos.
Ir pro debesų auksinį rėtį
Vakaro žara pradės byrėti
Jau be dulkių dienos.

SENAS GRABADIRBIS

Mano sūnūs užaugo.
Jiem atidaviau įmonę.
Jie dirba karstus.

Saldų kvapą pušinių lentų
Geriu, kaip užnuodytą korį.
Ir ant strėnų, naštos išlenktų,
Laikau baisų mirusio svorį.

O sūnūs parvedė žmonas.
Auga anūkai.
Ir žaidžia karstais.

---

varžovą (Ipat. 816-17). Jeigu Mindaugo priešai čia teisybę rašo, tai būtų dar įrodymas, jog Mindaugas tuo metu dar buvo toli nuo krikščioniškos dvasios ir vartojo tuos pačius ankstybesnius prievartinius "merovingiškus" frankų metodus, kai jis išvarinėjo ir šalino kitus kunigaikščius (Ipat. 858).

Mindaugo laimė buvo, kad jo neprietelius kunigaikštis Tautvila buvo radęs prieglaudą pas Rygos arkivyskupą ir iš jo priėmęs krikštą. Šitie Tautvilos žygiai apsprendė tolimesnius Mindaugo ėjimus. Jis pasirodė už brolėną apsukresnis. Mindaugas buvo pirmasis, kuris pasinaudojo nesutikimu tarp Rygos arkivyskupo ir Livonijos ordino. Tas priešingumas išvirs vėliau į atvirą tarpusavę nesantaiką. Ja Lietuvos labui pasinaudos Vytenis ir Gediminas, ir lietuviai pagonys net kurį laiką, sudarydami Rygoje savo įgulą, gins arkivyskupą ir rygiečius nuo įkyrių ordino pretenzijų. Mindaugas nuėjo su Livonijos ordinu, ir todėl nei jo vainikavime, nei jo paties donaciniuose dokumentuose niekur nefigūruos Rygos arkivyskupo vardas. Visa tai skaitėsi nuopelnas Livonijos magistro, kuris, esą, įtikinęs Mindaugą, jog šis pražūsiąs, jeigu jis neapsikrikštysiąs. Šitaip iš visų pusių spaudžiamas, Mindaugas ir pradėjo derybas su Livonijos magistru, pasiryždamas daryti tai, ką jau buvo padaręs jo konkurentas, būtent, krikštytis.

Iš čia matyti, jog veržlaus Dausprungaičio vaidmens Mindaugo ir jo krikšto bei karūnacijos istorijoje nereikia išleisti iš akių. Jis yra įdomus per visą Mindaugo valdymą. Netekęs vokiečių paramos, Tautvila dar glaudėsi prie Žemaičių, su Vykintu puolė Mindaugą ties Tveriais, bet be aiškios pergalės. Nuo 1251 m., kai Lietuvos valdovą jau rėmė Livonijos riteriai, o jotvingius pasisekė Mindaugui papirkti, visa Tautvilos akcija prieš dėdę buvo jau paraližuota. Nuostabiai vikriai Mindaugas išlindo iš tos sunkios situacijos ir vainikavosi. Tokie politiniai įvykiai reikalavo ne tiktai nepaprastų gabumų, daug energijos, didelės orientacijos, bet ir sugebėjimo įžvelgti ir numatyti tolimesnių įvykių eigą. Reikėjo daug gudrumo ir mokėjimo pasinaudoti Lietuvos kunigaikščių ir kaimynų (pavyzdys — Rygos arkivyskupas ir ordinas!) nesutikimais.

Tautvila buvo apsukresnio konkurento nugalėtas. Bet jis ir po Mindaugo mirties dar vis jautėsi turįs teisių į vyriausią valdžią Lietuvoje. Nors Tautvila ilgai buvo gyvenęs už Lietuvos ribų (Polocke), tačiau 1263 m. kreipėsi į jį Žemaičių kunigaikštis Treiniota (atrodo, jis turė-

jo būti Vykinto sūnus). Jis siūlē Tautvilai pasidalinti Mindaugo valdžią ir turtais (Ipat. p. 860). Šis tačiau ir dabar siekē paimti vienas vyriausią valdžią ir tykojo progos nužudyti giminaitį, tačiau pirma žuvo pats, palikdamas ir vēlesniuose šaltiniuose apie savo veikimą nemaža pēdsakų, kuriuos dar reikia suderinti.

III.

Galutinai neištirtų ar neužbaigtų problemų Mindaugo istorijoje yra ir daugiau. Iki dabar nēra išaiškinta, kur buvo jo sostinē. O daug pastangų buvo padēta! Kokis tuzinas istorikų ir praeities mēgējų vis reikšdavo savo nuomonę, ir beveik kiekvienas į Mindaugo sostines piršo vis kitą vietovę. Pirmasis buvo Latkowskis, kuris siūlē Vilniaus srityje Varnēnus, o paskutinis kan. J. Steponaitis — Žemaičių Varnius (1937). Kaip matome, painiavos įnešē tas faktas, kad ilgai su sostinēs lokalizacija buvo klajojama tarp Žemaičių ir Augštaičių. Po St. Zajączkowskio, Chodynickio ir mūsų J. Jakšto (Senovē 1935) tyrinējimų yra tačiau paaiškēję, jog Lietuvos valstybingumo pradžią ("Litva"), lygiai kaip ir visos Gedimino dinastijos lizdą, tegalima kildinti iš *Augštaičių*. Tad nei Uturiai prie Betygalos (W. Kętrzyński), nei Varniai, nei Liškiava (J. Totoraitis) negali būti Mindaugo "sostapiliu". Jo reikia ieškoti labiau Neries-Šventosios baseine. Pasitelkęs savo ieškojimams P. Būtēną (Židinys 21, 1935 p. 207 ir Gimt. Kraštas 1935 p. 329), Edv. Volteris (Žid. 22, 1935 p. 412) teigē, jog Variūtos piliakalnis ant Lietuvos upelēs (Šventosios prieupis) Andrioniškio valsč. galįs būti Mindaugo sostine. Atrodo, nelaimingas yra buvęs daugelio bandymas ieškoti vietovardžio, kuris skambētų panašiai, kaip Ipatjevo kronikoje minima "Vorūta", K. Būgai etimologiškai tereiškianti sustiprintą vietą-tvirtovę.

Kol nēra surasta nieko kito aiškesnio, reikia labiau susidomēti tuo, ką teigē Fr. Papèe (Kwart. Hist. 41, 1927 p. 470) ir H. Paszkiewiczius. Mindaugo sostinē galējusi būti Kernavēs pilis ant Neries. Paskutinysis pateikē savo plačius samprotavimus, kuriuos reikia laikyti svarstytinais, nors jie ir hipotetiški. Bet tas varganas Mindaugo sostinēs ieškojimas gali kartais neprivesti prie jokių rezultatų, jeigu Mindaugas iš viso neturējo pastovios rezidencijos, jeigu jo vadinamoji sostinē buvo kilnojama. Šią mintį jau iškēlē K. A. Steponaitis (Mindaugas ir Vakarai, 1937 p. 81). Taip yra buvę su frankų karaliais, taip buvo viduriniais amžiais su Vokietijos valdovais, kurie, vykdydami vyriausią valdžią ir augš. teismą, nuolat būdavo priversti iš vienos srities keliauti į kitą (Wilhelm Berges: Das Hauptstadt Problem in der Geschichte, Festschrift f. Meinecke, 1952). Žodį "sostinē" mes šiandien, atrodo, kitaip ir suprantame, vaizduodamiesi jame atliekamus visus svarbiausius valstybinius aktus, neišskiriant ir karūnacijos. O ano meto valdovai nebūtinai sostinēje tapdavo karaliais. Tad "sostinēs" klausimo negalima spręsti mūsiškai-naujoviškai.

Svarbesnis už Mindaugo rezidencijos vietą yra klausimas, ar jis iki mirties išliko krikščionimi. Per paskutinį dvidešimtį, išskyrus J. Totoraitį, kuris 1932 m. savo disertacijos teiginius kiek modifikavo, daugumos lietuvių atstovauja pažiūrai, kad Mindaugas išliko krikščionimi (J. Stakauskas, A. Steponaitis, A. Juška). Nors J. Latkowskis įrodinējo, kad Mindaugas, lyg koks kankinys dēl savo krikščionybēs, pagoniškos reakcijos buvo nužudytas, tačiau vokiečių ir lenkų literatūroje perdēm vyrauja nuomonē, jog Mindaugas atkrito nuo krikščionybēs. Paskutinis Paszkiewiczius argumentuotai vēl pasisakē už Mindaugo apostaziją (Jag. a Moskwa I 92-100).

Vieniems labiau galioja Klemenso IV bulē Otokarui II, ir jie Mindaugo išlikimą krikščionimi remia tais pora žodžių "clarae memoriae Mindota" (Theiner I p. 79). Galvojama, jeigu jau Mindaugas iš tiesų būtų atkritęs nuo krikščionybēs, tai popiežius jo jokiu būdu nebūtų pavadinęs šviesios atminties valdovu, nes per penkerius metus Romoje jau turējo būti žinoma apie likimą naujakrikšto Pabaltijo karaliaus, į kurį Apaštalų Sostas dējo daug vilčių.

Kitiems tačiau svarbesni Eilēt. Livonijos kronikos ir Ipatjevo metraščio teigimai. Paskutinysis jau perdaug prieš Mindaugą nusistatęs! Negalima istoriškai sutikti, kad Mindaugas, būdamas bēdos verčiamas naują tikējimą priimti, jau iš anksto — kaip Bažnyčios priešas — galvojęs su krikščionybe nutraukti ryšius.

Mindaugo apostazijos problemos svarstymuose esama perdaug logiškai-racionalių galvojimų, kurie yra išplēšti iš ano meto tikrovēs aplinkos ir iš dalies atremti į dabartinius pasaulēžiūrinius bei ideologinius autorių nusistatymus. Esamoje šaltinių akivaizdoje šito klausimo išsprendimas dar ir toliau kabos ore, ir jis liks kontraversiškas, ligi staiga Vatikano archyve ar kur kitur atsiras kokis naujas įtikimas šaltinis.

Psichologiškai nebūtų nesuprantama, jeigu Mindaugas, kuris nutraukē sąjungą su Livonijos ordinu, būtų tuo pačiu nutraukęs ryšį ir su krikščionybe, kurią jis gavo per kryžiuočius. Turbūt, visų naujakrikštų valdovų krikščionybēs supratimas yra grubus, tiesiog jungiamas su senojo tikējimo likučiais. Dar kelintoje kartoje pasitaiko reakcijos ar atkritēlių (pvz., Vengrija). Ipatjevo kronika pabrēžia ir Mindaugo prietaringumą ir duoda faktų! Dar ir neofito karaliaus Jogailos kai kuriais įpročiais stebējosi lenkų prelatai. Prietarų būta daugelyje vidurinių amžių valdovų, kurie buvo pirmą kartą krikštijami ar karūnuojami (plg. Vokietijos karalių Henriką I ir jo šventą jietį!).

Į krikštą Mindaugas atējo kaip jau pakrikštytojo Tautvilos konkurentas. Yra kai kurių ženklų, kad jis — ir būdamas taikoje su Livo-

nijos ordinu — gal jau nuo 1257 m. yra slapta rēmęs Žemaičius, kurie nenorėjo kryžiuočiams pasiduoti. Priėmęs krikštą, jis vakarinę Žemaičių dalį dovanojo ordinui, kad bent tuo tarpu turėtų taiką. Iš jo taikingų santykių su Treniota po Skuodo ir Durbės kautynių (1260), kur Livonijos ordiną ištiko didžiausias smūgis, galima lyg ir daryti išvadą, kad Mindaugas, dar žymiai anksčiau prieš didžiuosius Vykintaičio karinius pasisekimus, jau buvo slaptoje sutartyje su Žemaičiais. Čia Mindaugas vėl išeitų perdėm politikas, vikriai besisukinėjąs savo sunkioje padėtyje. Tokias mintis esu išdėstęs 1938 m. (Mindaugas u. die Žemaiten), ir tai tezei pritarė J. Totoraitis (Židinys 28, 1938 p. 629).

Vargu Mindaugui oficialų sąjungos nutraukimą su ordinu pasisekė atskirti nuo krikšto, į kurį tas ordinas buvo atvedęs. Bet iš kitos pusės vis dar iki šiol neturime tinkamo paaiškinimo, kaip būtų galėjęs Apaštalų Sostas kalbėti apie apostatą, kaip apie šviesios atminties vyrą.

Su Roma palaikė santykius Livonijos ordinas, kuris su Mindaugu buvo politiškai bendradarbiavęs, iš to turėdamas teritorialinės naudos. Čia kyla klausimas: gal ordinas turėjo intereso laikinai nuslėpti ir klaidingai popiežių painformuoti!? K. Maleczyński atkreipė dėmesio, jog ne viskas, kas apie ano meto Pabaltijo santykius rašoma bulėse, reikią imti autentiškai. Lietuvos vyskupo Kristijono ir Livonijos kryžiuočių rolė buvusi dviguba Mindaugo ir Romos Kūrijos atžvilgiu (Aten. Wil. 11, 1936 p. 55).

Jeigu Mindaugas ir būtų atkritęs nuo krikščionybės, tuo dar jokiu būdu nėra galima teigti, kad krikščionybė Lietuvoje būtų užgesusi. Jeigu Mindaugo tolimesni įpėdiniai, t. y. Lietuvos valdovai, jos oficialiai ir neišpažino, tai dar jokiu būdu nereiškia, kad krikščionybė iš apačios nesiplėtė. Apie tai naujų duomenų yra surinkęs V. Gidžiūnas pažymėdamas jau 13-me amžiuje vienuolių pranciškonų vaidmenį (1950), šalia jų dar veikė ir domininkonai.

Pagaliau yra dar viena svarbi ir, berods, paskutinė problema, t. y., Mindaugo donacinių dokumentų, jo žemių dovanojimo klausimas. Ji artimai siejasi su Mindaugo apostazijos mįsle. Ar tie dokumentai tikri, vėl daug kas sau galvas laužė, pradedant nuo istorikų Strehlkės, Bungės, Sjögreno, Schwartzo, Ewaldo, Kętrzynskio, Chodynickio etc. Daug prirašyta, tačiau bendro rezultato nėra! Pati naujausia speciali studija yra K. Maleczyńskio darbas (1936).

Šitame ryšyje reikia prisiminti ir Gedimino laiškus, dėl kurių nuo seno taip pat daug ginčytasi. Vieniems jie buvo autentiški, o kitiems falsifikatai. Pagaliau, rodos, bus galima prieiti nuomonės, kad jie yra ne kas kita, kaip padaras Gedimino ir rygiečių bendradarbiavimo (J. Jakštas), ir jie bus buvę pagaminti Rygos miesto iniciatyva, ginant savus interesus prieš ordiną. Čia peršasi analogija iš apie 65 metų anksčiau. Daugumas tų dokumentų, kur tiek daug giriamai iškeliami tik Livonijos ordino ir iš dalies Kristijono nuopelnai (Rygos arkiv. niekur neminimas!), gali būti tik tokio bendradarbiavimo vienašališki vaisiai, galbūt, dokumentus sufalsifikuojant net pačioje Mindaugo kanceliarijoje. Maleczyński, kuris specialiai studijavo dokumentus ir jų tekstus paleografiniu ir diplomatikos mokslo atžvilgiu, nepajėgė galutinai atsakyti į klausimą, laikydamas juos galimu "kanceliarijos klastojimu". Jam irgi krito į akį tie panegyrikos himnai Livonijos ordino adresu. Jau ir anksčiau buvo žinoma — tą patį dar kartą nustatė ir Maleczyński, — kad per patį Mindaugo krikštą būsimas Lietuvos vyskupas buvo Vokietijoje (Aten. Wil. XI, 53). Kritiškas Kętrzyński buvo atmetęs visus Mindaugo žemių užrašus ordinui, išskyrus tik 1253 metų dokumentus. J. Stakauskas bandė kitus visus dokumentus laikyti padirbtais, siedamas juos su didelėmis popiežiaus teisėmis Otokarui II Prūsuose ir Lietuvoje. Ordinas esąs pasidaręs dokumentus, norėdamas apsaugoti savo teritorialines pretenzijas į Lietuvą (Liet. ir Vak. Europa p. 139, 142).

Mindaugo krikštas ordino riteriams galėjo kelti susirūpinimo, nes jis statė pavojun jo ideologinius uždavinius. Jie grasino jo visam "misiniam" vaidmeniui. Krikštą priimdamas, Mindaugas ypač rūpinosi išlaikyti savo valstybės nepriklausomybę, ir net aplenkdamas ordiną betarpiškai santykiavo su Roma (Maleczyński 53 p.). Tad Livonijos ordino magistras turėjo iš to daryti išvadas. Jis vaizdavosi turįs Mindaugo akyse pačius didžiuosius nuopelnus. Jis gi buvo Lietuvos karaliaus "karūnuotojas", kuris uždėjo vainiką popiežiaus vardu.

Mindaugo vardu surašytieji dokumentai skelbė, jog visi Žemaičiai, pagaliau net visa Lietuva, užrašoma kryžiuočiams. Tačiau Mindaugas, kuris buvo parodęs tiek daug sumanumo ir kietumo, kai ėjo reikalas apie savos valstybės interesus, negalėjo jos užrašyti tiems, su kuriais bendradarbiavimą buvo pradėjęs tik bėdos verčiamas. Charakteringa yra vieta viename iš paskutinių dokumentų: Lietuva atitenka Livonijos ordinui, jeigu jis miršta bevaikis. Per Mindaugo užpuolimą buvo išžudyta visa jo giminė, t. y. ir jo sūnūs, išskyrus Vaišvilką. Tarp to donacinio falsifikato, Mindaugo nužudymo ir Klemenso IV bulės posakio ("šviesios atminties") niekas negali tačiau drįsti daryti ryšio ir jokių išvadų. Trūksta reikalingų ir svarbių grandžių, kad būtų galima tuos faktus sujungti. Jie lieka neišaiškinti!

Vadinamuosius Mindaugo donacinius dokumentus reikia įstatyti į rėmus, į visą tuometinę ordino akciją. Verta atsiminti, kad Mindaugas "dovanojo" ordinui dalį Žemaičių nuo Prūsų pusės, vėliau dalį nuo Kuršo, paskui visus Žemaičius ir pagaliau visą Lietuvą, jeigu jis mirtų be įpėdinių.

Reikia pažymėti, kad tuo metu Livonijos ordinas buvo išvystęs įdomią teritorialinę akciją. Kai Mindaugas tapo krikščionimi, jis pasistatė Klaipėdos (Memelburg) pilį. Kitais metais, kai karūnavosi Mindaugas (1253), Livonijos magistras ir Kuršo vyskupas pasidalino šiaurės vakarų Žemaičių (Ceklio) sritį, t. y. žemes tarp Ventos ir Baltijos jūros tokiu būdu, kad ordinas gavo du trečdaliu žemės, o vyskupas tik trečdalį. Be kitko, tiksliai yra išskaičiuotos tos Žemaičių sritys vietovardžiais. Ordinui galėjo būti labai patogu prie ką tik gautų žemių prisijungti Mindaugo dovanotas sritis, ir paskui jau turėtų dokumentus į visus Žemaičius. Čia vėl apžvelgiant bendrą to meto ordino siekiamą Žemaičių žemės užkariavimo planą, donacinius dokumentus reikėtų rišti su prieš Durbės mūšį pastatytomis Georgenburgo ir Ambotės pilimis. Žinoma, teoretiškai ir be Mindaugo užrašų kryžiuočiai jautėsi turį teisę į pagonių plotus, nes tokią teisę teikė jiems garsioji imperatoriaus privilegija — Rimini 1226 bei 1245 m. dokumentas ir popiežiaus bulės iki pat Lijono sutarties (1251).

Štai ikišiolinis Mindaugo tyrinėjimų balansas, o jis, kaip matome, dar su dideliais trūkumais.

IV.

Žmonių veikimas turi būti įstatytas į erdvę, į geopolitines sąlygas. Jis būtinai sietinas su ta žeme, kurioje istorijos veikėjas vaikštinėjo. Mūsoji istorija ilgai buvo imama atitrauktai nuo tereno, nuo savo gamtos ir sukultūrinto landšafto (H. Hassinger: Geographische Grundlagen der Geschichte, Freiburg i. B. 1953). Rodos, pirmasis J. Pfitzneris pabandė įsprausti Vytautą ir jo laikų lietuvius į *to laiko* Lietuvos geopolitines sąlygas, į jos miškų masyvus ir paupių sodybas. Tačiau lygiai svarbu yra pačius faktus aiškintis, neišplėšus iš aplinkos rėmų, jų neištraukus visai vienišai po padidinamu stiklu. Ir pagaliau viską reikia vertinti anų laikų mastu. nors šiandien tai ir yra sunku. Juo labiau tai tinka įvykiams prieš septynis amžius! Europos ir kitų kontinentų istorijoje yra tai didelis laiko tarpas, ir vargu jau begalime pakankamai gyvai įsivaizduoti tokį septynių šimtmečių atstumą!

Kelias į krikščionybę Europoje stabmeldžių bei pagonių valdovų, kuriems teko vienytojų ar valstybių įkūrėjų garbė, viduriniais amžiais nekartą buvo apsprendžiamas įvairių atsitiktinių aplinkybių. Taip krikštijosi įvairios giminės per tautų kraustymąsi, priimdamos ir arianizmo sektą. O Konstantinas D. krikščionybei davė laisvę, kai su kryžiaus ženklais sprendžiamose kautynėse nugalėjo savo varžovą Maksencijų. Įdomu, kad tokie valstybių vienytojai ne vienu atveju krikščionybę yra priėmę per vedybas, per savo žmonas ar motinas. Tai galioja ne tik frankų Klodvigui, davusiam pažadą kirkštytis per kautynes, bet ir Čekijos šv. Vaclovui (Venceliui) ir lenkų Mieškui (966), pagaliau ir mūsų Jogailai (1385). Tik Mindaugo kelias į krikštą buvo kitokis, nes Mindaugo žmonai Mortai (pagoniško jos vardo nežinome) nebuvo skirtas tokis vaidmuo. Ir ji buvo krikštijama drauge su savo vyru ir kitais Mindaugo šalininkais.

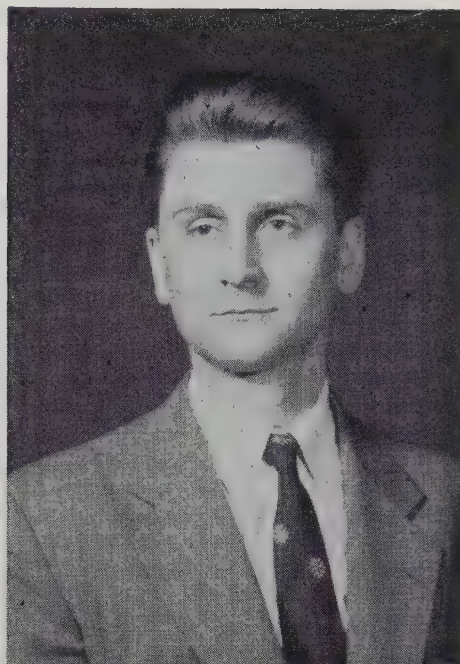
Buvo jau atėjusi, šv. Povilo žodžiais, "laiko pilnybė" (Gal. 4, 4). Įdomu, kad kiekviena tauta krikščionybės istorijoje yra turėjusi tokią savą "laiko pilnybę" (plenitudo temporis), kada ji susitiko su Kristaus Evangelija. Lietuvai buvo skirti Mindaugo laikai, kad ji per savo valdovą oficialiai užmegztų pirmą kontaktą su krikščionybe. Bet Mindaugui, kaip ir Jogailai už 135 metų, kelias į Naująjį Mokslą buvo *politinis,* t. y. krikštu jieškojo išeities iš susidariusios situacijos. O ji pasidarė ypač sunki, kada vidaus priešai-varžovai bei nuskriaustieji susijungė su užsienio priešais. Šitokia sąjunga buvo prievartinės Mindaugo politikos vaisius. Jau minėta, kaip Dausprungo sūnūs, drauge su vakarinių Žemaičių kunigaikščiu dėde Vykintu, 1240 m. pradžioje rado kelią į Haličą. Mindaugo sūnėnai susibičiuliavo su Livonijos ordinu, o Danielius bandė net lenkus pritraukti. Šitaip visa priešų virtinė apsupo Mindaugą.

Mindaugo krikštas tačiau nebuvo tokis paprastas dalykas. Kunigaikštis galėjo tapti auka Rygos arkivyskupo ir ordino interesų. Pirmiausia sau naudos siekė Livonijos ordinas. O Rygos arkivyskupas rengėsi savo diecezijos ribas išplėsti ir į Lietuvą. Užtat taip sunkiai sekėsi kurti atskirą Lietuvos vyskupiją. Mindaugas iš nauja — jau aplenkdamas ordiną — turėjo kreiptis į Romą. Reikėjo įveikti arkivyskupo nusistatymus. Pvz., Inocentas IV buvo pavedęs jam "Lietuvos vyskupijos" vyskupu įšventinti ordino kunigą Kristijoną: paimant iš jo priesaiką popiežiaus vardu. Arkiv. Albertui tačiau pagunda buvo per stipri. Tad jis, įglausdamas naują vyskupiją į savo valdomą arkivyskupiją, Kristijoną prisaikdino Rygos arkivyskupo vardu. Popiežius turėjo specialiu raštu panaikinti šio jurisdikciją Lietuvai, ir jis įgaliojo Saksonijos (Neuenburgo) vyskupą iš Kristijono paimti priesaiką tik popiežiaus ir Romos vyskupo vardu (Liv. Urk. Buch I p. 355). Tai buvo 1254 m. rugsėjo 3 d. Toji diena gali būti laikoma pirmosios Lietuvos vyskupijos gimimo data. Prieš 700 metų įkurtoji Lietuvos vyskupija, kaip pačiam Mindaugui Inocentas IV pranešė, turėjo egzempcijos teises, vadinasi buvo išjungta iš bet kurios kitos priklausomybės ir klausė tiesiai Romos.

Mindaugas, atrodo, nesunkiai gavo (1251) iš popiežiaus tai, kas teikiama krikštytam valdovui. Bet jo karūnacija įvyko tik už dvejų metų. Nušviesti tam labai svarbiam įvykiui, apie kurį tiesiogiai maža turime šaltinių, meta šviesos 13 amžiaus valdovų karūnacijos Europoje.

(Bus daugiau)

ALGIRDAS LANDSBERGIS

NEW YORKO KRANTINĖS

Nauji krantai bematant atsivers
Šviesiai ūmu
Dangaus, gėlės, moters
Ir skausmo atsivėrimu.

Krantinės kils, tartum
Mieguistos šlaunys,
Ryto šiurpesiu
Skalaudamosis,

Tiesdamosis.
Už jų (kaip gūdžiai
Švinta nelytėtas miestas)
Prakaitas ir rūdys,

Meilė — neramioji
Nuramintoja.

LANGAS Į KIEMĄ

Pro permatomąjį mane,
Stikle atvertu veidu,
Suodžiai leidžias
Nusileidusia diena,
Lyg aklas sniegas,

Lyg manųjų
Klausimų, erdvėsna
Per svaigiai iškilusių, degėsiai,
Iš jų juodųjų kaminų
Taip krinta suodžiai.

Ir mano linijos apjuosia
Temstančiuos languos nuliūstančių
Alkūnių lūkestį. Tai mano
Broliai tamsoje. Jie juokiasi
Atsiveriant durims ir atsidūsta

Vokams veriantis. Tiesa,
Kad mano akys
Laužia kitą duoną,
Bet mus išspręs tas pat,
Tas pat atsakymas.

Trečią "Draugo" premiją už romaną laimėjo Algirdas Landsbergis su savo knyga "Kelionė". Kaip pirmųjų dviejų premijų laureatas Jurgis Gliauda, taip ir A. Landsbergis (gimęs 1924, 6. 23 Kybartuose) laikytinas bemaž nauju lietuvių raštuose. "Kelionė" yra stambiausias jo žodis mūsų skaitytojams. Tačiau siauresniam ratui jo vardas ir darbai buvo pažįstami jau keletas metų: jis dalyvavo "Prozos" telkinyje, savo kūrybos davė perijodinei spaudai ("Aidams", "Literatūros lankams", "Draugui"), įėjo į "Lietuvių poezijos antologiją". Be to, rašo ir dramų, domisi teoretiniais literatūros klausimais.

Savo raštais A. Landsbergis atstovauja modernistinei linkmei. Tačiau jis čia yra nuosaikus, lyg perkoštas per kokią klasicizmo prizmę. Užtai jo stilius yra aiškus, būtų galima tarti — skaidrus. Tai matyti ir jo premijuotoje "Kelionėje", kuri savo turiniu tačiau įsilaužia į rūsčią tikrovę — į darbo stovyklų sąlygas nacinėje Vokietijoje.

"Draugo" premijos, kaip ligšiolinė patirtis rodo, prisideda prie naujų veikalų paskatinimo, iškelia ir naujų vardų. Reikia laikyti nemažos svarbos reiškiniu, kad dienraštis savo konkursan sutraukia ligi dešimties autorių — ir dar daugiau tomų. Telieka linkėti ir ateityje geros sėkmės šioms "Draugo" pastangoms.

RUBINO ŠIRDIS

SONĖ TOMARIENĖ

Kitą kartą, dar baudžiavos laikais, gyveno labai turtingas ponas. Turėjo jis dešimtis dvarų, šimtus tarnų, tūkstančius baudžiauninkų. Bet vis dar jam negana! Važiuoja kartą ponas iš pokylio keturiais namo ir žiūri: ant griovio kranto sėdi baudžiauninkė ir ganosi ožkelę pagrioviais.

— Kaip drįsti mano pievoje savo ožką ganyti? — sušuko jis.

— Tik pagriovėliais, ponuli, tik pagriovėliais,— teisinosi žmona.

— Veskit ožką į dvarą, — paliepė jis tarnams.

— Pasigailėk, ponuli, neatimk ožkelės, — meldė moteriškė.

Veltui buvo jos ašaros: atėmė jai ožkelę ir dar įsakė atimti ožkas visų, pagrioviais ganančių.

Pareina namo baudžiauninkė verkdama. Turėjo ji sūnų Rimą Rimutį. Ir klausia Rimutis:

— Ko taip verki, mamyte?

— Kaip neverkti, kad ponas paskutinę ožkelę atėmė? Kaip dabar gyvensime, ką valgysime, be pieno lašelio, be jokio uždaro?

— Neverk, mamyte, aš nubėgsiu miškan ir pririnksiu uogelių.

Grįždamas su uogomis Rimutis sutiko pamiškėje bejodinėjantį poną.

— Ką čia nešies? — užklausė ponas.

— Uogeles savo mamytei.

— Kaip drįsti mano miške uogauti? — sušuko ponas, atėmė uogas ir pastatė sargus miške, kad baudžiauninkų vaikams uogauti neleistų. Parėjo Rimutis verkdamas be uogų. Sugrįžo vėlai vakare tėvas iš lažo ir pasitiko jį žmona:

— Oi, Jonai, Jonai, atėmė ponas ožkelę, vaikams uogauti girioje nebeleidžia, o čia nei grūdelio, nei miltų dulkelės. Ką valgysime?

— Patvoryje auga dilgėlių, parauk, nušutink, tas ir valgysime, — tarė Jonas.

Valgo baudžiauninkai vieną dieną tas dilgėles, valgo kitą, o taip jau nusilpo, kad vos kojas bepavelka. Išsiuntė ponas visus rugių pjauti. Karšta, tvanku, o valgyti norisi, širdis alpsta. Neiškentė Jonas: dalgį bepustydamas, nusitraukė varpą ir pradėjo aižyti grūdus.

— Kaip drįsti mano grūdus vogti? — sušuko ponas ir pradėjo mušti savo lazda Joną. O buvo ta lazda ąžuolinė, gumbuota, kieta lyg geležis. Mušė, mušė Joną, kol jis kraujais apsipylė ir pusgyvis nuvirto. Vakare atsigaivelėjęs šiaip taip paršliaužė namo. Žmona ir sūnus, pamatę jį leisgyvį, pradėjo nesavu balsu klykti, Dievo vardo šauktis.

Ėjo pro šalį senelis pavargėliais. Išgirdęs tą klyksmą, įėjo vidun ir paklausė, kas atsitiko. Papasakojo jie seneliui visas skriaudas, pono daromas žmonėms. Pasiklausė senelis, ant lazdelės pasirėmęs, pasiklausė, palingavo žilą galvą ir tarė:

— Niekas neperspėja pono, kad taip žmonių nekankintų. Eisiu aš jį pagraudensiu.

— Neik, neik, seneli, — supuolė jį visi pertarti. — Pono nesugraudinsi, nes žmonių vargams jo širdis ir už akmenį kietesnė. Tik pats žūsi.

— Eisiu ir tiek, — atsakė šis. — Mirti nebijau, nes jau ir taip labai senas esu. O gal mano žodis ir paveiks jo širdį.

Ir išėjo.

Nukrūpštinęs dvaran, senelis rado poną bevakarieniaujantį. Tarnai lakstė, bėgiojo susirūpinę, kad kokio daiktelio ant stalo netrūktų, nes už mažiausią niekelį ponas juos skaudžiai plakdavo. Todėl jie nė nepastebėjo senelio, ir jis, niekeno netrukdomas, įėjo į rūmus ir į pono valgomąjį. Įėjęs prisiartino prie stalo ir pradėjo kalbėti:

— Valgai, pone, viščiukus ir paršiukus, o baudžiauninkams ir grūdo pavydi. Geri sau brangiausius vynus, o baudžiauninkų vaikams paskutinį pieno lašelį atimi. Užmiršai, kad ateis ir tau mirties valanda, reiks stoti į Dievo teismą, duoti apyskaitą iš savo darbų. Sunkiai tada tau svers tie grūdai ir pieno lašai . . . O dar sunkiau žmonių ašaros ir kraujas, kuriuos be gailesčio lieji.

— Šimtą rykščių vartininkui, kad senį įleido!—sušuko ponas.— Tarnai, griebkit senį ir nuplakę išmeskit šunims sudraskyti!

Prišoko tarnai, bet senelio nė iš vietos pajudinti negali — rodos, žemėn būtų įaugęs. Atšoko tarnai išsigandę, o senutis ramiai tęsia:

— Sustabdyk savo ranką, pone, nustok kankinęs žmones. Jie tau nuo ryto iki vakaro sunkiai dirba, turtus krauna, o tu juos badu marini, mirtinai muši.

— Pilni pašaliai baudžiauninkų vaikų — užteks mano amžiui, — piktai susijuokė ponas.

— Nesijuok, pone, iš baudžiauninkų vaikų, — rūsčiai atsakė senelis. — Tavo giminė lyg dūmai išnyks, o baudžiauninkų vaikai tavo dvarus valdys!

— Laukan, kvaily, niekų neplepėk! — baisiai perpyko ponas ir, pašokęs iš užstalės, užsimojo savo gumbuotąja lazda ant senelio. Senelis pažvelgė į jį, ir pono ranka ore sustingo, lazda barškėdama grindimis nusirito.

— Paskutinį kartą perspėju tave: nustok

skriaudęs žmones! Mirties angelas jau stovi prie vartų ir laukia Amžinojo žodžio!

Tai pasakęs, senelis apsisuko ir išėjo. Atsipeikėjęs ponas išbėgo paskui ir užpjudė jį šunimis. Šunys lojo, po dvarą bėgiojo, bet senelio nė pėdsakų nerado. Sugrįžo ponas piktas, liepdamas nuplakti vartininką ir visus tarnus, o pats susimąstė. Nepasiekė jo širdies senelio graudenimai, nesuminkštino pykčio grasinimai mirties angelu, tik pranašystė apie baudžiauninkų vaikus lyg koks dyglys širdin įsmigo. Atsiminė besąs viengungis, be šeimos, be vaikų: iš tiesų svetimi jo turtus valdys!

— Ne, to nebus! Ne kieno kito, tik mano sūnūs tuose dvaruose sėdės!

Kitą dieną išvažiavo ponas piršliais. Važinėjo po visus dvarus, arti ir toli, ir turtingų ponų ir menkų bajorų dukterims piršosi, bet nė viena už jo nenorėjo eiti: bijojo pono piktumo, kurio garsas buvo pasklidęs po visą kraštą.

Išsirengė tada ponas didelėn kelionėn už kalnų, upių, už ežerų, septinton karalystėn, kur niekas nepažino jo, kur niekas nė jo vardo nebuvo girdėjęs. Ir parsivežė ponas iš svetimos šalies sau jauną gražią ponią, iškėlė didžiausias vestuves, sukvietė visus ponus ir bajorus. Tris savaites visi šoko, gėrė, ūžė. Ketvirtąją išvažinėjo namo, liko tik ponas su ponia. Sumigo ponai. Tik baudžiauninkai priplakti, primušti nemiega, verkia. Atsibudo ponia ir sako:

— Negaliu miegoti, pone. Verkia ir verkia žmonės už langų. Ko jie verkia?

— Supaisysi žmonių, — atsakė ponas. — Gal kumelė kam pastipo, tai ir verkia.

Paliepė ponas tarnams uždarinėti rūmų langus, kad mužikai savo raudomis poniai miego netrukdytų.

Kitą naktį pabudo vėl ponia ir sako:

— Negaliu miegoti, pone. Smirdi ir smirdi visur krauju.

— Tai mužikai paršiukus skerdžia, — atsakė ponas ir liepė tarnams aptverti visą dvarą mūro tvora, kad vėjas kraujo kvapo neatneštų iš baudžiauninkų trobų, iš laukų, kur jie pono sumušti gulėjo.

Pabudo trečią naktį ponia ir vėl skundžiasi:

— Langai uždarinėti, trošku man gulėti. Mūrai aptverti, negirdžiu miškų šlamant, nė paukštelių čiulbant. Negaliu miegoti.

Atsikėlė ponia ir vaikščioja po kambarius. Vaikščioja dieną, vaikščioja naktį ir vis dūsauja, vis gedauja miškų šlamėjimo, paukštelių čiulbėjimo. Susirūpino ponas: išbalo, sunyko ponia — dar ko gero numirs taip sunkiai surastoji — o čia įpėdinio nėra. Įsakė ponas suvaryti baudžiauninkus į didžiausiąjį savo mišką, liepė jiems iškirsti miško vidury aikštę, o joje pastatyti rūmus, kad ponia girdėtų miško šlamesį ir paukštelių balsus, bet negirdėtų žmonių verksmo. Išstatė baudžiauninkai rūmus, ir parvežė ponas juosna ponią. Pačią pirmąją naktį atsibudo ponia, pasiklausė ir sako:

— Girdžiu, žmonės rauda, pone, negaliu miegoti.

— Tai ne žmonės rauda, tai tik vilkai girioje staugia. Miegok, ponia.

Kitą naktį atsibudo ponia ir sako:

— Girdžiu, maži vaikai klykia, negaliu miegoti, pone.

— Tai ne vaikai klykia, tai tik paukščiai lizduose cypia. Miegok, ponia.

Trečią naktį vėl atsibudo ponia ir sako:

— Žmonių krauju dvokia, negaliu miegoti, pone.

— Tai ne žmonių kraujas, tai tik vanagas balandį sudraskė. Miegok, ponia.

Daugiau jau ponia miegojo ramiai. Po kiek laiko gimė ponams dukrelė: skaisti, graži kaip saulutė. O ponas nė pažiūrėti jos neatėjo. Suvažiavo į krikštynas kaimynai, sveikina tėvą, o jis piktai sako:

— Ne dukters laukiau, bet sūnaus. Nėra sūnaus, svetimi mano turtus valdys.

Ir pažiūrėjo piktai į kūdikį ir motiną. Nubalo jaunoji ponia: suprato, kad nei ji, nei duktė ponui nemielos, kad jam tik dvarai rūpi, kad tik jų paveldėjimui įpėdinio geidžia. Nebuvo linksma ponia iki šiol, o dabar dar labiau nuliūdo. Supa, būdavo, dukrelę ir dainuoja:

Tankios girios, giružės,
Juodi debesėliai —
Nematyti saulužės,
Nė mano šalelės.

Praėjo taip keletas metų. Dukrelė užaugo į dailią mergelę, bet tėvas jos nemylėjo, vis sūnaus geidavo. Ponia visados vaikščiojo liūdna, baltas rankas grąžydama, pietų šalin žiūrėjo. Ir tarė sau ponas:

— Apsodinsiu dvarą pietų krašto medžiais, pridiegsiu daržus pietų krašto gėlių, kad pralinksmėtų mano ponia, kad sulaukčiau sūnaus.

Žaliuoja pietų krašto medžiai, žydi pietų krašto gėlės, o ponia vaikštinėja vis liūdna ir dainuoja, pietų šalin žiūrėdama, baltas rankas grąžydama:

Tankios girios giružės,
Juodi debesėliai —
Nematyti saulužės,
Nė mano šalelės.

— Prileisiu medžius pietų krašto paukčių, tegu jie čiulba, tegu gieda, kad pralinksmėtų ponia, kad sulaukčiau sūnaus.

Žaliuoja medžiai, žydi gėlynai, nematyti paukšteliai gieda, lakioja, o ponia nė žiūrėte į juos nežiūri, tik vaikštinėja liūdna ir dainuoja:

Tankios girios giružės,
Juodi debesėliai —
Nematyti saulužės,
Nė mano šalelės.

Vieną naktį užėjo šalna: iššalo medžiai, gėlės nuvyto. Išėjo ponia iš ryto pasivaikščioti — pilni takai negyvų paukščių, lyg lapų rudeninių. Apsiverkė jinai ir užsidarė savo kambariuose. Mato ponas, kad blogai, ir sugalvojo surengti didelę puotą, sukviesti linksmiausius bajorus, smarkiausius muzikantus, kad griežtų, šoktų, kad pralinksmėtų ponia, kad susilauktų sūnaus.

Privažiavo, prijojo ponų daugybė, muzikantų galybė. Tarnai valgiais stalus nukrovė. Pasižiūrėjo ponia šokančiųjų, pasiklausė griežiančiųjų, neparagavo nė jokio valgio, tik paėmė dukrelę už rankos ir pasisuko į savo kambarius. Pastojo ponas jai kelią ir tarė:

— Pasakyk, ko trokšta tavo širdis. Viską išpildysiu, tik pralinksmėk.

Liūdnai nusišypsojo ponia:

— Neįsakysi džiaugtis širdžiai be meilės, neįsakysi žaliuoti nuvytusiems medžiams, nė giedoti sušalusiems paukščiams.

— Įsakysiu, ir giedos! — sušuko ponas. Išėjęs liepė baudžiauninkui Jonui įsilipti į medį po rūmų langais ir kukuoti gegute. Ir tarė poniai:

— Ar girdi, gegutė ir vėl kukuoja.

— Tai ne gegutė, tai tik žmogus, — atsidariusi langą tarė ponia.

Supyko ponas, kad negalėjo jos apgauti, pagriebė šautuvą ir nušovė žmogų, gegute kukavusį. Iškrito Jonas iš medžio ir skaudžiai sudejavo.

— Ką padarei, pone? — sušuko ponia. — Nekaltą žmogų užmušei!... Melavai man dabar, melavai ir pirma. Tai ne vilkai staugė — tai žmonės raudojo, tai ne paukščiai cypė, tai vaikai klykė, tai ne vanagai balandžius draskė — tai tu pats mirtinai žmones plakei! Prakeiktas būk tu ir tavo giminė, kad mane iš gimtų namų išviliojai!

Prisiglaudė prie motinos jauna dukrelė drebėdama. Pamatė ponia savo tikrąją dukterį iš širdgėlos prakeikusi, ir sukrito žemėn raudodama.

Prasivėrė menės didžiosios durys ir įėjo vidun senasis pavargėlis. Pakėlė jis ranką, ir visi nutilo, o jis rūsčiu balsu prabilo:

— Atėjo tavo paskutinė valanda, piktasis pone. Prisipildė nedorybių indas žmonių krauju ir ašaromis. Gana!

Pašoko jaunoji ponia ir sušuko:

— Kaltuosius bausk! Bet neliesk nekaltųjų!

— Ir tu, ponia, kalta, — tarė senis. — Tolimosios tėvynės gedėjai, o artimųjų verksmo negirdėjai. Sau meilės geidei, o kenčiantiems jos neparodei.

Nuleido ponia akis žemyn ir sušnibždėjo:

— Langus uždarinėjo, mūrus užmūrijo, rūmus miškuose išstatė... Bet kalta esu, didžiai kalta, kam nuraminti leidausi, kam žmonių neužtariau... Bausk mane, seneli, tik pasigailėk mano nekaltos dukrelės: ji niekam blogo nėra padariusi.

Pribėgo mergaitė prie senelio ir susiėmusi rankas maldavo:

— Nebausk, seneli, mano tėvelio, nebausk mano mamytės...

Pažiūrėjo senelis į poną, kuris piktas, išdidus įsirėžęs vidury kambario, ir atsiduso:

— Niekas neišvaduos to, kuris patsai savo darbų nesigaili... — O mergaitei tarė: — Jeigu nori, gali išpirkti savo motinos kaltes. Tik sunkus ir ilgas išpirkimo kelias. Ar nori skausmo keliu eiti?

— Noriu, seneli, nebijau nieko! — sušuko ji.

— Kvaili esate, kad senio plepalams tikite! — suriko ponas. — Bailiai esate, kad jo grasinimų pabūgote!

Ir, kaip turėjo rankoje šautuvą, kuriuo žmogų nušovė, taip tuo pačiu ir nutaikė į senelį. Senelis ranką ištiesė — ir visi pamatė, kad tai ne lazda, bet ugnies kardas, kad tai ne senelis, bet spindintis angelas! Sužaibavo žaibai, sugriaudė perkūnai, sušniokštė vėjai, suūžė vandenys! Akies mirksniu nugrimzdo dvaras žemėn, o jo vietoje suliūliavo, sutviskėjo gilus ežeras.

—o—

Ryto metą atsikėlę baudžiauninkai žiūri nei dvaro, nei rūmų, tik ežeras tyvuliuoja, mėlyni vandenys prieš saulę tviska, o paežerėje ant kranto žmonės guli. Tai buvo dvaro tarnai, tarnaitės ir kiti nekalti žmonės, bangų krantan išplauti. Jie atsikėlė, nusipurtė vandenį ir nuėjo namo, lyg niekur nieko. Tik Rimutis su motina verkė, vaikštinėdami pakrantėmis, niekur negalėdami rasti tėvelio. Pažiūrėjo Rimutis ežeran ir sušuko:

— Žiūrėk, mamyte! Atplaukia ežeru dvi gulbi: viena balta kaip sniegas, antra juoda kaip anglis!

Priplaukė gulbės prie kranto, baltoji sukrykštė ir pradėjo plaukinėti aplink švendrus.

— Kas nors švendruose, — tarė Rimutis. Praskleidė švendrus: guli tėvelis švendruose — akys užmerktos, šone žaizda. Parneštas namo, jis atsigavo ir sako:

— Sapnavau, kad neišgysiu, kol nesuvalgysiu baltos gulbės širdies.

— Baltoji gulbė tave išgelbėjo, — tarė motina. — Kaip dabar jai blogu už gera atsimokėti?

— Teisybė, — atsiduso tėvas ir užmerkė akis.

Slaugė jį žmona ir sūnus, kaip įmanydami, bet ligonis juo tolyn, juo prastyn. Mato Rimutis, kad tėvas jau mirs, ir išėjo verkdamas į ežerą: gulbės gaila, bet tėvelio dar gailiau. Radęs gulbes pakrantėje beplaukinėjant, susigavo baltąją ir nešasi. Tik kad suplasnos juodoji sparnais, kad sukliks graudžiai! Rimučiui sugrudo širdį ir paleido jis gulbę. Vos ją paleido, ir pabalo juodosios gulbės plunksnos ant galvos. Baltoji ežeran nebesugrįžo, paskui Rimutį parsekė. Papasakojo jis verkdamas, kad juodoji gulbė klykusi ir jis negalėjęs baltosios žudyti. Atmerkė tėvas akis, pažiūrėjo į paukštį ir tarė:

— Geriau mirsiu, bet nekalto paukštelio nežudysiu.

Vos ištarė tuos žodžius, sukliko ežere juodoji gulbė ir pabalo jos plunksnos ant kaklo.

Ir atsitiko, kad tą naktį kilo kaime gaisras. Užsidegė trobelė galinio baudžiauninko, kuris turėjo šešetą vaikų. Kol žmonės subėgo, jau visas namelis liepsnojo. Motina su tėvu klykdami bėgiojo aplink: išgelbėjo tris vaikus, bet kitų trijų, pačių mažiausiųjų, nepaspėjo išnešti. Norėjo motina pulti į ugnį, bet kaimynai sulaikė: stogu jau slinko liepsnos, ir kas sekundė jis galėjo įgriūti. Staiga sušlamėjo sparnai: atlėkė baltoji gulbė. Nusileido ji į liepsną ir išnešė vaiką iš ugnies. Ir antrą kartą nugrimzdo ugnies jūron ir antrą vaiką išnešė. Ir trečią kartą, jau labai apdegusi, su trečiuoju atskrido. Stebėjosi visi, kodėl ji ir ketvirtą kartą į liepsnas pasinėrė. Tada stogas užgriuvo, ir gulbė daugiau nebeiškilo. Tik pasigirdo širdį veriąs kliksmas nuo ežero. Motina, glausdama išgelbėtuosius vaikus, pravirko:

— Tai motina ten klykia, taip tik motina šaukia, matydama vaiką mirties glėby . . .

Kitą dieną Rimutis, aplink degėsius bevaikščiodamas, pamatė pelenuose kažinką žibant. Buvo tai širdies pavidalo akmenėlis, raudonas rubinas, skaisčiai žibąs, lyg ugnimi nuplautas. Parsinešė jis rubiną namo ir parodė tėvui.

— Čia tos vargšės gulbės širdis, ugnyje suakmenėjusi, — tarė tėvas ir pabučiavo akmenėlį. Su tuo pabučiavimu, rodos, vėjas per visą kūną pūstelėjo — žaizda krūtinėje užgijo, ir jis atsikėlė sveikas ir stiprus.

— Tai todėl gulbė ketvirtą kartą į ugnį lėkė, kad galėtų savo širdį atiduoti ir tau, tėveli, gyvybę išgelbėti! Ačiū, gulbele, ačiū, baltoji! — pabučiavo Rimutis rubino širdį — rodos, vėjas per visą kūną pūstelėjo . . .— Ta širdis man už viską meilesnė, visados ją su savim nešiosiu . . .

— Bet juodajai gulbei ji dar meilesnė, — tarė motina.

Nuliūdo vaikinas, bet paklausė motinos: nuėjo paežerėn ir numetė rubiną gulbei, kuri akmenėlį snapu sugriebė. Rimučiui nuėjus, ji išplaukė krantan, išrausė snapu duobelę smėly ir užkasė ten širdį. Pati nuplaukė raudodama, o jos galva ir kaklas buvo visai pabalę.

Kitą rytą Rimutis išėjo paežerėn ir pamatė ant kranto išdygusį nematytą medį: augštą ir tiesų, baltu liemeniu, baltom šakom ir baltais lapais. Stovėjo jis pakrantėje mirgėdamas tais baltaisiais lapeliais, tartum gulbė vėduodama sparnais, tartum gulbė šnarėdama plunksnomis...

ALEKSANDRA KAŠUBIENĖ
ANGELAS
(glazūrinė tapyba)
Syracuso (N. Y.) meno muzėjaus vicedirektoriaus W. Hull nuosavybė

Atsisėdo Rimutis po medžiu. Pakilo vėjas, susiūbavo ežeras, sušlamėjo baltieji lapeliai:

Oi Rimai Rimuti, kirski šakeles,
nugenėk šakeles, nuskabyk lapelius...

Klausėsi, klausėsi vaikinas . . . Atsinešė kirvuką, nukirto šaką, nugenėjo, lapelius nuskabė: šaka lygi, švelni, balta, lyg mergaitės rankelė . . . Sėdėjo, sėdėjo, galvojo, galvojo Rimutis ir išskaptavo iš šakos tris šaukštus. mamytei, tėveliui ir sau. Vakare valgo visi tais šaukštais dilgėlinę sriubą — o gardu, o skanu neapsakomai! Visą vasarą Rimutis skaptavo šaukštus ir dalijo juos žmonėms. Visi jais džiaugėsi: ir vanduo iš balos tokiu šaukštu semtas turėjo geriausio midaus skonį.

Žiemai atėjus, medelio liko tik liemuo: šakas visitelaites Rimas buvo nugenėjęs. Bet išaušo pavasaris, sužaliavo visi medžiai, ir baltasis medis sukrovė pumpurus, išskleidė baltus lapelius ir vėl užaugino šakas, dar storesnes kaip pirma.

Atsisėdo kartą Rimas po medžiu. Pakilo vėjas, susiūbavo ežeras, sumirgėjo, sušlamėjo baltieji lapeliai:

Oi Rimai Rimuti, kirski šakeles,
nugenėk šakeles, nuskabyk lapelius . . .

Rimutis nukirto šaką, nugenėjo, lapelius nuskabė: šaka lygi, švelni, balta, lyg mergelės kojelė . . . Pagalvojo Rimutis, išskobė iš šakos klumpaites ir atidavė motinai. Įsimovė ji klumpaites: šiltos, lyg pūkais klotos, lengvos — vaikščiok visą dienelę, nuovargio nejusi. Ir pradėjo Rimas klumpes dirbti. Niekas daugiau kojų nebešalo: klumpaitės šiltos, nors po žiemos vartais sėdėk. Taip Rimutis vėl visas šakas nukapojo, liko tik baltas liemenėlis. Bet atėjo pavasaris, užlijo lietus — vėl medis sukrovė pumpurus, išskleidė lapelius ir užaugino šakas, dar storesnes kaip pirma. Atsisėdo Rimas po medžiu. Pakilo vėjas, susiūbavo ežeras, sumirgėjo, sušlamėjo baltieji lapeliai:

Oi Rimai Rimuti, kirski šakeles,
nugenėk šakeles, nuskabyk lapelius . . .

Nukirto Rimas šaką ir susimąstė. Atsiminė, kad jų troba dūminė, tamsi, nes langeliai tokie mažučiai, kad gera širšė lėkdama sparnus laužosi.

— Padarysiu langams rėmus iš baltosios šakos. Iškirsiu langus, įdėsiu rėmus, kad saulutė įtekėtų, mėnesėlis įšviestų.

Iškirto langus, įdėjo rėmus — liko šviesi trobelė. Įėjo motina ir tarė:

— Kol buvo tamsu, dulkių nemačiau, suodžių neįžiūrėjau . . .— ir pradėjo motina šveisti, valyti . . .

Parėjo tėvas ir tarė:

— Viduje gražu, bet iš lauko nedailu: stogas kiauras, pamatai žemėn sulindę . . .

Pakėlė tėvas trobą, stogą naują užstiegė . . . Atėjo kaimynai:

— Kokia graži ir šviesi jūsų trobelė!

— Padarė Rimutis langus iš baltojo medžio, ir liko pas mus šviesu,— tarė motina.

— Padaryk ir mums, Rimuti, — prašė kaimynai. — Ir mes norime šviesos.

Padarė rėmus Rimutis visiems kaimynams. Pradėjo ir iš tolimų vietų žmonės važiuoti, šviesos savo namams ieškoti. Visiems dirbo Rimutis, daug namų apšviesino. Vieną dieną nuėjo paežerėn ir pamatė, kad jau paskutinę šakelę nupjovęs.

— Tai nieko, — tarė sau. — Ateis pavasaris, vėl išaugs šakelės.

Atėjo pavasaris, visi medžiai sužaliavo, tik baltasis medelis stovi sausas. Lietus lyja — o jis vis pumpurų nekrauna, vėjai pučia — o jis vis ūgių neleidžia, šakelių neaugina. Rymo Rimutis po medžiu vieną dieną, rymo kitą: niekas medyje nešlama, niekas nemirguliuoja . . . Trečią dieną pakilo vėjas, susiūbavo ežeras ir atplaukė balta gulbė juodais sparnais. Suplasnojo ji sparnais ir suriko skardžiu balsu:

Oi Rimai Rimuti, kirsk liemenėlį,
kirsk liemenėlį iš pašaknėlių!

Nukirto jis medį, parsinešė namo ir pasistatė po langu, kad dirbdamas matytų ežerą, kad regėtų žalias bangas ridinėjant, juodsparnę gulbę plaukinėjant. Rymo Rimutis palangėje ir nesugalvoja, ką dirbti iš baltojo medelio. Pažiūrėjo motina ir sako:

— Būtų dailus skobnis iš to balto medelio. Būtų gera sėdėti, svečius vaišinti, kaimynus mylėti . . .

Atėjo tėvas ir sako:

— Būtų dailus laivelis iš to balto medelio. Būtų smagu plaukioti, žalias bangas skrosti, tinklus kilnoti . . .

Papurtė Rimutis geltonus garbinius: nemieli jam tėvo močiutės žodžiai. Pasiėmė jis skaptuką ir pradėjo skobti — skaptukas, rodos, pats jo ranką vadžioja . . . Ir padirbo ir išskobė Rimutis dailią mergelę iš medžio liemenėlio. Stovi mergelė balta kaip gulbė ir žiūri ežeran šypsodamosi lyg gyva: rankos moja, plaukai vėjuje plakasi, lyg gulbės sparnai plasnoja, tartum norėtų pro langą ežeran lėkti, žaliose bangose plaukinėti, baltose putose taškytis . . . O Rimas akių nuo jos atitraukti negali; darbas poilsis nemielas, tik žiūri į medžio mergelę, lyg būtų užžavėtas, lyg burtais pakerėtas. Žiūri, žiūri ir dūsauja:

— Mano mergele, baltoji gulbele, kodėl tyli, nekalbi, žodelio nepasakai? Kad prakalbėtum, žodeli tartum, man širdį nuramintum . . .

Išgirdo motina sūnų dūsaujant ir atsiliepė:

— Nei prašyk, nei geidauk, sūneli. Negali ji kalbėti, negali tavęs paguosti, nes širdies neturi.

J U O Z A S   K Ē K Š T A S

NU AU SOLEIL NOIR

Šiame pasauly debesys lyja
vėju ir alkiu. Lygumų upės
po kapinynais
kaitrą džiovina, medžiams palieja
gyvybės sultį aitrią ir karčią.
Lygumų upės po kapinynais.

Meilės mikrobai graužia ir graužia
mirusį sapną. Troškulio bokštai
grumoja dangui
ir saulės tamsai. Badas atėjo,

karas ir maras. Ugninis sparnas
dainą suplėšė ir eilių griaučiai
byra skeveldrom
į nuogą žemę: šakalu rauda
mirties oazėj.

(Moterų kūnai vėjuotam danguj plevėsuoja
lyg totalinis skausmas

žemės, kurios vaisiai reiškia
meilės ir gyvybės mirtį).

Nusiminė Rimutis. Pamilo medžio mergelę, kuri jo mylėti negali, nes širdies neturi. O kad galėtų, savo paties širdį jai įdėtų!

Nuėjo Rimas paežerėn, atsisėdo ant baltojo kelmo ir kalba:

— Oi gulbe, gulbe, juodasparne gulbe,
atiduok, atiduok rubino širdį.

Atsakė juodasparnė gulbė:

— Eik, Rimai, namo, Rimuti, namo,
negaliu atiduoti rubino širdies.

Nuėjo Rimas namo verkdamas. Pasigailo jo tėvas, nuėjo paežerėn ir sušuko:

— Oi gulbe, gulbe, juodasparne gulbe,
atiduok, atiduok rubino širdį.

Suplasnojo gulbė juodaisiais sparnais ir suriko:

— Eik, tėvai, namo, tėvuži, namo,
negaliu atiduoti rubino širdies.

Parėjo tėvas nuliūdęs. Pasigailo motina verkiančio sūnaus, nuėjo paežerėn ir rauda:

— Oi gulbe, gulbe, juodasparne gulbe,
pagailėk, pagailėk mano sūnelio,
atiduok, atiduok rubino širdį.

Gailiai sudejavo juodasparnė gulbė ir atsakė:

— Eik, motin, namo, močiute, namo,
atiduosiu, atiduosiu rubino širdį.

Parėjo motina džiaugdamosi namo. Vos tik parėjo, pakilo iš ežero juodas debesis ir užėjo didelė audra. Vėjai pūtė, bangos kilo, ežeras ištvino — medžius laužė, smiltis graužė, akmenis paplovė. Kai nurimo audra ir nuslūgo ežeras, nuėjo Rimas pakrantėn ir pamatė, kad vėjai baltąjį kelmą išrovė, kad bangos smiltis iš po kelmo išplovė. Ir pamatė jis žemėje kažinką žiburiuojant, smiltyse raudonuojant. Tai buvo rubino širdis, trejus metus po medžio šaknimis išgulėjusi, audros smiltin išplauta. Pasiėmė jis rubino širdį: štai, jau laimė atrasta, dabar bus baltoji mergelė gyva!

Kai pasisuko namo, pamatė paežere būrį kareivių atjojant. Jojo būrys kareivių, o paskui juos ponai ir kunigaikščiai, daktarai ir mokyti žmonės. Sustabdė kareiviai Rimą, nulipo nuo žirgo senas senelis, visų daktarų seniausias, visų mokytųjų mokyčiausias, ir tarė:

— Klausyk, berneli, ką aš tau sakysiu. Susirgo sunkiai karalius, šios šalies valdovas. Suėjo visos šalies daktarai, patys mokyčiausi, apžiūrėjo karalių ir atrado: jis serga todėl, kad širdies neturi. Tris dienas mokytieji žmonės skaitė knygas, tris naktis žiūrėjo į žvaigždes. Ir iš-

skaitė knygose ir pamatė žvaigždėse, kad prie Juodosios Gulbės ežero gyvena jaunas vaikinas Rimas Rimutis, kuris turi rubino širdį, kuri tik viena gali išgydyti karalių. Ar žinai, kur gyvena Rimas Rimutis?

— Aš pats esu Rimas Rimutis, bet niekam neduosiu rubino širdies, nes reikia man jos atgaivinti baltajai mergelei, kurią myliu.

Pašoko kareiviai ir kareivių vadai, ištraukė aštrius kardus iš makščių ir piktai suriko:

— Atiduok rubino širdį! Jei neduosi, tave kardais užkaposim, žirgais sumindžiosim!

— Mindžiokit, kapokit — neduosiu rubino širdies! Nebrangi man gyvybė, jei mano mergelė negyva!

— Pasitraukit, kareiviai, su savo kardais,— atsiliepė senelis. — Varu atimtoji širdis karaliui sveikatos negrąžins.

— Klausyk, Rimai Rimuti, paklausyk mūsų, bernuži, — nušoko nuo žirgų ponai ir kunigaikščiai. — Atiduok rubino širdį, o mes tave turtais apipilsim.

Pamojo jie tarnams, ir tie atnešė šimtą aukso skrynių, atrakino jas deimanto raktais ir padėjo Rimui po kojomis. Atvožė ponai skrynių dangčius: sužibėjo perlai, deimantai, brangenybės, net visi veidus rankomis užsidengė, kad neapakty.

Tik Rimutis, nė žiūrėte nepažiūrėjęs, atsakė:

— Neduosiu rubino širdies, kad ir viso pasaulio turtus paklotumėt. Jei ir saulę su mėnesiu nuo dangaus nukeltumėt, jei ir visas šviesiąsias žvaigždes surinktumėt — neduosiu rubino širdies, nes ji man už visą pasaulį brangesnė.

— Neviliokit, kunigaikščiai, savo aukso skryniomis, — vėl prabilo senelis. — Pirkte nupirktoji širdis nesugrąžins karaliui sveikatos.

Nušoko tada nuo žirgų daktarai ir mokytieji žmonės ir ėmė klausinėti:

— Pasakyk, ko tavo širdis trokšta, Rimai? Gal norėtum būti karaliaus sūnumi? Gal norėtum karalaitės žmonos? O gal pats karaliumi norėtum būti? Nieko nepagailės karalius, net ir karališko vainiko, tik atiduok rubino širdį!

— Kas man karališkas vainikas, kas man karalaitė žmona, jei neturėsiu baltosios mergelės, be kurios gyventi negaliu?

Susimąstė daktarai ir mokytieji žmonės, nutilo kunigaikščiai ir kareiviai, nuleido galvą ir išmintingasis senelis. Tik papūtė vėjas, suliūliavo ežeras ir iš tolo pasigirdo gulbės balsas:

— Rimai Rimuti, pažiūrėk į širdį,
pažiūrėk, Rimuti, į rubino širdį.

Pasižiūrėjo Rimutis: raudonasis rubinas, visados tyras ir permatomas, buvo susidrumstęs; kryžiavosi ir vingiavosi jame tamsūs ruožai, tie kryžiai ir vingiai pynėsi į paveikslus. Įsižiūrėjo jis geriau ir pamatė vaikus alkstančius, žmones badaujančius, sunkiai dirbančius, mušamus, kraujuose plūstančius, pamatė ir savo tėvą, iš medžio peršautą krintantį . . .

Apsiverkė Rimutis ir sušuko:

— Kodėl karalius nepasigaili kankinamų žmonių? Kodėl jis nesudraudžia piktųjų ponų? Ar jam negaila žmonių ašarų ir kraujo? Ar jis neturi širdies?

— Taip, jis neturi širdies, — atsakė senelis. — Jei širdį turėtų — žmonių vargus suprastų. Jei jis šią rubino širdį turėtų ir joje baudžiavos sunkumą, žmones iki žemės slėgiantį, pamatytų — sudraustų jis nedoruosius, suteiktų laisvę prispaustiesiems . . .

— Imk, imk, seneli, rubino širdį, — sušuko Rimutis. — Imk ir atiduok karaliui, kad pamatytų žmonių vargus, kad pasigailėtų jų kančių, kad grąžintų jiems laisvę!

Nulenkė galvą senelis dėkodamas. Užšoko ant žirgų kareiviai, ponai ir kunigaikščiai, daktarai ir mokytieji vyrai ir nujojo pas karalių.

Sukniubo Rimutis į geltoną smėlį, uždengė rankomis akis ir gailiai pravirko. Sužibs laimužė lyg šviesi saulutė visiems, bet tik ne jo širdžiai: niekados, niekados jis nebeatgaivins baltosios mergelės, be kurios gyventi negali . . .

Ir išgirdo jis tylų žingsnių čežėjimą, lyg gulbės sparnų šnerėjimą, ir išgirdo švelnų balsą, lyg bangelės, glostančios gulbės plunksnas, teškenimą:

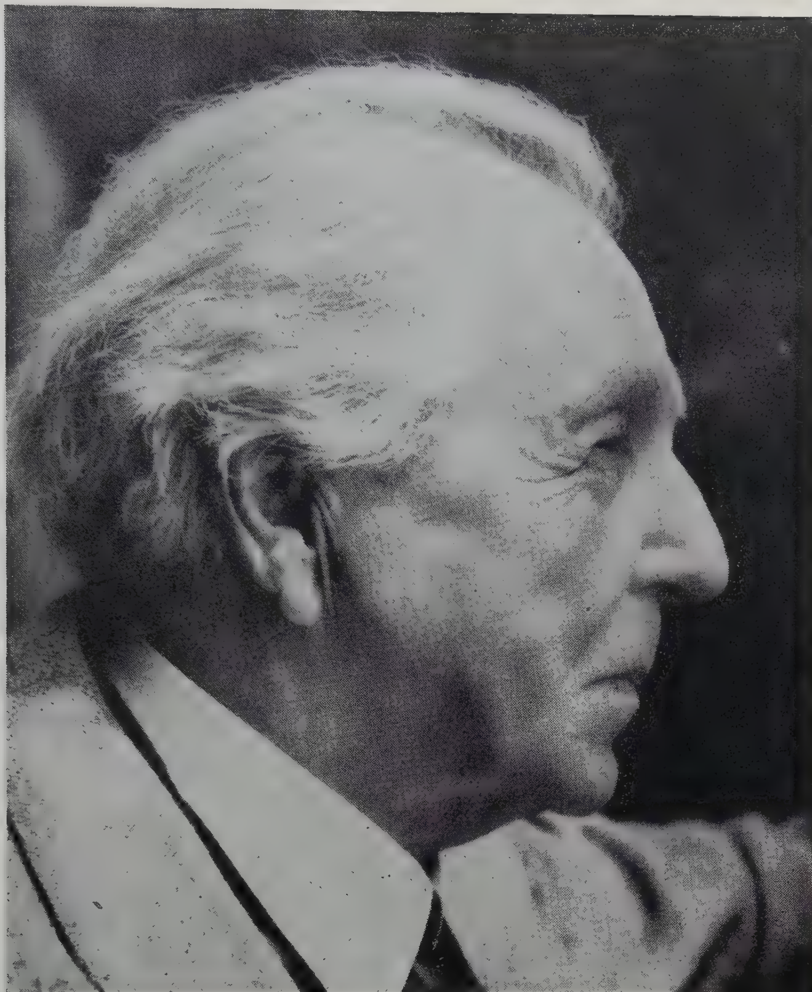
— Neverk, Rimai Rimuti, neverk, mano berneli. Širdies atsižadėdamas, jos nepraradai. Atiduodamas rubino širdį už žmonių laisvę, mano sielą iš mirties angelo išvadavai.

Pašoko Rimutis — stovi prieš jį baltoji mergelė: balta, šviesi, tik jau ne medžio, bet gyvo kūno ir krauju skaistumu . . . Priglaudė jis mergelę prie krūtinės ir pajuto, kaip plaka jos širdis, gyva širdis . . .

Suliūliavo ežeras, nusisklaidė debesys, sušvito saulė, ir pakilo iš žaliųjų bangų, iš baltųjų putų balta gulbė. Buvo ji baltesnė už putas bangos keteroje, skaidresnė už debesis, prieš saulę stovinčius. Kilo gulbė augštyn ir kildama giedojo. Giedojo ji apie jauną mergelę, už nemylimo išduotą, svetimoje šalyje tėviškės besiilginčią, apie motiną, kančiai ir mirčiai kūdikį atidavusią . . . Giedojo apie kančią pakeliančiąją, valančiąją, gydančiąją, apie kančią kuriančiąją, išvaduojančiąją . . . Giedodama kilo vis augštyn, kol jos baltosios plunksnos sutvisko šviesa ir susiliejo su saule.

Ir daugiau niekas baltosios gulbės nebematė, jau daugiau ji žemėn nebegrįžo, po ežerą nebeplaukiojo. Ir to ežero žmonės Juodosios Gulbės ežeru nebevadino, o praminė ji Laisvės ežeru, nes iš jo laisvė žmonėms atėjo. Karalius, gavęs rubino širdį ir supratęs vergijos baisybes, paskelbė visiems laisvę, o ponų žemes atidavė buvusiems vergams dirbti ir valdyti. Ir žiauriojo pono žemes baudžiauninkai pasidalijo.

Rimas Rimutis vedė atgijusią mergelę ir gyveno laimingai prie to Laisvės ežero. O jų vaikų vaikai ir dabar ten tebegyvena.

ATGIMIMAS ARCHITEKTŪROJE:

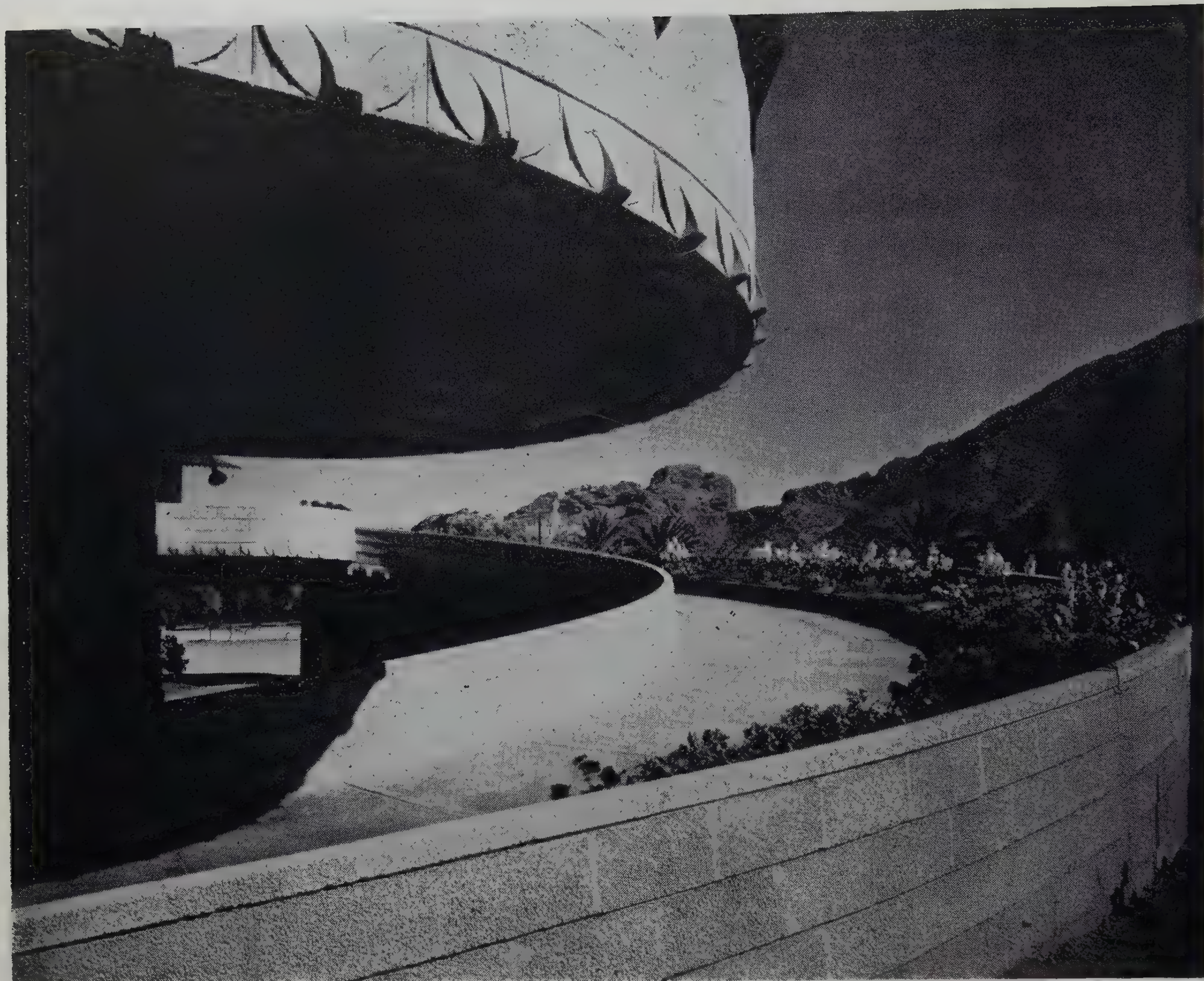
FRANK LLOYD WRIGHT

V. KIAULĖNIENĖ

Dabartinį architektūros stovį galėtume palyginti su sveikstančiu žmogum. Liga buvo ilga ir slėgė tarytum košmaras, bet ateitis atrodo šviesi ir kupina pažadų. Ta atbundančios architektūros šviesa yra tokia nauja ir netikėta, kad mes vos nesuabejojam, ar čia realybė, ar miražas. Keli šimtmečiai net buvo sunaikinę pasveikimo viltį. Nuo viduramžių architektūra tolydžio krito, kartais pasiekdama beviltišką laipsnį.

Gotinis laikotarpis, savo architektūrai ir skulptūrai įkvėpimo sėmęs daugiau realybėje negu iškilnume, paliko tokio grožio ir tobulumo paminklų, kad jiems lygių retai randame bet kurioj kitoj gadynėj. Gražu visų pirma dėl to, kad tikra. Architektūros šaltinis buvo išorinė gamta ir mene pasinėręs žmogus. Išreikšdama jausmus, o ne pojūčius, toji architektūra atspindėjo krikščionybės mokslo viršūnę. O tikra architektūra yra ir turi būti savo epochos aspiracijų atspindys. Pasakyčiau daugiau: ji yra tos epochos dvasia, išorinė išraiška tos vidujinės jėgos, kuri sudaro jos buvimo pagrindą.

Iš to taško žiūrint, manytume, kad renesanso architektūra turėtų būti geriausia savo laikotarpio atstovė. Ji labiau už kurią kitą nusakė savo epochos dvasią: puošnumą, iškilmingumą,

Frank Lloyd Wright — Dovydo Wrighto namas, Phoenix, Arizona

prabangą, norą sužavēti, net korupciją. Ir tiesa, kad viso laikotarpio klaida — stoka idealo — atsispindi jo architektūroje. Kai ten, nors retai, susiduriame su idealu, randame ir šedevrų. O žmogaus prigimtis, sudēta iš silpnybių, klaidingai pompą palaikē didingumu, puošnumą — grožiu. Tai įvyko juo lengviau, kad tos silpnybēs pasirodē esančios rafinuotos. Ta klaida, slypinti po rafinuota kauke, dar regimesnē baroke — net grubiau ir tuo būdu atviriau.

Taigi, daugel pastatų iš anų gadynių būdavo imami dailios architektūros pavyzdžiais, nors iš tikrųjų į juos reikējo žiūrēti, kaip į dailēs pavyzdžius (nevartojant "architektūros" žodžio), kaip į tokių tobulų proporcijų kūrinius, kad jie mums daugiau primena skulptūrą, o ne architektūrą. Grožio jiems neprikiši. Tačiau ko jiems stinga — tai pačios architektūros prasmēs. Čia pirminis rūpestis yra ištaiga, — iki tokio laipsnio, kad architektūra netenka savo pateisinimo, pavirsta paprasta dekoracija. Dekoracija viduje: priēmimams, baliams; dekoracija iš viršaus, net ištisų miestų: reprezentacijai. Tačiau nei pastatai nei miestai nēra teatro scenos. Už tų dekoracijų turi gyventi žmonēs. Renesanse tai nustumiama, kaip antraeilis dalykas. Fasadas pasidaro beprasmiškas, tuščias, be reikšmēs ir sąryšio su vidum. Praeivis gauna malonų ritmo ir gražių proporcijų įspūdį, bet tai toks pat jausmas, kaip muziejuje priešais paveikslą. Negalima nejausti gyvybēs tokiame veikale, jei menininkas įkūnijo savo jausmą, savo kūrybinę galią, pasisakē medžiagoje.

Architektūroje turi būti daugiau. Medžiaga ir gyvenimas čia yra tokiame glaudžiame ryšyje, kad jie yra neperskiriami, vienas neįmanomas be antro. Architektūra turi išreikšti ne tik architekto jausmus, bet ir gilų pažinimą tų asmenų,

F r a n k   L l o y d   W r i g h t — E. F. Kaufmano namas, Brav Run, Pa.

kuriems namas skiriamas. To nejuntame renesanso pastatuose. Juose nėra išvidinės gyvybės. Jos niekad ten ir nebuvo. Viduramžio architektūra, atvirkščiai, dažnai yra tokia organiška, kad pastatas mus perkelia į savo epochą, vaizduotėje mes pradedam joje gyventi. Renesanse tas sutapimas tarp vidujinio plano ir fasado pražuvo. Tas pats elementas slepia laiptus ar priėmimų salę, koplyčią ar galeriją. Kol architektūra lietė bažnyčių, pilių, puošnių rūmų statybą, šitokių principų rezultatai buvo ne tiek svarbūs. Žemės plotai tokiems pastatams buvo dideli, todėl nereikėjo perdaug nuskriausti antraeilių patalpų. Problema parimtėjo, kai dėl gyventojų sutirštėjimo miestuose sumažėjo sklypai ir sukėlė konfliktą gyvenamųjų kambarių išplanavime. 18 ir 19 amžiais, o net ir dabar randam nepalyginamai beprasmiškų pavyzdžių: begalinės priėmimų salės užima visą fasadą, nustumdamos darbo ir poilsio kambarius prie mažų kiemelių, kur trūksta ir oro ir šviesos.

Kodėl tarytum kažkokia įkvėpimo šaltinių stagnacija paraližavo šitą laikotarpį? Religinio jausmo sumažėjimas, be abejonės, turėjo daug reikšmės. Ir šitas architektūros smukimas vis didėjo, pasiekdamas gąsdinančių proporcijų. Tiesa, menininkai dažnai stengiasi imituoti, o neretai net pralenkti savo mokytojus. Tik vėliau jie susiranda nuosavą kelią. Tačiau pastarųjų amžių architektai net nejieškojo naujų formų. Jie atsidėję kopijavo tai, kas buvo sukurta prieš juos, ir tai jiems pavirto taisykle. Prisidengdami tradicijos šūkiu, jie pamėgdžiojo visus: graikų, romėnų, gotikos ir renesanso pastatus. Architektai išsiaugino mažavertystės jausmą ir jį perdavė savo darbams, kurie stovi kaip jų iniciatyvos trūkumo paminklai.

Nuo to daugiausia nukentėjo ir tebekenčia

bažnytinė architektūra. Tai visai suprantama, turint galvoj tikėjimo sumažėjimą ir pačios Bažnyčios konservatyvumą šioje srityje.

Iš panašios letargijos ištraukti architektūrą tegalėjo išorinė jėga. Kai kurie teoretikai, pvz., Viollet le Duc, mėgino architektūrą išgelbėti iš pančių, bet veltui, nes jie pasidavė galingam akademizmui. Viollet le Duc skelbė, kad moderninis menas turi būti savo laikų kultūros ir jos reikalavimų išraiška, kad "dekoracija pastate turi būti kaip oda ant kūno, išreikšti, o ne paslėpti jo formą ir struktūrą". Bet jis nenugalėjo akademinių varžtų. Jo, kaip ir kitų teoretikų, žodžiai pasiliko be atgarsio, ligi mokslų pažanga — ana išorinė jėga — sulaužė jungą.

Architektūroje revoliuciją padarė geležis ir vėliau gelžbetonis. Inžinieriai pirmi parodė jai naują kelią. Jų pastatai atrodė nežmoniški, bet jų drąsa įkvėpė. Jais pasekė architektai, technikos laimėjimus įnešdami į meną. Šitame atsinaujinimo sąjūdy svarbūs vardai buvo Freyssinet, nustebinęs savo planų drąsa, Labrousse, ryžęsis pirmas pavartoti architektūroje geležį, Behrens, Wagner, Richardson, Sullivan ir kiti. Jie paruošė dirvą. Pirmieji jų žingsniai buvo tik mėginimai, neišsamūs, akademikų smerkiami ir kritikuojami. Betgi kelias buvo jau parodytas. Tereikėjo tik žmogaus, kuris jį pravestų.

Tokį genijų davė Amerika. Tai Frank Lloyd Wright. Gimė jis 1869 m. krašte, kuris žinojo savo jaunystės jėgą ir kuris, tęsdamas Europos tradicijas, taip nori iš jų išsivaduoti, kad dažnai jas neigia, drauge jausdamas jų reikalingumą.

Likimas, išrinkęs Frank Lloyd Wrightą šitam milžiniškam uždaviniui, apdovanojo jį nepalaužiamu charakteriu ir pavydėtina sveikata. Jo kovos buvo gausios ir lydėjo beveik visą jo, kaip menininko, kelią, bet jis niekados nesileido į kompromisus. Įsitikinęs savo architektiniu pranašumu, savo valią ir savo idėjas jis pravedė ne tik savo krašte, bet ir tarp pasaulio architektų— dažnai net arogantiškai, bet visados, kaip jis pats išsireiškia, garbingai.

Nuo pat savo kūrybinio gyvenimo pradžios jis pasaulį iššaukė į dvikovą. Kad suprastume visą tos kovos drąsumą, pirmų jo pastatų naujumą ir originalumą, prisiminkime, kokia buvo to laiko architektūra. Palyginkime pirmuosius jo darbus su kitų architektų pastatais. Prisiminkime taip pat, kaip tradicija buvo užvaldžiusi architektūrą ir sunaikinusi bet kokią iniciatyvą.

Pirmų Frank Lloyd Wrighto pastatų tikrumas, nuoširdumas jaučiamas net dabar, praėjus pusei šimtmečio. Jie yra moderniškesni už moderniškiausius šio laiko pastatus. Sutikti kaip anarchiškiausi tada, kai jie buvo sukurti, dabar jie daugiau atrodo kaip pradiniai drąsaus genijaus mėginimai, trumpas preliudas ton totalinėn revoliucijon, tan milžiniškan darban, kurį jis atliko per 60 kūrybos metų.

Nesvarbu, kas jam turėjo įtakos, — esmėje jis pasiliko savo likimo viešpats. Nerasime menininko, nors ir talentingiausio, kuris būtų be įtakų. Visus, nors ir instinktyviai, paveikia žmonijos laimėjimai. Tolimųjų Rytų architektūra įkvėpė Frank Lloyd Wrightą, tačiau jis jos nekopijavo ir net nemėgdžiojo, tik ją pakeitė ir pritaikė. Jis pasirinko tai, kas tiko jo, vakariečio, dvasiai, kas jam buvo artima.

Atviras planas, toks įprastas Rytuose, puikiai atitiko dabartinį Vakarų gyvenimo būdą ir jo reikalavimus. Mažame plote atviras planas duoda laisvės, erdvės ir patogumo įspūdį. Tokį planą perėmė Frank Lloyd Wright ir jį pritaikė Vakarams. Žinome jo pasisekimą ne tik Amerikoj, bet ir Europoj, nes tai taip tiksliai atitiko šiandieninio žmogaus veržlią prigimtį, kuriai suvaržymai taip nepakenčiami.

Horizontalių planų išdėstymas, kuris bėgančiomis linijomis akį veda už pastato ribų, pradžią gavo taip pat japonų architektūroje. Šis pratęsimas iš vidaus į išorę Frank Lloyd Wrighto darbuose buvo papildytas pratęsimu iš išorės į vidų. Išorinio ir vidujinio plano harmoniją kartais perkerta vertikalios linijos, kurios pabrėžia pastato vienumą ne tik tarp planų, bet ir vienumą su erdve. Prie šio formų ir funkcijų sutapimo dar pridėkime integralų sklypo ir jį apsupančios gamtos susiliejimą su pastatu — gausime tą nedalinamą vienetą, kuris toks būdingas Frank Lloyd Wrighto kūrybai. Taip iš išorinių apraiškų jis išgavo taisyklę, kuri padarė perversmą architektūroje. Ji Frank Lloyd Wrighto dėka pasidarė tikra, gyva, organiška. Kiekvienas elementas atsakė specialiai funkcijai, kuri niekad nebuvo paslėpta. Vidus mums kalba apie išorę ir išorė apie vidų. Jei vienas kambarys turėjo būti didesnio ploto negu kitas, Frank Lloyd Wright nedvejojo, tai išreikšdamas plane ir erdvėj: aukštis proporcingas pločiui. Jei patalpa maža ir su aukštomis lubomis, mes jaučiamės kaip vamzdy; jei jis žemas, bet didelis, lubos beveik gula ant mūsų pečių. Todėl Frank Lloyd Wright laikėsi principo, kad tame pačiame pastate gali sugyventi įvairių proporcijų plotmės. Pastatas dėl to pasidaro patogus gyventi, gerai ir taupiai išnaudoja duotą erdvę ir sukelia didelį malonumo jausmą.

Frank Lloyd Wrighto menui toliau besivystant, kai kurie ankstyvesni problemų išsprendimai pradėjo jo nebepatenkinti. Tačiau jis niekados sau neprieštaravo, kadangi jo principai visados pasiliko tie patys: nuo pat pirmųjų dienų jam vadovaujamoji gairė buvo ir pasiliks — meilė gamtai, meilė jos Dieviškajam Kūrėjui, atsidavimas tam, kas tikra, kas gražu. Tačiau tie dar pasilikę su praeitimi ryšiai, kurie jam užstojo kelią, buvo visiškai nutraukti. Frank Lloyd Wright yra savarankus. Neieškodamas kraštutinumų, net nenorėdamas niekeno nustebinti, jis susirado save ir tokią nepaprastą formų laisvę

F r a n k   L l o y d   W r i g h t — Neilso namo vidus, Minneapolis, Min.

Visos nuotraukos gautos iš Non-objectiv Painting (The Salomon Guggenheim Foundation) Muzėjaus New Yorke

Keturkampis, kvadratas jam pasidaro perdaug riboti. Jis įveda apskritumą, elipsę, trikampį, šešiakampį, lenktą ar kampuotą liniją, vartoja tai drauge ar atskirai, pagal reikalą, — ten, kur tos formos geriausiai atitinka funkcijas, tikslą. Jis taip daro ne iš noro nustebinti naujumu, bet besistengdamas tobulai įvykdyti pasistatytąjį uždavinį. Anksčiau varžomas formų, Frank Lloyd Wright pats tas formas pavergė, kad jas išlaisvintų. Jo pastatas taip susilieja su peisažu, jog atrodo, kad gamta netektų savo grožio, jei atimtume tą pastatą. Pastatas priklauso vietai. Ji būtų nepilna be jo.

Gamta persunkė Frank Lloyd Wrightą visomis savo formomis, savo begaliniu sudėtingumu, žmogaus prigimties įvairumu, jo neišmatuojama dvasia. Tai gamtai jis tarnavo visišku savo poeto ir psichologo sielos atsidavimu. Išimtinai ilgas jo kūrybos kelias leido jam tobulai atlikti savo uždavinį, kuris gal dar nėra visiškai baigtas. Kas gali išpranašauti, ką jo geniali dvasia neša ateičiai!? Jis išėjo nugalėtoju iš daugybės kovų, jis išlaisvino architektūrą iš jungo, kuris ją slėgė bemaž per 500 metų. Tačiau kaip po kiekvienos revoliucijos, taip ir dabar mes negalime dar visiškai pasinaudoti jos derlium. Jo revoliucija padėjo tvirtus pagrindus, davė principus, kurie tiesiai paliečia mūsų širdis. Bet po tiek melagingų tamsybės metų jo atneštoji šviesa yra tokia akinanti, kad mes nedrįstame jai tiesiai žvelgti į akis. Tik metams bėgant, mes prie jos prijunksime, ir revoliucija, tas atgimimas architektūroje, kurį sukėlė Frank Lloyd Wright, nenustos aidėjęs.

KATALIKŲ VIENYBĖ

St. Golšanskis

Motto: Ne politika turi išgelbėti religiją, bet religija politiką.
J. Balmes.

Maždaug prieš pusantrų metų ta pačia antrašte "Aiduose" pasirodė A. Maceinos straipsnis (Aidai, 1952 m. Nr. 4), sprendžiąs katalikų politinės vienybės problemą. Minėtas straipsnis buvo principinio pobūdžio, todėl jis yra aktualus ir šiandien. Ten buvo iškeltas dar vis gyvas klausimas, ar mūsų katalikai politinėje savo veikloje turi tenkintis viena politine partija, ar geriau telktis į dvi ar kelias. Profesorius atsakė, kad "*daugingumas* (suprantama partijų S. G.) *politinėje mūsų veikloje yra mūsų stiprumo laidas*".

Visų pirma norėtume pakartoti svarbiausius argumentus ir pavyzdžius, kuriais ta tezė yra grindžiama. Cituoju: "Ji (Šv. Trejybės S. G.) yra vieninga visu tuo, kas plaukia iš dieviškosios prigimties, ir ji yra dauginga visu tuo, kas kyla iš asmens. Dievas yra vienas prigimties atžvilgiu, bet Jis nėra vienas asmens atžvilgiu". Toliau kalbama apie Bažnyčią: "... vienas yra Apreiškimas ir vienas mokomasis neklaidingas Bažnyčios autoritetas. Tačiau kiek jame yra srovių ir srovelių, krypčių ir teorijų! Kiekvienas didelis teologas ar filosofas Bažnyčios istorijoje yra sukūręs savo mokyklą, kuri amžių eigoje neišnyko, bet pasiliko ir ligi šiai dienai gyvena daugiau ar mažiau regimu būdu: šv. Augustinas, šv. Anzelmas, šv. Tomas, pal. Duns Skotas, Suarezas, Newmanas, Moehleris, Solovjevas, Blondelis, Wustas. Ir Bažnyčia neturi nieko prieš šį įvairumą, nes jis yra mąstančios žmogaus dvasios kūrybiškumo išraiška." Kitoj vietoj sako: "... viena yra Kristaus apreikšta religija, kuria Viešpats yra garbinamas. Tačiau koks jame apeigų, ritų, liturgijų įvairumas. Šalia lotyniškosios liturgijos Bažnyčioje žymią vietą užima bizantinė; šalia jos stovi koptiškoji, syriškoji, mozarabiškoji, šv. Ambroziejaus ir kt. Ir Bažnyčia ne tik pakenčia šį įvairumą, bet jį gina ir saugo ..." Apie meną sakoma: "... meno srityje katalikai taip pat yra daugingi ir sykiu vieningi; daugingi savo stiliais, formomis, priemonėmis, vieningi savo siekimais ir meno įjungimu į Viešpaties Karalystę. Bažnyčia yra visuotinė ne tik tautų, bet ir kultūrų atžvilgiu". Toliau, pereinant prie politikos, teigiama: "Kas čia pasakyta apie mokslą, bendruomenę, kultūrą, meną, tas pat tinka ir politikai". "Būdama valstybės gyvenimo tvarkymas, politika neturi *savo turinio,* bet naudojasi tuo, kas yra sukurta ar sukuriama kitose srityse: moksle, mene, ugdyme, ūkyje; naudojasi ne šiems turiniams keisti, bet tik juos *tvarkyti ir derinti* vieną su kitu". Norime suprasti, kad turininių vertybių kaip mokslas, menas ir t.t. sugretinime su "formaliniu dalyku", politika, loginis ryšys remiasi tvirtinimu, kad politika naudojasi tuo, kas, pvz. moksle yra sukurta, o ten yra įvairių krypčių, tuo pačiu, atitinkamai pagal kryptį moksle gali būti suformuota ir politinė pažiūra. Žodžiu, turininės vertybės su įvairiom kryptim ir variantais saisto "formalinį dalyką"— politiką.

Šitoks dalykų aptarimas yra teisingas tik ješkant geriausios valstybės koncepcijos, politinės sistemos, ar kuriant kurios nors partijos programą. Sutinkame, kad gali būti sukurtos kelios politinės sistemos, visos jos teoriškai teisingos, daugeliu atžvilgių geros, tačiau gali kilti klausimas, kuri jų mums yra tinkamiausia ir priimtiniausia. Jei lietuviams ir kitoms Vakarų tautoms labiau priimtinos lotynų apeigos, o Rytų tautoms bizantiškosios, syriškosios, ar kitos,— tam yra įvairių priežasčių. Jei vokiečiams labiau prie širdies gotinis stilius, o graikams jonėnų,— tai tam pagrįsti taip pat yra įvairių motyvų ir t.t. Iš tų išvedžiojimų, kuriuos minėtame straipsnyje profesorius mums pateikia, tedrįstame teigti, kad aštrių ir kūrybingų protų gausumas, kuriant mūsų valstybės koncepciją ar konkrečią, amerikoniškai tariant, platformą, yra kūrybingumo, tikslumo ir pasisekimo laidas. Kaip Bažnyčia apima ir savyje suderina tas įvairias sroves, mokslo ir meno kryptis, taip ir katalikai turėtų siekti politinių pažiūrų ir metodų suderinimo *vienam junginyje.* O dėl tvirtinimo, kad "*daugingumas* (partijų S. G.) *politinėje mūsų veikloje yra mūsų stiprumo laidas*" labai abejojame, ir štai dėl ko.

Katalikų politiniu stiprumu praktinėj veikloj laikome ne tik programinį ar principų pranašumą, bet ir gebėjimą savo politinius tikslus realizuoti. Būdami daugingi, kitaip sakant, susiskaldę, eidami į politinę areną dviem ar keliomis, tarp savęs besirivalizuojančiomis (ko praktiškai negalėtume išvengti) partijomis, savo tikslų negalėtume realizuoti, ar bent sunkiau būtų tai padaryti. Moksle, mene svarbu ne masė, bet stiprūs individai. Individualumas, originalumas, kūrybingumas lemia mokslo ar meno turinį, formą ir pažangą. Religijoj, santykiavime su Dievu, augščiausią vertę kaip tik turi individualumas, intymumas. Taigi, tos sritys turi aiškų individualinį charakterį, o politika, ypač demokratinėj sistemoj, turi aiškų kolektyvinį pobūdį. Čia ne tiek atskiras individas, kiek or-

ganizuotumas ir masių balsai lemia pasisekimą, tikslų realizavimą. Ipso facto *vertybės kaip mokslas, menas, religija iš vienos pusės ir politika iš kitos pusės, dėl savo skirtingo pobūdžio praktiniam veikime, yra negretintinos.*

A. Maceina teigia, kad "Mūsų katalikai *visuomeniškai mirs* (m.p.), jeigu jie užsidės uniformą ir pasidarys visi kaip vienas, susitelkdami į vieną politinę partiją ar grupę. Tai bus ženklas, kad didesnės katalikų masės nebegalvoja . . ." Pirmiausia tenka priminti, kad susitelkimas į vieną partiją neužkerta kelio galvoti ir kurti naujus planus ateičiai. Antra, ilgokai dauguma mūsų katalikų sutilpo vienoj politinėj partijoj ir vis dėlto jie visuomeniškai nemirė, bet nuolat augo ir stiprėjo. Trečia, atsiradus kelioms skirtingai galvojančioms grupėms ir suorganizavus savo partijas, nemanoma, kad katalikai visuomeniškai sustiprėtų (kas jau pasakyta apie politinį stiprumą, tas pats tinka ir čia). Kita vertus, buvimas *vienoj* partijoj radikalesnio ir konservatyvesnio sparno daugiau ar mažiau vers ieškoti kompromiso, kurs, be abejonės, bus arčiau "aukso vidurio" ir padės išvengti kraštutinumų. Ketvirta, tai dar nebus ženklas, kad ". . . katalikiškoji mūsų visuomenė virsta mase . . .", bet bus akivaizdus susiklausymo, organizuotumo ir racionalumo pasireiškimas.

* * *

Peržvelgę argumentus už kelias katalikų partijas ir juos įvertinę, suglaustai palyginkime tas dvi katalikų visuomenėj populiarias politines koncepcijas, būtent: pilnutinės demokratijos, kuriai, sakoma, atstovauja Lietuvių Frontas, ir krikščioniškosios demokratijos koncepciją, kuriai atstovauja Krikščionių Demokratų partija. Į pilnutinę demokratiją telpa politinė dem., socialinė dem., kultūrinė dem. ir tarptautinė demokratija. Čia visų demokratinio gyvenimo sričių samprata yra atremta į žmogaus asmens, kaip nelygstamos vertybės, iškėlimą. Ne žmogus bendruomenei ar valstybei, bet valstybė ir bendruomenė žmogui. Demokratinės valstybės paskirtis yra padėti asmeniui ir bendruomenei (šeiminei, profesinei, religinei) egzistuoti ir tarpti. Kažkas taikliai pastebėjo, kad čia siekiama ne žmogų suvalstybinti, bet valstybę sužmoniškinti. Šiuo klausimu mūsų katalikai sutaria. Pats popiežius Pijus XII yra paskelbęs, kad "tikroji demokratija turi remtis žmogaus asmens gerbimu",[1]) o dr. Ivo Duchacek lūpomis CDUCE (Centro Europos Kr. Dem. Unija, kuriai priklauso mūsų Kr. Dem., įsipareigodami visus jos nutarimus ir programines gaires priimti) paskelbė apsprendžiančiu principą: "ar tas ar kitas politinis sprendimas yra už ar prieš žmogaus asmenį, gyvenantį soc. bendruomenėje, nuo kurios jis negali būti atsietas".[2])

1) "Tėvynės Sargas", str. Krikščionybė ir politika 1948 m. 2-3, 168 p.

2) CDUCE, Press release 1953 m.

Prie tų klausimų, dėl kurių didesnių ginčų nekyla, nesustosime, o plačiau panagrinėsime kultūrinę demokratiją, kur įeina kultūrinės autonomijos sąvoka, ir pilnutinės demokratijos filosofinį pagrindinį, vadinamąją bepasaulėžiūrinės politikos teoriją. Pagal ją, valstybė ir pasaulėžiūra gali santykiauti trejopai, būtent: 1 Valstybė su savo institucijomis gali būti palenkta pasaulėžiūros tarnybai, t. y. valstybė politinėmis priemonėmis *kovoja už* kurią nors pasaulėžiūrą ir ją skleidžia. Šį santykiavimo būdą vadiname *pasaulėžiūrine politika.* 2 Valstybė su savo institucijomis gali būti pajungta *kovai prieš* pasaulėžiūrą (praktiškai ji dažniausiai kovoja tik prieš krikščioniškąją pasaulėžiūrą ir proteguoja laicistinę, stengdamasi plėsti indiferentizmą). Tai *laicistinė politika.* 3 Valstybė su savo institucijomis gali *nesikišti* į pasaulėžiūrinius reikalus, palikdama juos spręsti bei tvarkyti pasaulėžiūrinėms institucijoms, o pati tik prižiūrėti ir materialiai remti jų veiklą. Tai *nepasaulėžiūrinė politika.*

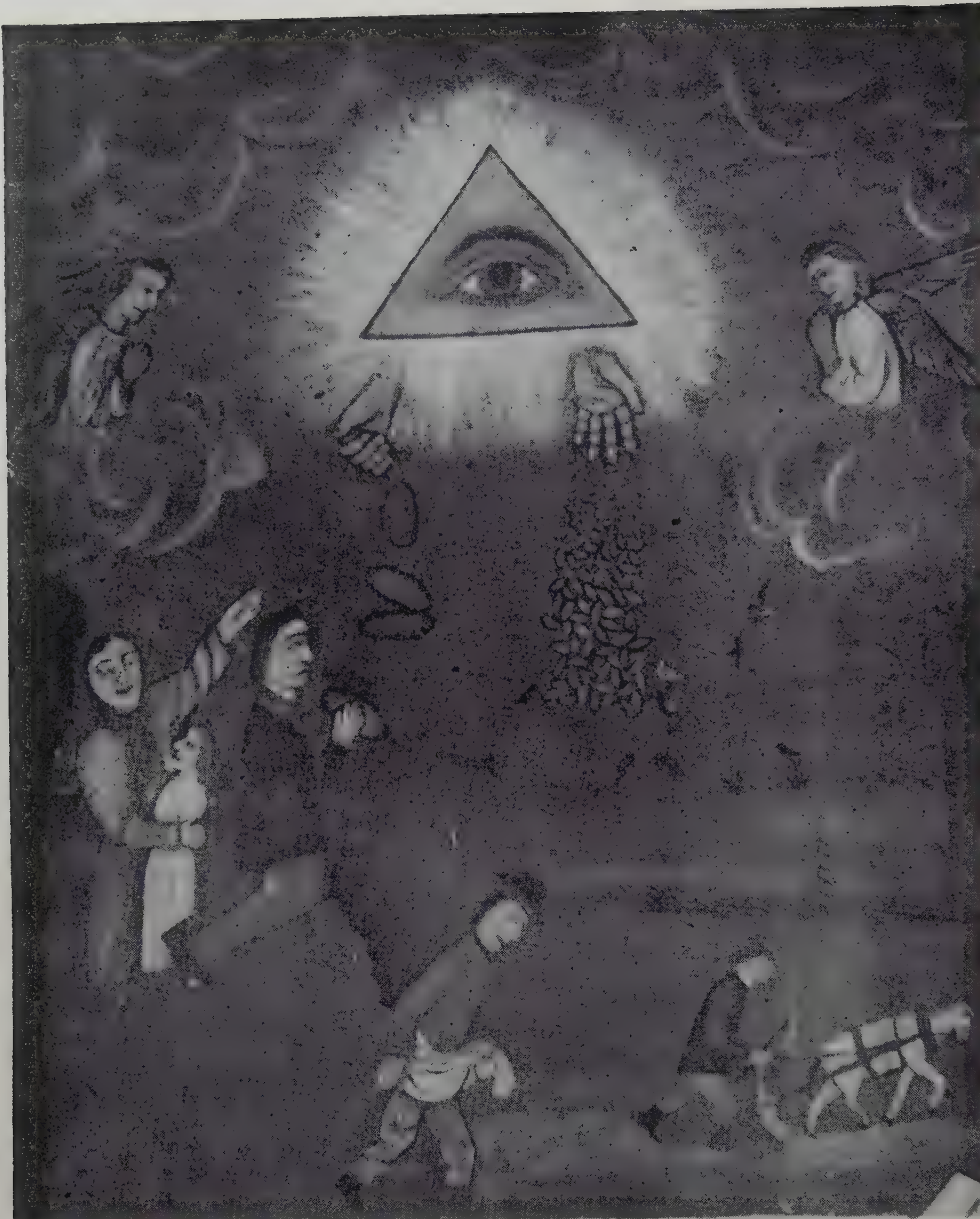
Nepasaulėžiūrinės politikos teorija politines priemones kvalifikuoja prievartinėmis, todėl pasaulėžiūriniuose reikaluose netinkamomis. Pagal prof. A. Maceiną ". . . politika kalba anaiptol ne į mūsų sąžinę ir ne į mūsų protą. Ji mūsų neįtikinėja, įrodymų neteikia, mūsų valios ar gerų norų nesišaukia, bet paprasčiausiai *įsako.* Jau pats balsavimas, kuriuo prasideda kiekvienas tikras *politinis* aktas (parlamento narių kalbos ar spaudos straipsniai už ir prieš dar nėra politinės priemonės tikra šio žodžio prasme), yra prievarta, nes dauguma čia pareiškia savo valią ir mažuma turi nusileisti, nors *iš vidaus* daugumos nutarimo ir nepriimtų". "Kitos politinės priemonės, kaip įstatymas, įsakymas, taisyklės, statutai yra dar labiau prievartiniai, nes kiekvieną jų, dažniausiai expressis verbis, lydi numatytos sankcijos tiems, kurie jų nesilaikytų. Kiekvienas juos turi vykdyti, nes už jų stovi policija, teismas ir kalėjimas ar kuri kita bausmė".[3])

Politinių priemonių pasaulėžiūrinėj kovoj naudojimą krikščioniškoji demokratija irgi neigia. "Tėvynės Sargas" straipsnyje "Krikščionybė ir politika" sako: "Krikščioniška politika, greičiau negu kokia kita, pasmerks Bažnyčios atstovų įsikišimą į valstybės reikalus. *Taip pat krikščioniška politika atsisako įgyvendinti moralinius nuostatus per jėgą".* (m. p.)[4]) Visai teisingai prof. A. Maceina sako: "Todėl bet kuri pasaulėžiūra, jei ji tokią priemonę ima, pražus nuo jos, nes bus sunaikinta jos laisvė. *O ne laisva religija nėra verta nei Dievo nei žmogaus"* (m. p.)[5]).

3) A. Maceina: Politika ir pasaulėžiūra, "Aidai" 1948. 19. 390-391 p.

4) Krikšč. ir politika, "Tėv. Sarg." 2-3. 170 p.

5) A. Maceina: Politika ir pasaulėžiūra, "Aidai" 1948. 19. 391. p.

M. V. DOBUŽINSKIS
APVAIZDA.

Nepasaulėžiūrinės politikos teorija primena valstybės ir Bažnyčios galių dualizmą, formuluotą pop. Leono XIII žodžiais: "Dievas žmonių giminės globą padalino tarp dviejų galių: tarp bažnytinės ir valstybinės. Viena įsteigta dieviškiems dalykams, antra — žmogiškiems. Kiekviena savo srityje yra suvereninė".[6])

Nemaža ginčų yra sukėlęs sąžinės laisvės akcentavimas ir iš to išplaukiąs kultūrinės autonomijos klausimas. Sąžinės, spaudos ir žodžio laisvių garantavimas šiandien yra kiekvienos demokratinės konstitucijos būtinybė. Tačiau čia kalbama ne vien tik apie galėjimą turėti savo įsitikinimus (tos laisvės niekas ir neprašo), bet ir apie tų įsitikinimų laisvę reikštis *viešai* žodžiu ir darbu; gyventi ir auklėti savo šeimą pagal juos. Ne kartą buvo keltas tiesos ir klaidos klausimas, kurį visai teisingai sprendžia J. Maritain'as sakydamas: *"Dievo ir tiesos atžvilgiu* žmogiškasis asmuo neturi teisės savo valia pasirinkti bet kokį kelią; jis turi rinktis *tikrąjį* kelią, kiek tik yra jo galioje jį pažinti. Tačiau *valstybės laikinosios bendruomenės ir laikinosios valdžios atžvilgiu* jis yra laisvas rinktis savo religinį kelią savo rizika ir grėsme; jo sąžinės laisvė yra nepažeidžiama prigimtoji teisė".[7]) Ši pažiūra sutinka su krikščioniškąja demokratija. "Tėv. Sargas" anksčiau minėtame straipsnyje sa-

6) Ibd. 395 p.

7) Ibd. 390 p.

ko: "Įpareigoti dorybių praktiką nėra politikos uždavinys", o šv. Tomas nurodo ydas su kuriomis valstybei reikia kovoti, būtent: "kurios yra žalingos artimui ir visuomeninį gyvenimą daro neįmanomą".[8]) Ne kitaip galvoja ir nepasaulėžiūrinės politikos šalininkai (priešingai, būtų sąžinės laisvės piktnaudojimas) ir mano, kad tinkama forma tam sąžinės laisvės principui praktikoje įgyvendinti yra kultūrinė autonomija. Kaip ji atrodytų, kokį pavidalą ji gautų, tai ne principo, bet formos klausimas, kurį, abiem pusėm parodžius geros valios, atrodo, pavyktų išspręsti. Trumpai pasakius, nepasaul. pol. teorija teigia, kad: 1 ji nenupasaulėžiūrina žmogaus, 2 valstybės institucijos nekompetentingos pasaulėžiūriniuose reikaluose, 3 reiškia didelę pagarbą religijai ir jos institucijoms duoda visišką laisvę, 4 mano, kad ne politinės, o kultūrinės priemonės tėra tinkamos pasaulėžiūrai skleisti ir 5 iškelia krikščionišką, o kartu ir demokratišką principą, būtent: nedaryk kitam to, ko pats nenorėtum patirti.

Manome, kad visi mūsų katalikai pasisako už bendradarbiavimą tarp Bažnyčios ir valstybės, tačiau tas bendradarbiavimas negali būti toks, kad valstybė kištųsi į Bažnyčios reikalus, naudotų ją savo tikslams, ar atvirkščiai. Liet. Kr. Dem. partija, įsijungdama į CDUCE, principine prasme tapo nebe katalikiška, bet krikščioniška partija. Prof. A. Lima tvirtindamas, kad "... katalikiški kraštai neturėtų turėti katalikiškų partijų ...", tarp kitų nurodo šias priežastis: 1 "Bažnyčia duoda didelę laisvę politiniuose dalykuose". 2 "Bažnyčia neturėtų būti surišta (indentified) su viena partija, net su katalikų partija". 3 "Jei katalikiškos partijos buvimas šalia katalikų akcijos gali būti nesusipratimų (confusion) priežastimi ne katalikiškam krašte, tai jis gali būti fatališkas abiem — katalikų akcijai ir katalikų politinei veiklai — krašte, kur jie sudaro daugumą". 4 "Katalikiška partija katalikiškam krašte tuojau taps klerikaline partija ir konsekventiškai iššauks antiklerikalizmą tarp tikinčiųjų ir neutraliųjų, nekalbant apie priešus".[9]) Toliau prof. A. Lima sako: "... krikščionių demokratų partijos reprezentuoja, ar turėtų reprezentuoti katalikiškąją demokratijos doktriną, nenaudojant religijos ar Bažnyčios politiniams tikslams, nežiūrint kaip kilnūs jie būtų ...",[10]) o "Tėv. Sargas" dar 1948 m. jau teigė: "Partija turi būti krikščioniška, bet ne *konfesinė* (m. p.))"[11]). Baigdami šį palyginimą prisipažįstame, kad nieko naujo čia nepasakėme, o tik pakartojome tai, kas vienų ir kitų jau pasakyta, ir konstatuojame faktą, kad *esminio skirtumo tarp tų srovių nėra* ir būti negali, nes jos maitinasi iš to paties krikščionybės dubenio; tačiau gali būti tik įvairių variantų interpretavime ir terminuose. Daug kam nepatinka nepasaulėžiūrinės politikos terminas, net pats jo autorius prof. A. Maceina pripažįsta, kad "... galbūt, jis yra netikslus ..."[12]), bet ne vardas, o turinys sudaro esmę. Nesuklystume tą turinį pavadindami net krikščioniška politika, nes krikščioniška politika yra, jei yra krikščioniška moralė ir krikščioniška teisė.

* * *

Konstatavę principų bendrumą, panagrinėkime argumentus už vieną krikščionišką partiją, nesvarbu, kuriuo vardu ją pavadintume. Teisingai prof. A. Maceina sako: "... katalikai turi būti vieningi tose srityse, kurios yra *principinės* ir kurių išsprendimas priklauso jų pasaulėžiūrai, pvz., moterystė, ugdymas, socialinis gyvenimas, religija. Šios sritys tik paviršium žiūrint priklauso politikai. Tačiau savo *esme* jos yra griežtai pasaulėžiūrinės ir normalioje valstybės sąrangoje negali būti tvarkomos *politikų,* bet atitinkamų savo srities žmonių, esančių *Bažnyčios* žinioje. Todėl jų klausimus sprendžiant katalikai turi būti vieningi".[13]) Iš tikrųjų, mums, *katalikams,* tie dalykai yra pirminės reikšmės, nes jie yra principiniai. Čia *turime* būti vieningi, bet, neliesdami šios dienos aktualijų, norėtume paklausti, kur nesutariame tais katalikams antrinės reikšmės klausimais, kaip ekonominiais, užsienio politikos, administraciniais ir kitais klausimais, nors jie, *kaip piliečiams,* ir labai svarbūs. Jei čia ateityje ir atsirastų ryškių skirtumų, tai dar nebūtų rimto pagrindo skelti partiją, nes ta pažiūra, kuri nesurinks daugumos savo partijoj — vargu surinks daugumą parlamente. Iš viso, ar yra buvęs atsakingas politikas, kuris dėl nuomonių skirtingumo būtų reikalavęs skilimo, ar paraleliai ant tos pačios bazės organizavęs kitą partiją, remdamasis pažiūra, kad skilimas ar "daugingumas" principe yra sveikas ir tikslingas reiškinys. Jei toks skilimas kažkada įvyko, tai jis pačių organizatorių buvo kvalifikuotas tik kaip "neišvengiama blogybė", o daugelis pavyzdžių mus moko, kad po skilimo ilgokam laikui susilpnėjama. "Daugingumo" principas politikoj neišvengiamai veda į *pulverizaciją.*

Lietuviškų partijų šeimynėlė ir taip yra gana gausi, tad naujas prieauglis nebepageidaujamas. Patyrimas mus moko, kad didelis partijų skaičius, ypač kada nė viena ar dvi iš jų ryškiai neišsiskiria savo didumu, *graso valstybės politiniam stabilumui* tiek vykdomosios valdžios atžvilgiu (Prancūzija), tiek valstybės politinės sistemos atžvilgiu (weimarinė Vokietija, 1926 m. Lietuva ir t.t.). Suminėdami politinį stabilumą, turime pridėti, kad yra daug daugiau faktorių, kurie tą stabilumą lemia (plačiau apie tai gal kita proga), bet apylygaus stiprumo politinių partijų skaičiaus yra vienas iš svarbiausių veiks-

---

8) Krikšč. ir politika, "Tėv. Sarg." 2-3. 170 p.

9) CDUCE, Press release 1953 m.

10) Ibd.

11) Krikšč. ir polit., "Tėv. Sarg." 2-3. 168 p.

12) A. Maceina: Katalikų vienybė, "Aidai" 1952. 4. 156 p.

13) A. Maceina: Polit. ir pasaul., "Aidai" 1948. 19 394 p.

nių. Taigi, mūsų katalikai turėtų būti apdairūs ir, svarstydami konstitucinius ir politinius pagrindus būsimajai III Lietuvos valstybei, turėtų tai įkalkuliuoti ir patys tapti tikslingumo ir apsijungimo pavyzdžiu. Mūsų veiksmus turi apspręsti ne partiškumas, bet valstybingumas.

Čia iškyla tos pačios ideologijos grupių tarpusavio santykiai. Yra manančių, kad ideologiškai labai artimų grupių bendradarbiavimas politikoje yra lengvesnis negu toliau stovinčių, ar net priešingų. Deja, praktikoje yra atvirkščiai. Politika yra kova, kuri turėtų būti kovojama kultūringomis ir moraliomis priemonėmis, tačiau ji yra *kova,* ir kiekviena partija, jei ji nenori iš anksto pasirašyti sau mirties sprendimo, kovos už savo egzistenciją ir už augimą. Organizacija neturėtų būti pati sau tikslas, bet tik priemonė, tačiau kiekvienas siekia susikurti stipresnę, efektyvesnę priemonę savo tikslams siekti. Jei katalikai susitelktų į dvi partijas, *tuo pačiu* jos taptų viena kitai pavojingesnės kaip marksistai socialdemokratai; *pavojingesnės ne ideologinių,* bet tarpusavio *konkurencijos* ir vienos ar kitos partijos *egzistencijos* atžvilgiu. Sąmoningas katalikas niekada nenueis pas marksistus ar laicistus, o nueis į bet kurią Bažnyčios nedraudžiamą, prieš katalikybę nekovojančią partiją, dažniausiai į vieną iš krikščioniškųjų. Neretai atsitiks, kad iš vienos pereis į kitą, tuo būdu viena iš to paties kontingento pasigaus daugiau, kita — mažiau, t. y. viena stiprės, kita silpnės.

Toks realistas politikoj kaip Leninas tai labai gerai suprato ir, socialdemokratams skilus, bolševikai Rusijoj pirmiausia griebė menševikus, o ne savo ideologinius priešus, nors vėliau pastarųjų naikinimas, ypač to naikinimo mastas, pralenkė normalaus žmogaus įsivaizdavimo ribas. Yra pagrindo bijoti, kad tas "realizmas", tik kitomis priemonėmis, gana aršiai pasireikš ir pas mus, o tokių ženklų jau yra. Taigi bendradarbiauti galima *tik laikinai,* tačiau šį klausimą išspręsti tegalės *tik po viena kepure.* Blogi tarpgrupiniai santykiai netiesiogiai persiduos ir į asmeninius, o nuo to nukentės daug mums šventų reikalų. Jei kas mano, kad tų grupių bendradarbiavimas gali būti pastovus, tą gyvenimo realybė įtikins, kad jis klysta.

Šia proga norime priminti katalikiškosios visuomenės organizacinės schemos racionalumo reikalą. Žvilgterėję praeitin, turime pripažinti, o kartu ir pasidžiaugti nepriklausomos Lietuvos katalikų organizacinės sistemos darnumu. Pradedant mažuliukais vaikais, baigiant žilais politikos vilkais, visi pagal savo uždavinius, intelektualinį lygį, turėjo savo organizaciją, savo vietą ir savo veikimo lauką. Angelaičiai, pavasarininkai, ateitininkai ir kiti katalikų akcijoje, krikščionys demokratai su savo satelitais politikoje, sudarė darnią tų organizacijų grandinę. Turime pastebėti, kad džiaugiamės buvusiu darnumu, bet ne, šios dienos akimis žiūrint, tikslumu. Mūsų šimtmečio antroji pusė iškelia jau kitus reikalavimus ir tuo pačiu iš dalies keičia organizacinę struktūrą. Pagal ano meto mūsų valstybės samprata nebuvo jokio kryžiavimosi, schema pilna, išbaigta, nuosekli. Šio momento neturėtume išleisti ir dabar iš akių ir manome, kad politiniams uždaviniams atlikti mūsų katalikams užtektų vienos krikščioniškos partijos, nes dviejų ant tos pačios bazės partijų buvimas *reikštų paralelizmą.* Kalbėdami apie dvi partijas, turime galvoje Kr. Dem. ir L. F-tą. L. F-tas čia suprantamas ne kaip rezistencinė kovos organizacija (kaip tokia paralelizmo nesudaro, atvirkščiai, yra reikalinga tiems specifiniams uždaviniams vykdyti), bet kaip grupė, kuri pasišauna tvarkyti normaliai suprastos valstybės reikalus, o tas ją padaro partija. Esama padėtis, turint galvoje visą schemą, primena vežimą su penkiais ratais. Mielą skaitytoją prašome netapatinti nė vienos šių grupių nė su vienu tų ratų, bet norime konstatuoti, kad apie keturis ašių galus norima sukti penkis ratus, tiksliau: atsirado politikos "meistrų", kurie apie vieną ašies galą įkinko sukti du ratus.

Aplamai, mūsų politinė veikla turėtų būti pagrįsta: 1 sveika politikos filosofija, atremta į natūralinį Dievo įstatymą, 2 suradimu kaip galima tobulesnių formų mūsų principams realizuoti ir valstybės aparatui suorganizuoti, 3 politikoj besireiškiančių asmenų dora, kultūra, politiniais sugebėjimais, dinamiškumu, drąsa ir idealizmu ir 4 organizuotumu, tuo pačiu sėkmingumu laimėti mases.

Galutinė išvada: "daugingumas" t. y. kelios ant tos pačios bazės partijos teoretiškai galimos, bet praktiniais sumetimais nepateisinamos ir neracionalios, nes suskaldytų jėgas, daug darbo būtų dirbama paraleliai, dvigubai, dažnu atveju lėšos būtų eikvojamos be reikalo, sunaudotų daugiau reikšmingų jėgų, kurios reikalingos kultūriniam, visuomeniniam lauke ir katalikų akcijai.

Cleveland, 1953. 12. 14.

XVI AMŽIAUS LIETUVIŲ ASMENVARDŽIAI

P. SKARDŽIUS

1. *Liet. asmenvardžių svarba ir jų pažintis*

Lietuvių asmenvardžiai yra įdomūs tiek kalbos mokslui, tiek kasdieninei gyvenimo praktikai: iš vienos pusės jie sudaro būdingiausią lietuvių vardyno dalį, daug kur rodo gilią praeitį ir atskleidžia žymesnes lietuvių būdo ypatybes; iš kitos pusės jų darysena iškelia visą eilę gražių lietuvių kalbos žodžių darybos atvejų, kuriais daug kas gali pasinaudoti parinkdamas lietuviškus krikštavardžius, atitaisydamas sudarkytas arba neskambias svetimas pavardes, sudarydamas tinkamesnius kalendorinių vardų sąrašus, pavadindamas literatūrinių veikalų veikėjus ir kt.

Ši lietuvių kalbos lobyno sritis, kad ir didžiai svarbi bei aktuali, visdėlto palyginti tebėr labai mažai teištirta: iš viso randame tik kelis žymesnius straipsnius, kuriuose nagrinėjami atskiri lietuvių vardyno atvejai, pvz. K. Būgos "Apie lietuvių asmens vardus" (Lietuvių Tauta, 1911, II 1, 1-52), A. Leskieno "Die lit. zweistaemmingen Personennamen" (Indogerm. Forschungen, 1914-15, XXXIV 296-333), A. Salio "Mūsų lietuviškieji vardai" (Gimtoji Kalba, 1933, 49-51, 69-74, 86-96, 121-122) ir kt.

Šiame straipsnyje, skirtame platesnei visuomenei, aš bendrais bruožais, be gilesnių įrodinėjimų, esu pasiryžęs pavaizduoti XVI. a. liet. asmenvardžių, vardų bei pavardžių, vartoseną, tiek, kiek ji atsispindi XVI. a. Lietuvos inventorių aprašuose, K. Jablonskio surinktuose ir paskelbtuose pirmajame "Istorijos archyvo" tome (Kaune, 1934). Tai man pasirodė esant tikslinga dėl to, kad šiame veikale yra labai daug, bet plačiau lig šiol nenagrinėtos asmenvardinės medžiagos, iš kurios gana aiškiai matyti, kiek liet. asmenvardžių vartosena yra pakitėjusi per paskutiniuosius keturis šimtmečius. Plačiau ir specialiau liet. asmenvardžius, jų kilmę, darybą, reikšmę ir vėlyvesnes atmainas, nagrinėju savo dabar rašomame darbe "Senesnieji lietuvių asmens vardai".

2. *Vardai ir pavardės*

Lietuviai ilgą laiką iš senovės yra vadinęsi tik vienais vardais. Kiek iš istorinių šaltinių matyti, jie dar Vytauto laikais tebebuvo vienavardžiai. Pvz. vienoje 1390 m. sutartyje Žemaičiai vadinasi tik vienais asmenvardžiais: *Asteika, Bymantas, Eikutis, Einoras, Eiviltas, Gedas, Joteika, Klausigaila, Mažibutas, Ramavydas, Surgaila, Tylenis, Vydas, Vyliaudas* ir kt.

XVI. a. inventoriniuose aprašuose daugiausia sutinkami vardai su pavardėmis. Pvz. 1561 m. Kybartų minimi gyventojai yra: *Stanislovas Bartkevičius, Pacas Paulavičius, Petras Norgėlavičius, Gricius Prūsas, Povilas Kybartavičius, Jonas Kybartaitis, Norušis Rukšnaitis, Pečiulis Bobaitis, Baltramiejus Kavolis, Mačys Petraitis, Mikas* ir *Rimkus Žinaičiai, Surgautas Jovaišaitis, Kasperas Jovaišaitis, Stanys Mačaitis* ir kt.

O štai 1595 m. Platelių vls. Nastrėnų kaimo gyventojai: *Adomas Motiejaitis, Grigutis Jurgaitis, Povilas Bartninkas, Stasiulis Dopultaitis, Motiejus Eglynaitis, Vaitiekus Andrušaitis, Jonas ir Grigalius Stankaičiai, Povilas Petraitis, Baltramiejus Kripaitis, Mikutis Sausgaudaitis, Petras Gauraitis, Balčius Jokūbaitis, Valančius Norvilaitis, Mikalojus Laurynaitis, Šimutis Budraitis* ir kt.

Atskirais atvejais vartojamos dvigubos pavardės, pvz.: *Baltutis Mikutaitis Knipaitis, Jasius Mikėnas Siraitis, Jonas Puodžiūnas Daukšys, Jurgutis Drabaitis Perkūnaitis, Mikutis Jonaitis, Uturaitis, Motiejus Jonušaitis Stungaitis, Petras Petkaitis Augustaitis, Stasys Jonušaitis Žadvainaitis, Ščeputis Jonaitis Kantminaitis* ir kt.

Bet kartkarčiais inventoriniuose aprašuose tėra pažymėtas tik vienas vardas, šalia kurio dažnai dar nurodomas ir kalbamojo asmens verslas ar padėtis, pvz.: *Čepulis dailidė; Daugintas tekintojas* (Dovgint tokar); *Grigalius kalvis* (Grigal kowal); *Germanas audėjas* (German tkač); *Jasius, Gaugarienės vyras, duoklininkas* (Jas, Gavgarin muž, dannik); *Kaziulis batsiuvys* (Kaziulis čobotar); *Petras malūnininkas* (Piotrz mlynarz); *Mikutis, nesenas naujakurys, su žmona* (Mikuc, nowosiad niedowny z žoną); *Tomas sodininkas* (Tomas ogrodnik); *Šimkus, Noraičių preikuras* (t. y. priekuras, užkurys); *Valutis tivūnas* (Walutis czywun); *Zigmantas, Povilo žentas* (Zygmund, Pawlow zięć) ir kt. Ilgainiui iš tokių priedėlinių junginių galėjo išriedėti atitinkamos nuolatinės pavardės, pvz.: *Mikutis Dailidė, Jonas Klėtininkas, Petras Kunigas, Simanas Meškininkas, Grigas Preikšas, Petrikas Puodžius, Rimkus Puodkalis, Povilas Salyklininkas, Urbas Užkurys* ir kt.

3. *Dvikamieniai asmenvardžiai*

Viena iš seniausių lietuvių, kaip ir daugelio kitų indoeuropiečių, asmenvardžių rūšių yra dvikamieniai. Jų dar apsčiai sutinkame senesniuose istoriniuose šaltiniuose ir iš dalies dabartinėj gyvojoj žmonių kalboj. XVI. a. inventoriniuose aprašuose dvikamieniai liet. asmenvardžiai dar gausiai vartojami tiek vardais, tiek pavardėmis, pvz.: *Ašmanas Sargūnas, Andriejus Buivydas, Bukantas* Čiuteikaitis, *Butrimas* Girdžiūnas, Kasperas *Daugirdas,* Jonas *Eibartas,* Jonas *Galginas,* Vaitiekus *Galkantas, Gedbutas*

Mantvydaitis Tamošius *Gedkantas, Gedminas* Vitkaitis, Dovydas *Gervydas, Jogintas* Daugantaitis, *Jotautas* Butkūnas, Jonas *Kantminas, Kasbaras* Šakaitis, Jonas *Kęsminas,* Povilas *Kybartas,* Jurgis *Lauksminas,* Stanislovas *Liaudbaras, Mantvilas* Jokūbaitis, Martynas *Mažvydas, Norbutas* Rimeika, *Norvilas* Gedimtaitis, Mikas *Radvilas,* Augustinas *Sangaila,* Jonas *Seibutas, Surgautas* Jovaišaitis, Jukna *Tauralga, Vaišnoras* Mileikaitis, Jokimas *Valmanas,* Vaitiekus *Visminas,* Jurgis *Žutautas* ir kt.

Ypač apsčiai sutinkame pavardžių, su įvairiomis priklausomybinėmis priesagomis sudarytų iš ankstyvesnių dvikamienių tėvavardžių, pvz.: Povilas *Armanaitis,* Jonas *Butginaitis,* Jokūbas *Butvilaitis,* Jonas *Dargilaitis,* Jakutis *Darvilaitis,* Jogintas *Daugantaitis,* Motiejus *Daugėlonis,* Kasperas *Daugydaitis,* Čeputis *Daugintaitis,* Motiejus *Daugvilavičius,* Staniulis *Daugvinevičius,* Mikelis *Daukintaitis,* Butkus *Daumantavičius,* Martynas *Dauprotavičius,* Jurgis *Dimgailaitis,* Stankus *Dimgėlaitis,* Stasiulis *Dopultaitis,* M kalojus *Eidminaitis,* Ambrasas *Eiginaitis,* Petras *Eigirdaitis,* Pacas *Eimantaitis,* Butkus *Eiprotavičius,* Jonas *Eirimavičius,* Mikalojus *Eitvilaitis,* Stanelis *Gantminaitis,* Motiejus *Garminaitis,* Norvilas *Gedimtaitis,* Motiejus *Geistautaitis,* Grigalius *Gerkantaitis,* Povilas *Germanaitis,* Marčius *Getgutaitis,* Jonušis *Ginvilaitis,* Andriejus *Girdvilaitis,* Valys *Gosminaitis,* Grigalius *Jaubutavičius,* Paulius *Jomantaitis,* Martynas *Josvilaitis,* Jurgis *Kantrimaitis,* Steponas *Kaributavičius,* Staniulis *Kumantaitis,* Urbonas *Lauksvydaitis,* Gedbutas *Mantvydaitis,* Stanislovas *Mastvilaitis,* Stanislovas *Medivaiševičius,* Jurgis *Meištautaitis,* Jonas *Milkintaitis,* Petrelis *Milvydavičius,* Banys *Norbutonis,* Jurgis *Piemušaitis,* Mikalojus *Preivilavičius,* Jonas *Pryšmantaitis,* Jonušis *Rimgailionis,* Gudžiūnas *Santautavičius,* Tamošius *Saunoraitis,* Grigalius *Skirvydaitis,* Macius *Sudmantaitis,* Tomas *Sudvilaitis,* Petras *Taubutaitis,* Liubartas *Vaištaravičius,* Norbutas *Viešgėlavičius,* Kirkutis *Vieštartavičius,* Jurgutis *Vyliaudaitis,* Mikutis *Vinmantaitis,* Jokūbas *Visbutaitis,* Jurgis *Vismilaitis,* Motiejus *Žadminaitis,* Mackus *Žadvilavičius,* Jonas *Žygimantavičius,* Jokūbas *Žostartavičius* ir kt. Šitos tėvavardinės pavardės yra kilusios iš *Armanas, Butginas, Butvilas, Dargilas, Darvilas, Daugantas, Daugėla(s), Daugydas, Daugintas, Daugvilas, Daugvinas, Daukintas, Daumantas, Dauprotas, Dimgaila, Dimgėla, Dopultas, Eidminas, Eiginas, Eigirdas, Eimantas, Eiprotas, Eirimas, Eitvilas, Gantminas, Garminas, Gedimtas, Geistautas, Gerkantas, Germanas, Getautas, Ginvila(s), Girdvila(s), Gosminas, Jaubutas, Jomantas, Josvilas, Kantrimas, Kaributas, Kymantas, Lauksvydas, Mantvydas, Mastvilas, Medivaišas, Meištautas, Milkintas Milvydas, Norbutas, Piemušas, Preivilas, Pryšmantas, Rimgaila, Santautas, Saunora(s), Skirvydas, Sudmantas, Sudvilas, Taubutas, Vaištaras, Viešgėla(s), Vieštartas, Vyliaudas, Vinmantas, Visbutas, Vismilas, Žadminas, Žadvilas, Žygimantas, Žostartas.*

Čia pat dar priskirtini ir savotiški sandūriniai asmenvardžiai, pvz.: Pečiulis *Daukšobrolis,* Šimkus *Dundulžentis,* Stonys *Gedžentis,* Andriejus *Jovydžentis,* Stanislovas *Katinžentis,* Mikalojus *Kunigžentis,* Banys *Urbžentis* ir kt.

Pagaliau retkarčiais asmenvardžiais taip pat vartojami ir bendriniai (proziniai) sudėtiniai žodžiai, pvz.: Tamošius *Baltašonis,* Stanikas *Juodaragis,* Jurgis *Keturakis,* Mikalojus *Pakeltauodegis,* Banys *Pautasvoris,* Baltramiejus *Šalpirtis,* Jonelis *Šūdnagys,* Vaitiekus *Šungalvis,* Stanislovas *Veršgalvis,* Jonas *Vyžapinys (-is),* Jurgis *Žematūpa* ir kt.

4. *Trumpiniai vardai*

Ilgi dvikamieniai vardai paprastai nelabai patogūs vartoti kasdieniniame gyvenime, todėl jau nuo senesnių laikų jų vietoj buvo pradėti vartoti trumpesni, vienakamieniai vardai. Pvz. jau augščiau minėtoj 1390 m. sutarty randame du trumpinius vardus: *Gedas ir Vydas.* XVI. a. inventoriniuose aprašuose jų dar daugiau sutinkame, pvz.: *Ginas* Mitkevičius, *Gustas* Laurynaitis, *Noras* Šuleikavičius, *Rimas* Jonavičius, *Vilas Budraitis* ir kt. Šitie vardai *(Ginas, Gustas, Noras, Rimas, Vilas . . .)* yra sutrumpinti iš tokių dvikamienių vardų kaip pvz. *Gintautas, Butginas..., Gustautas..., Norbutas, Vaišnoras..., Rimvydas, Tautrimas..., Vilmantas, Butvilas* ir kt. Ilgainiui iš tokių trumpinių vardų buvo sudaryta tolimesnių priesaginių asmenvardžių, pvz.: *Ginelis, Ginutis..., Gustaitis, Gustonis..., Noraitis, Norelis, Norūnas, Norušis, Norutis..., Rimaitis, Rimutis..., Vilaitis, Vilutis* ir kt.

XVI. a. inventoriniuose aprašuose daugelio šiokių trumpinių vardų (veikiausiai, pripuolamai) nesutinkame, bet nemaža jų lengvai gali būti atpažinta iš tolimesnių vedinių, pvz.: Jonelis *Alsaitis, Bartulis* Andrikaitis, Andriejus *Daugaitis,* Juška *Daugutis,* Jonas *Eitavičius,* Valiulis *Garelis,* Stankus *Gedaitis,* Jonas *Jotevičius,* Jonas *Kęstaitis,* Petrikas *Likaitis,* Petrošius *Maldevičius,* Venclovas *Maldutevičius,* Petras *Manavičius,* Jukna *Manūnavičius,* Šimkus *Milaitis,* Jasius *Siraitis,* Adomas *Sirutis,* Kasperas *Skiraitis,* Jokūbas *Sviraitis,* Petkus *Vaidaitis,* Petrutis *Žadaitis* ir kt. Pagrindiniais šių vedinių žodžiais buvo arba galėjo būti *Alsas (Alsis), Bartas, Dargas (-is), Daugas (-is), Eitas, Garas, Gedas, Jotas, Kęstas* (plg. dar *Kęstutis), Likas, Maldas, Manas, Milas, Siras, Skiras, Sviras, Vaidas, Žadas.* Plg. dar iš kitų šaltinių pažįstamus trumpinius vardus: *Baras (Barys), Butas, Eidas, Gantas, Geidas, Kañtas, Kintas, Knystas, Maudas, Ramas, Tautas, Vaitas, Virdas, Zygas* ir kt.

5. *Priesaginiai asmenvardžiai*

Žymiai daugiau kaip dvikamienių XVI. a. inventoriniuose aprašuose vartojama vienašaknių priesaginių asmenvardžių. Jų skiriamos dvi

V. PETRAVIČIUS — Paskutinė kelionė (aliejus)

žymesnės rūšys: vieni su maloninėmis (mažybinėmis), kiti su priklausomybinėmis priesagomis. Pirmaisiais iš jų daugiausia žymimi vardai ir, atrodo, kiek rečiau pavardės, o antrieji, priešingai, pirmoj vietoj vartojami pavardėmis ir tik retkarčiais vardais. Štai visa eilė pavyzdžių su maloninėmis (mažybinėmis) priesagomis:

1) *-elis, -elė: Budrelis* Tamošaitis, Jokūbas *Daudelė* (iš *dauda* "dūda"; plg. biržėnų *daudytė* "dūdelė"), *Gaidelis* Banys, *Ginelis* Bačionis, Motiejus *Graželis, Jakelis* Globaitis, *Jurgelis* Rimkaitis, Jonuška *Kairelis,* Petras *Karpelė, Norelis* Mikaitis, Urbonas *Rugelis,* Grigas *Salelė, Stanelis* Žalčionis, Vaitiekus *Varnelė,* Ambrasas *Vilkelis,* Jonas *Žydelis . . .*

2) *-ulis: Andrulis* Petraitis, *Baltulis* Noruišis, *Bartulis* Andrikaitis, *Jonelis* Norbutaitis, Jurgis *Gerulis, Kasiulis* Stanaitis, *Masiulis* Rainys, *Matulis* Nelaikis, *Paliulis* Stasaitis, *Staniulis* Butkūnas, *Valiulis* Pečiulis . . .

3) *-utis: Augutis* Mikutaitis, *Baltutis* Butikaitis, Povilas *Dargutis,* Juška *Daugutis, Jakutis* Tamošaitis, *Matutis* Tamošaitis, *Norutis* Jononis, *Petrutis* Jurgaitis, Adomas *Simutis,* Petras *Skirbutis . . .*

Priklausomybinių priesagų pavyzdžiai:

1) *-aitis:* Jonas *Alsutaitis,* Petras *Birbilaitis,* Mykolas *Dailidaitis,* Andriejus *Daugaitis,* Mikalojus *Eidminaitis,* Petras *Eitutaitis,* Jokūbas *Gedutaitis,* Motiejus *Kasminaitis,* Tomas *Likšaitis,* Jonikas *Mataitis,* Povilas *Mažutaitis,* Jonas *Noraitis,* Andriejus *Rimaitis,* Jonutis *Rudaitis,* Jasius *Siraitis . . .*

2) *-iškis:* Gedvilas *Albentiškis* (plg. *Albentos* upelis), Motiejus *Bernotiškis,* Andriejus *Dai-*

niškis, Motiejus *Daunoriškis*, Jasiulis *Gedužiškis*, Mikalojus *Grigiškis*, Jurgis *Jurbarkiškis*, Jonas *Kulviškis*, Stankus *Kunigiškis*, Baltrušis *Lauriškis*, Jonas *Mikutiškis*, Jurgis *Puniškis*, Baltramiejus *Radviliškis*, Jonas *Simaniškis*, Norkus *Upytiškis*, Petkus *Veliuoniškis*, Jurgis *Vėluviškis*, Stasys *Vilkijiškis* (Vilkyškis)...

3) *-onis:* Stonys *Andriušonis*, Laurynas *Balčionis*, Mikalojus *Dailidonis*, Motiejus *Daugėlonis*, Petras *Daukšonis*, Mikna *Dautartonis*, Keršis *Gaigalonis*, Petras *Jogailonis*, Valius *Matonis*, Grigas *Mažulionis*, Stonys *Nemeikčionis*, Tamošius *Noronis*, Baltrušis *Norvydonis*, Čepas *Petronis*, Baniulis *Rimonis*, Grigas *Stanionis*, Jonas *Stirnionis*, Vaitiekus *Svironis*, Pečiulis *Vydronis*, Banys *Visgirdonis* . . .

4) *-ūnas:* Matulis *Bebrūnas*, *Butkūnas* Stasaitis, Grigas *Butkūnas*, Jonas *Didžiūnas*, Butrimas *Girdžiūnas*, Čepas *Jonikūnas*, Andriejus *Juodžiūnas*, Jonis *Mateikūnas*, Andriejus *Medžiūnas*, Andriejus *Miliūnas*, Povilas *Mintkūnas*, *Norkūnas* Angelė, Matukas *Pikčiūnas*, Povilas *Sargūnas*, Jokūbas *Šerniūnas*, Jonas *Tautkūnas*, Milvydas *Vaidžiūnas*, Mačys *Valiūnas* . . .

Be augščiau minėtųjų pavyzdžių, asmenvardžiams sudaryti dar vartojamos įvairios kitos priesagos, pvz.: *-eika*, *-eikis* (Andriejus *Bijeika*, *Budreika* Netikševičius, *Juodeika* Petrikaitis, *Rameika* Gineikaitis, Norbutas *Rimeika*, *Sereika* Jonušaitis, Mykolas *Masteikis*, Jurgelis *Vaineikis* . . .), *-us*, *-ius* (*Balčius* Piktužaitis, *Grinius* Pauliukaitis, *Mančius* Norvaišaitis, Povilas *Pikčius*, *Sargus* Jovaišaitis, *Stečius* Pacevičius, *Vaičius* Leinys, *Valius* Andrionaitis, *Vilius* Mileikaitis . . .), *-ikas*, *-ikis* (*Baltikis* Mažutaitis, *Jonikas* Mažutaitis, Petras *Klevikas*, *Norikas* Jonelis, *Paulikas* Razgaitis, *Petrikas* Žemaitaitis, *Urbikas* Gečaitis . . .), *-ilas*, *-la* (Jurgis *Birbilas*, *Jundilas* Kulakonis, Mikalojus *Kirkila*, Stanislovas *Vaišvila*, *Vaidila* Miknavičius, *Valila* Laurynavičius, Jokūbas *Viršilas* . . .), *-ėnas* (Mačys *Baltupėnas*, Germanas *Lubėnas*, Dirikas *Kaulėnas*, Jasius *Mikėnas*, Stasys *Pukėnas*, Tumas *Tarutėnas* . . .), *-ušis* (*Andrušis* Daugėlaitis, *Baltrušis* Lauriškis, Jokūbas *Baltušis*, *Norušis* Bileševičius...) ir kt.

Pagaliau dar skyrium tenka paminėti savotišką priesagą *-kus*, pvz.: Jonas *Balkus*, *Eikus* Jonavičius (Eiko Janovič), *Juodkus* Žygaitis, *Mankus* Vaitkaitis, *Milkus* Eigintavičius, *Norkus* Jurgaitis, *Rimkus* Adomaitis, Jankus *Šlapkus*, Jurgis *Tautkus* (iš čia: Jonas *Tautkūnas*) ir kt. Plg. dar: Jokūbas *Dimkaitis* (iš *Dimkus*), Stanys *Mantkavičius* (iš *Mantkus*), Povilas *Mintkūnas* (iš *Mintkus*), Jurgis *Vaiškavičius* (iš *Vaiškus*) ir kt.

Iš pradžios gali atrodyti, kad šios rūšies asmenvardžiai yra pagal slaviškus pavyzdžius sudaryti, ypač dėl to, kad XVI. a. inventoriniuose aprašuose su priesaga *-kus* (gudų kalboj jai atliepia *-ko*) nemaža randame ir grynai slaviškų asmenvardžių, pvz.: *Jankus* (Janko) Normantaitis, *Mackus* (Macko) Dargaitis, *Stankus* (Stanko) Senetavičius, *Vaitkus* (Voitko) Butrimavičius ir kt. Bet iš dalies gali būti šios priesagos darinių ir grynai lietuviškų. Visų pirma *Šlapkus* neskirtinas nuo bendrinio daiktavardžio *šlapkus* "šlapias, sušlapęs žmogus"; dėl darybos plg. *plepkus* "plepys", *šaškus* "nušašėlis", *tupkus* "kas tūpčioja" ir kt. Taip pat ir *Auškus*, iš kurio sudarytas *Auškelis* (plg. Vaitiekus *Auškelaitis*), be abejonės, yra tas pat *auškus* "užaušėlis". Pvz. dar *Juodkus* ir *juodžkis* "juodišius". Toliau yra įdomus dalykas, kad priesaga *-kus* dažnai pridedama prie lietuviškų kamienų, kurie eina ir sudaromomis dvikamienių asmenvardžių dalimis, plg. *Bal-kus: Bal-minas, Gim-balas...; But-kus: But-ginas, Gin-butas...; Dim-kus: Dim-gaila, Dim-gėla...; Ei-kus: Ei-baras, Ei-rimas...; Eit-kus* (iš čia *Eitkūnas, Eitkūnai*): *Eit-manas, Eit-vydas...; Man-kus: Man-gaila, Aš-manas...; Mant-kus: Mant-rimas, Vis-mantas...; Mil-kus: Mil-kantas, Mil-vydas...; Min-kus: Mindaugas, Alminas...; Mint-kus: Minta-gaila, Ged-mintas...; Norkus: Nor-mantas, Vaiš-noras...; Rim-kus: Rim-gaudas, Taut-rimas...; Taut-kus: Taut-vydas, Gintautas* ir kt. Taigi dėl tos priežasties priesagos *-kus* asmenvardžių darybos negalima išaiškinti vien tik slaviška įtaka; jų dalis gali būti ir pačių lietuvių padaras.

6. *Asmenvardžių pakaitumas*

Nemaža tolygių arba vienarūšių asmenvardžių, sutinkamų XVI. a. inventoriniuose aprašuose, pakaitais vartojami tiek vardais, tiek pavardėmis, pvz.: *Gedvilas* Mileikaitis, *Norbutas* Rimeika, *Butrimas* Girdžiūnas ir Mikalojus *Gedvilas*, Petras *Norbutas*, Jonas *Galginas...; Gaidelis* Banys, *Norelis* Mikaitis, *Pečiulis* Smilgis, *Mankus* Vaitkaitis, *Pikčius* Mikevičius, *Sirutis* Ramutevičius ir Petras *Gaidelis*, Valiulis *Pečiulis*, Jonušis *Mankus*, Povilas *Pikčius*, Adomas *Sirutis* ir kt.

Nesiimdamas čia plačiau nagrinėti atskirų šiokios vartosenos atvejų, paminėsiu tik vieną kitą jos žymesnį polinkį. Visų pirma krikščioniški vardai dažnai vartojami prieš lietuviškuosius, kurie šiuo atveju eina pavardėmis, pvz.: *Andriejus Buivydas, Baltramiejus Butvilas, Mikalojus Daugėla, Kasperas Daugirdas,* Adomas *Daumantas, Jonas Eibartas, Petras Eidimtas, Vaitiekus Galkantas, Augustinas Gotautas, Mikalojus Jovaišas, Jonas Kantminas, Povilas Kybartas, Andriejus Mantvilas, Jonas Uvainis* ir kt. Asmenvardžiai su priklausomybinėmis priesagomis dažniausiai vartojami pavardėmis ir paprastai rašomi antroj vietoj, pvz.: *Genys Dargvilaitis, Jogintas Daugantaitis, Jonas Kulviškis, Baltrušis Lauriškis, Valius Matonis, Banys Visgirdonis, Povilas Sargūnas, Milvydas Vaidžiūnas* ir kt.; tokių asmenvardžių kaip *Butkūnas Stasaitis, Norkūnas Augėla,* ir kt. yra labai maža. Taip pat ir pravardiniai asmenvardžiai daugiausia vartojami pavardėmis, pvz.: Staniulis *Briedis*, Mikutis

Dailidē, Balčelis *Gaigalas*, Jokūbas *Klyvas*, Petras *Kunigas*, Jonas *Lūpa*, Masiulis *Rainys* ir kt.

Lyginant XVI. a. asmenvardžius su dabartiniais, lengvai galima pastebēti, kad nemaža anuometinių vardų dabar paprastai tik pavardēmis bevartojami, pvz.: *Andrulis* Stanaitis, *Andrušis* Pacevičius, *Bagdonas* Jurgutis, *Bakšys* Stasaitis, *Balčius* Piktužaitis, *Baltrušis* Mažulaitis, *Banys* Baronas, *Bartkus* Butrimaitis, *Bružas* Dargužaitis, *Čepas* Pagrandis, *Dargis* Gailaitis, *Greičius* Stankavičius, *Gricius* Gikonis, *Grigas* Mažulionis, *Grinius* Pauliukaitis, *Jakutis* Norušaitis, *Jonušis* Mankus, *Jočys* Gedvilaitis, *Jakštas* Magonis, *Jonikas* Kailionis, *Jonuška* Jurgaitis, *Jurkus* Tēvaitis, *Juška* Stanionis, *Kasiulis* Stanaitis, *Likštas* Andriūnas, *Liutkus* Gailaitis, *Mačys* Stanaitis, *Masiulis* Meškelevičius, *Mateika* Mintkūnas, *Matulis* Bebrūnas, *Mickus* Gedminaitis, *Milašius* Peldaitis, *Noreika* Laurynavičius, *Norkus* Vismantaitis, *Norušis* Rukšnaitis, *Pečiulis* Mikutaitis, *Petkus* Minkaitis, *Petrulis* Norušaitis, *Poška* Jurgionis, *Ramonas* Pakruopis, *Rimkus* Norv'laitis, *Sereika* Mackevičius, *Šimkus* Miltelis, *Šimutis* Budraitis, *Tumas* Latvelis, *Vaičys* Kupraitis, *Valančius* Stanislovaitis, *Valiulis* Stegvilas, *Venckus* Kirvaitis, *Vitkus* Kušleikis ir kt.

7. *Svetimieji vardai ir jų vediniai*

Šalia gausių grynai lietuviškų XVI. a. inventoriniuose aprašuose apsčiai sutinkame ir svetimų asmenvardžių. Visų pirma tai yra krikščioniški vardai (krikštavardžiai), pvz.: *Adomas, Aleksandras, Aleksiejus, Ambrasas (Ambrazas, Ambraziejus), Andriejus, Augustinas, Bagdonas, Baltramiejus, Benediktas, Bernotas, Danielius, Dovydas, Florijonas, Gabrielius, Grigalius, Jeronimas, Jokūbas, Jonas, Juozapas, Jurgis, Justinas, Kasperas (Kasparas), Kazimieras, Kristofas, Laurynas, Liudvikas, Lukošius, Morkus, Martynas ,Motiejus, Matijas, Mykolas (Mikalojus), Petras, Povilas, Simanas, Stanislovas, Steponas (Ščeponas), Tamošius, Vaitiekus, Valentinas, Venclovas, Vincentas* ir kt.

Ypač gausiai XVI. a. buvo vartojami svetimi trumpiniai vardai, pvz.: *Andra, Bagdžius, Branys, Brasas (Brasius), Brazys (Bražys), Čepas, Domas, Grigas, Jasius, Jusius, Klimas, Kristis (Kriščius), Lauras, Macas (Macys, Macius, Mačys...), Matas (Matys), Mikas (Mikē), Pranys, Simas (Šimas), Stanys (Stonys), Stasys (Stasius), Stašys, Stepas, Tomas, Tumas, Urbas, Vincas* ir kt. Iš jų toliau savo keliu buvo sudaryta daugybē įvairių tolimesnių priesaginių vardų, pvz.: *Andrikas, Andrulis, Andrušis, Andrutis...; Grigelis, Grigutis...; Jonelis, Jonikas, Jonukas, Jonulis, Jonušis, Jonutis...; Jurgelis, Jurgutis, Juras, Jurkus, Juršas...; Matelis, Matukas, Matulis, Mateika...; Petrelis, Petrikas, Petrukas, Petrulis, Petrutis, Pečiulis, Petkus...; Stanelis, Staniukas, Staniutis, Stanutis, Stankus, Stankelis...; Staselis, Stasiulis...; Tomelis, Tomikas, Tomkus, Tomukas, Tomulis* ir kt.

Tiek pilnieji, tiek trumpiniai, tiek visi kiti priesaginiai svetimiej vardai, panašiai kaip ir lietuviškieji, plačiai buvo vartojami pavardēms sudaryti, visų pirma su priklausomybinēmis lietuviškomis priesagomis, pvz.: *Andriejaitis, Andriejūnas, Andrikaitis, Andrionaitis, Andrulaitis, Andriūnas, Andrušaitis, Andruškaitis, Andrutaitis...; Grigaitis, Grigelaitis, Grigonis...; Jurgaitis, Jurgelaitis, Jurgionis, Jurgelionis, Jurgutaitis, Jurkaitis, Jurkšaitis, Juršaitis...; Petraitis, Petrelaitis, Petrikaitis, Petronis, Petronaitis, Petrošiūnas, Petrulaitis, Petrutaitis, Petkaitis, Petkūnas* ir kt.

Tam tikras skaičius pavardžių buvo sudarinējama ir su priklausomybēmis slaviškomis priesagomis *-avičius, -evičius*, pvz. Blažiejus *Grigelevičius*, Mikutis *Jankūnavičius*, Jonelis *Jurgelevičius*, Martynas *Mikutevičius*, Andriejus *Rimavičius*, Butvilas *Rameikavičius*, Sirutis *Ramutevičius*, Mikalojus *Sangailavičius*, Jokūbas *Vieštartavičius* ir kt. Galimas daiktas, kad dalis šiokių pavardžių su slaviškomis priesagomis tik raštininkų buvo užrašyta, o gyvenime buvo vartojamos su lietuviškomis priesagomis. Todēl kartais viena ir ta pati pavardē pakaitais viename sąraše parašoma su lietuviška, kitame su slaviška, pvz.: Mačys *Einoraitis* ir Mačys *Einoravičius* (Maczys Eynarowicz), Martynas *Sutkūnas* ir Martynas *Sutkevičius (Martin Sutkevič)*, Banys *Visgirdonis* ir Banys *Visgirdavičius* (Banis *Wyzgirdowicz*), *Motiejus Lauriškis* ir Motiejus *Laurynavičius* (Matei *Laurinovič)* ir kt. Vietomis dēl to viena ir ta pati pavardē gudiškai vienaip, lenkiškai kitaip rašoma, pvz. *Stasiul Janaitis* ir *Stasiul Janowicz* ir kt.

8. *Bendrinēs kilmēs pavardēs*

Senovēj asmenvardžiai lietuviams buvo ne tušti, etiketiniai, bet brangūs, prasmingi pavadinimai, glaudžiai susiję su jų turētojais. Buvo tikima, kad duotasis vardas gali veikti žmogaus likimą. Todēl naujagimiams buvo stengiamasi parinkti ko tinkamesnius ir gražesnius vardus, tokius, kurie žymētų tų naujųjų visuomenēs narių visų branginamąsias būdo ypatybes ir tuo pat metu išreikštų tēvų viltis bei linkējimus, pvz.: *Daugaila* "kas daug gali", *Tautkantas* "kas kenčia dēl tautos", *Gintautas* "kas gina tautą", *Visgirdas* "kas viską girdi", *Vismilas* "kas viską myli", *Žadmantas* "kas žada mantos" ir kt. Tais pačiais pagrindais sudaryti ir senesni trumpiniai bei įvairūs priesaginiai vardai, pvz.: *Gedas, Gedeika, Gedenis, Gedikas, Gedūnas, Gedutis, Gečas* (iš * *Ged-šas)*... šalia *Gedgaudas, Gedkantas, Gedvilas, Kangedas, Sirgedas...; Milas, Milius, Miliūnas, Mileika*... šalia *Milkantas, Milvydas, Jomilas, Vismilas...! Vilas, Vilius, Vilūnas, Vil lušis, Vilutis, Vileika, Vileišis*... šalia *Vilmantas, Viltautas, Radvilas, Vaišvilas* ir kt.

Bet ilgainiui šis senovinių vardų prasmingumas išblanko; vardas buvo atsietas nuo jo turėtojo. Įvedus krikščionybę, kaip jau minėta, buvo pradėta apsčiai vartoti svetimų vardų, nieko bendro neturinčių nei su lietuvių būdo ypatybėmis, nei su jų galvosena. O vėliau, ėmus vartoti pavardes, asmenvardžiams sudaryti šalia senovinių lietuviškų ir vėlyvesnių skolintinių elementų buvo gausiai pradėta vartoti įvairių bendrinių kasdieninės kalbos darinių. Pvz. XVI. a. inventoriniuose aprašuose sutinkame tokių bendrinės kilmės pavardžių: Pranys *Akstinas,* Stanišius *Aulys,* Jonušis *Avižis,* Stasys *Bumbulis,* Stasiulis *Dagilis,* Stasys *Erelis,* Jurgis *Gagas,* Petras *Gaidys,* Bernotas *Garnys,* Mačelis *Gegužis,* Grigas *Grieštuvas,* Jonelis *Gudas,* Jurgis *Gulbinas,* Tamošius *Kirna,* Petras *Kuodys,* Motiejus *Kūgis,* Stasys *Kuršas,* Jonas *Laiba,* Tumas *Latvelis,* Petras *Lietuvninkas,* Stasys *Linga,* Jonas *Lūpa,* Jurgis *Maineiva,* Jokūbėlis *Maksvytis,* Germanas *Murninkas,* Laurynas *Navikas,* Matulis *Nelaikis,* Mikalojus *Pelėda,* Povilas *Plaštakis,* Jurgis *Plokštis,* Gricius *Prūsas,* Jonas *Pumputys,* Martynas *Ragaišis,* Motiejus *Raiša,* Jurgelis *Rauklys,* Matijas *Salakas,* Martynas *Samanis,* Stasys *Sidabras,* Jonas *Skilandis,* Jonas *Spirgutis,* Mikalojus *Stulbis,* Jakutis *Sūkurys,* Martynas *Šapalas,* Mikalojus *Šaulys,* Stasys *Šeduvis,* Mačys *Šernas,* Motiejus *Šešuras,* Motiejus *Šikšnys,* Jurgis *Tirštimas,* Martynas *Trilūpis,* Stasys *Trumpa,* Čepas *Užkurys,* Petras *Vabalas,* Jokūbas *Vamzdis,* Jurgis *Vieversys,* Laurynas *Vėžys,* Martynas *Vilkas,* Motiejus *Vypa,* Mikalojus *Vizga,* Jokūbas *Volungis,* Stanislovas *Žaiba,* Pečiulis *Žalakis,* Petras *Žeimas,* Jucius *Žemaitis,* Stambras *Žemininkas,* Jonelis *Žibalas,* Jasius *Žvynė,* Povilas *Žvirblis* ir kt. Plg. dar: Mykolas *Baublaitis* (iš *Baublys),* Jurgis *Bildenis,* Mikalojus *Birbaitis* (plg. *Birbilas, Birbilaitis),* Pečiulis *Bobaitis,* Jonas *Čirklys,* Jurgis *Čiulkonis* (plg. asm. *Čiulkys,* toliau galbūt *čiulkinys...),* Andriejus *Dailevičius,* Motiejus *Eglynaitis,* Jonas *Geležaitis,* Jurgelis *Keblaitis,* Mikalojus *Kipštaitis* (iš *Kipštas),* Venckus *Kirvaitis,* Mačys *Kivynaitis* (plg. *kivynas* "prastas, nuskurdęs žmogus"), Petras *Klišaitis,* Stasys *Krupaitis,* Jonas *Krutaitis* (plg. asv. *Krutulys, Kručas* (iš * *Krut-šas...),* Tomas *Laivaitis,* Stanislovas *Lenkaitis,* Jurgis *Mazgaitis,* Baltutis *Miknaitis,* Jurgis *Perkūnaitis,* Čepas *Plaušinaitis,* Andriejus *Puišys,* Stanislovas *Skališaitis* (plg. *skališius* "skalikas"), Mikutis *Skilvaitis,* Martis *Stangutis* ir kt.

Kitos XVI. a. pavardės dabar atrodo kiek išblankusios, daugumui nebevisai suprantamos, pvz.: Bučius *Alvinis* (plg. sen. liet. *alvas* "cinas"), Simanas *Baukus,* Jonas *Beišis,* Pečiulis *Bikšaitis,* Jasiulis *Brameikis,* Mikalojus *Buina,* Jonikas *Čiulvinėlis,* Jonas *Čivionis,* Jonas *Dirkstaitis* (plg. sen. liet. *Dirkstelis),* Povilas *Gikonis,* Jurgis *Glauša,* Petras *Kulaitis,* Jundilas *Kulakonis,* Jurgis *Leitavičius* (plg. Klaipėdos krašto vtv. *Leitė, Leitgiriai, Leitvariai...),* Jukna *Malduravičius* (iš *Malduras),* Jonas *Malšaitis,* Jonas *Milgius,* Andriejus *Naumikas,* Petras *Nenys,* Mickus *Niaugevičius* (iš *Niauga?),* Milašius *Peldaitis* (plg. šių laikų asv. *Peldžius, Peldavičius,* sen. liet. *peldėti* "taupyti, gailėti"), Andriejus *Skaučys* (iš *Skaud-šys?),* Mackus *Skeivis* (ar *Skeivys),* Petras *Spagaitis* (plg. prūsų asv. *Spogenne),* Rimkus *Stirbaitis* (plg. šių laikų asv. *Stirblys,* toliau *prastirbėlis* "bimbas, bajbak, drągal"...), Jurgis *Straupas* (plg. šių dienų asv. *Strupys,* toliau galbūt latvių *strups* "trumpas", *strupulis* "mažas, drūtas žmogus"...) ir kt.

Pagaliau tenka dar pastebėti, kad tam tikras skaičius pavardžių būta ir grynai slaviškų, pvz.: Povilas *Bartninkas,* Juška *Balamūtas,* Mikalojus *Bubinas,* Pečiulis *Čebatorius,* Jurgis *Kavolis,* Martynas *Kisielius,* Norkus *Kraučius* (Narko Krawiec) ir kt. Šalia to vartojama ir išvestinių pavardžių, sudarytų iš ankstyvesnių slaviškų vardų, pvz.: Grigelis *Gaurilaitis,* Norbutas *Kavolėlis,* Čoponas *Puškoraitis,* Valutis *Ubagėlis,* Baltrušis *Vaivadaitis,* Juraga *Zubattis* ir kt.

9. Moterų vardai

Moterų vardai daugiausia svetimi (per slavų kalbas paskolinti), pvz.: *Agnieška (Jagnieška), Barbora, Darata, Elęna (Alena), Elzbieta (Elžbieta), Gendruta, Jadvyga, Kotryna, Kristina, Magdalena, Margarita, Morta, Nastazija, Polonija, Ulijona, Uršulė* ir kt. Toliau šalia pilnų vardų apsčiai dar vartojama trumpinių priesaginių darinių, pvz.: *Barbutė, Elziutė (Elžiūtė), Geniulė, Katrutė (Katriutė), Liucė, Magdė, Magdutė, Marutė, Nastė, Paliulė, Paliutė* ir kt.

Grynai lietuviškų moterų vardų pasitaiko gana mažai, pvz. *Mažė (Mažia), Mažutė, Rainė (Raina)* ir kt.

10. Bendrosios pastabos

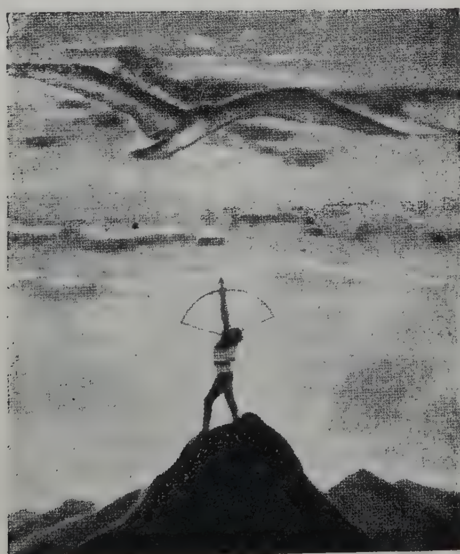
Skaitant XVI. a. inventorinius lietuvių asmenvardžių sąrašus, nesunku pastebėti, kad ano meto lietuvių vardynas iš esmės nesiskiria nuo šių laikų vardyno. Iš vienos pusės dar gana gausiai vartojama senų prasmingų lietuviškų dvikamienių ir priesaginių asmenvardžių; iš kitos pusės nemaža sutinkama ir skolintinių vardų, kiek mažiau pavardžių. Tačiau svetimieji asmenvardžiai ne skirtingai, svetimai vartojami, bet priderinami prie lietuviško vardyno: gana dažnai vartojami sutrumpinti svetimieji vardai, todėl jie atrodo savesni, artimesni; iš pagrindinių svetimų vardų tolimesni dariniai sudaromi daugiausia su lietuviškomis priesagomis.

Kita būdinga XVI. a. lietuvių asmenvardžių vartosenos ypatybė yra ta, kad joje dar gerokai žymu ankstyvesnio vienavardiškumo pėdsakų: daug kur inventoriniuose sąrašuose tevartojami tik vieni vardai, o dažnos pavardės atrodo dar visai naujos, su aiškiomis pirminės reikšmės žymėmis. Šiuo atveju ypač yra įdomios priklausomybinės pavardės. Visų pirma ši priklausomybė

visai aiškiai nusakoma dar ištisais aprašomais posakiais, pvz.: *Adomas Vaitiekaus sūnus* (Adam syn Wojciechow), *Jankus Mantrimo žentas* (Janko Montrymow zięć) ir kt. Iš to vėliau atsirado tokios sandūrinės pavardės, kaip *Šimkus Dundulžentis* (t. y. Dundulio žentas), *Pečiulis Daukšobrolis* ir kt. Toliau šiai priklausomybei žymėti buvo imta gausiai vartoti priklausomybines priesagas *-aitis, -onis, -ūnas, -iškis, -ietis* ir kt., pvz. Jonas *Alsutaitis* (t. y. *Alsučio sūnus),* Motiejus *Daunoriškis* (t. y. Daunoro sūnus), Butrimas *Girdžiūnas* (t. y. Girdžiaus sūnus) ir kt.

Kad šitos rūšies pavardės XVI. a. dar tebebuvo priklausomybinės reikšmės, aiškiai rodo bent kelios aplinkybės. Visų pirma, kaip jau augščiau minėta, kalbamosios priklausomybinės priesagos *-aitis, -onis, -iškis* ir kt. kartais pagrečiui buvo verčiamos atitinkamomis slaviškomis priklausomybinėmis priesagomis *-ovič, -evič,* pvz.: Laurynas *Klišaitis* ir Jan *Kliszewicz,* Jasius *Jurgionis* ir Mikas *Jurgiewicz* ir kt. Antra, priesaga *-iškis* vienodai žymi tiek vietinę kilmę (pvz. Tamošius *Eiriogališkis,* Jurgis *Jurbarkiškis,* Petras *Veliuoniškis . . .),* tiek patroniminę priklausomybę (pvz. Jonas *Mikutiškis,* Baltramiejus *Švobiškis,* Andriejus *Zigmantiškis...);* plg. dar Jonas *Šeimyniškis* (t. y. priklausantysis šeimynai, šeimynos narys, šeimynykštis) ir kt. Dėl to *-iškis* savo reikšme niekuo nesiskiria nuo *-aitis* ir *ietis,* pvz.: Baltrušis *Lauriškis* ir Baltrušis *Lauraitis,* Jonas *Mikutiškis* ir Dominikas *Mikutaitis,* Jonas *Kulviškis* ir Adomas *Kulvietis* (t. y. iš *Kulvos);* lenkiškai tai atliepia *-ieński, -iński,* pvz. Wojciech *Kulwieński, podsędek Kowieński.* Ne be pagrindo tad M. Mažvydo bendradarbis giesmyne vadinamas Abraomas *Kulviškis,* o kituose dokumentuose — Abraomas *Kulvietis.* Plg. dar: *daubiškis* "daubos gyventojas", *kalniškis* "kalnietis, kalnėnas", *popiežiškis* "popiežininkas" ir kt., žr. Liet. kalbos žodžių daryba 158t, 1953 m. Aidai 200t.

Apskritai tenka pasakyti, kad XVI. a. daugiausia jau buvo vartojama dvirarė asmenvardžių sistema — vardai su pavardėmis. Bet ta sistema dar nebuvo galutinai atbaigta: dar aiškiai matyti, kaip pamažu nyko ankstyvesnis vienavardiškumas ir palaipsniu šalia vardų rados pavardės, kurių skirtinos kelios žymesnės rūšys: 1) vardinės (kilusios iš vardų, pvz. Jonas *Kantminas,* Povilas *Dargutis* ir kt.), 2) tėvavardinės (kilusios iš tėvavardžių, pvz. Povilas *Mažutaitis,* Petras *Jogailonis,* Mačys *Valiūnas* ir kt.) ir 3) pravardinės (kilusios iš pravardžių, pvz. Jonas *Lūpa,* Masiulis *Rainys,* Martynas *Trilūpis* ir kt.). Toliau jau seka įvairios kilmės pavardės (amatinės, verslinės, kilminės, būdinamosios, menkinamosio ir kt.), pvz.: Jurgis *Maineiva,* Germanas *Murninkas,* Motiejus *Raiša,* Stasys *Šeduvis,* Motiejus *Šešuras, Čepas* Užkurys, tai pat Mikalojus *Bizdžius,* Stasys *Subinčius* ir kt.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

EUGENE O'NEILL

Kai 1936 m. Nobelio literatūros premija buvo paskirta amerikiečiui Eugene Gladstone O'Neill, ne vienas save klausėme: — "O kas jis toks?"

Lietuvoje mes susipažinome su O'Neill tik 1938 m. rudenį, kada Algirdas Jakševičius savo drąsiam debiutui Valst. Teatre Kaune pasirinko jo veikalą "Marko milijonus". Vieniems mūsų šis veikalas buvo tikra revoliucija — įžvelgimas į gilesnio, filosofiškai poetinio teatro galimybes, kitiems — nuobodus vakaras. Neigiamo, ar bent abejingo, visuomenės nuosprendžio nepaveikė kritika, parodžiusi anuo metu nemažą susidomėjimo ir palankumo. Nepaveikė mūsų sveikos bei individualistinės prigimties nei "svetimi vėjai", kurie pūtė apie tai, kad Eugene O'Neill verčiamas į visas kultūrines kalbas, vaidinamas visuos penkiuos kontinentuos ir kad tik Shakespeare, o mūsų amžiuje — Shaw, pralenkia jį savo visuotiniu pripažinimu ir pastovia vieta repertuare.

Tiesa, O'Neill'o "mada" lietuviškoje scenoje atsispindėjo dar du kartu: 1939 m. tas pats A. Jakševičius savo Akad. Teatro Studijos baigiamame spektakly pastatė jo vienaveiksmę dramą "Kur kryžius padėtas", o 1952 m. Čikagoje J. Blekaitis tremtinių aktorių jėgomis parodė jo "Anna Christie". Kadangi abu reiškiniai negali būti lyginami savo reikšme su plataus masto, profesiniu "Marko milijonų" spektakliu, tai ir mūsų visuomenės santykio su dramaturgu jie nebus pakeitę.

Eugene O'Neill biografijoje kažkur ties gyvenimo viduriu praeina riba, atskirianti audringą, pilną nuotykių ir tiesioginių išgyvenimų jaunystę, nuo subrendusio laikotarpio, vienišo, beveik atsiskyrėlio, skirto kūrybai.

Gimęs 1888 m. spalio 16 d. New Yorke, jo teatriniame sektoriuje (43 gatvė prie Broadway), Eugene buvo garsaus aktoriaus sūnus. Tėvas turėjo didžiulį pasisekimą, ypač vaidindamas po Ameriką grafą Montekristą, ir ligi 7 metų amžiaus vaikas su savo motina trankėsi paskui jį gastrolėse, nuo mažens įpratęs prie klajokliškos buities ir scenos dulkių. Paūgėjusį sūnų aktorius leido į mokslus, kurie visi pasibaigė, Eugene sukakus 18 metų, kai jis įmetė fatališką plytgalį į kažkeno langą. Tai buvo, studijuojant Princetone. Paskui Eugene ėmėsi liūdno duonos pelnymo, čia raštininkaudamas New Yorko biznio įmonėj, čia nevykusiai reporteriaudamas, čia gelbėdamas savo tėvui, kaip techninis scenos padėjėjas ar net mažų vaidmenų atlikėjas.

Prie jo spalvingiausių "darbų" priklauso Honduro džiunglių tyrinėjimas, bejieškant aukso. Nematytų, tolimų kraštų ilgesys išviliojo jį iš troškaus tėvo užkulisio į norvegų prekinį laivą, plaukusį į Buenos Aires. Kiti laivai kėlė jį į portugalų Afriką ir vėl atgal į Argentiną ir New Yorką. Jūra, jos nerami dvasia, jos specifinė žmonių rasė tvirtai įžengs į daugelį jo būsimų garsių veikalų. Krante jūrininkai turi savo amžinas tradicijas, ir O'Neill pažino daugelio uostų smukles ir jų personažus, malšindamas savo kone legendinį troškulį.

Po jūrinių vėjų ir neramių rekreacijų krante 1912 m. sunegalavo O'Neill'as plaučiais. Sanatorija Connecticute, 5 mėnesiai ramybės, Strindbergo skaitymas ir mąstymas buvo pirmas staptelėjimas šios jaunystės įsibėgėjime, pirmas bandymas apsvarstyti įgytus įspūdžius, suprasti žmones ir save. Čia O'Neill nusprendė rašyti teatrui. Strindbergas, parodęs jam, jo žodžiais, "vizijas to, kuo galėtų būti modernus teatras", liko jo pirmoji ir stipriausioji literatūrinė įtaka.

Visada atskubąs su pagalba tėvas savo kaštu išleido pirmąjį O'Neill'o vienaveiksmių pjesių tomelį, vardu "Thirst" ("Troškulys"), ir nusiuntė sūnų metams į Harvardą specialaus teatrinio kurso klausyti. Tačiau dramaturgo sceninis debiutas atėjo tik po poros metų į provincijos miesto Provincetown, Mass., teatrą, kur 1916 m. suvaidino jo vienaveiksmę jūrinę pjesę, vieną iš serijos apie Karibų jūros mėnulį, vardu "Bound East for Cardiff".

Apie tą laiką 30 metų Eugene ima vis labiau atsidėti kūrybai, atsisveikindamas triukšmingą, klajoklišką jaunystę. Jis išsinuomoja vienišą jūros sargo namelį 3 mylių atstume nuo Provincetowno ir ima rašyti didesnio užsimojimo veikalus. Tuo metu Provincetowno vaidintojai persikelia į New Yorko mažutį Greenwich Village teatrėlį ir ten visiems laikams įsispraudžia į Amerikos teatro istoriją, įkeliami jon Eugene O'Neill talento ir vis augančio garso.

1920 m. O'Neill'as užkariauja Broadway, gauna pripažinimą Pulitzer premijos pavidale ir nusikrato materialinio vargo vienu galingu smūgiu: "Beyond the Horizon". Nuo čia prasideda ilgas triumfų kelias, dar dvi Pulitzerio premijos: 1922 m. — su "Anna Christie", 1928 m. — su "Strange Interlude", Nobelio premija 1936 metais. Parašęs apie 38 scenos veikalus, Eugene O'Neill tampa pirmuoju Amerikos dramaturgu, kurio veikalai apskrieja pasaulį, suteikdami jam vieno žymiausiųjų šio laikotarpio dramaturgų reikšmę ir drauge atžymėdami amerikiečių scenos subrendimą. Pats O'Neill, savo laiške Nobelio premijos komitetui, laikė save tik pirmuoju, kuriam atiteko laimė iškelti originalinę amerikiečių dramą pasauliniu mastu. Tačiau rimtieji šios šalies kritikai beveik vienu balsu pripažįsta, kad

O'Neill ir tebelieka didžiausias Amerikos scenos rašytojas.

Jo veikalus charakterizuoja, visų pirma, didžiulis rašytojiškas temperamentas, galia plačiai ir giliai jausti ir suprasti, kuri suteikia jo piešiamiems charakteriams herojines dimensijas, tokias retas poibseniniais laikais. Jei šis šimtmetis yra davęs monumentalų veikalą, aistra ir konflikto jėga artėjantį prie klasikinės tragedijos, tai toks veikalas yra O'Neill'o "Mourning Becomes Electra", didžiulė trilogija, parafrazuojanti antikinę temą — žmogaus besigrumiančio beviltiškoje kovoje su nepalenkiamu likimu.

O'Neill gimė su scenos jausmu kraujuje, ir tatai teikia jo veikalams ekspresyvumo, dinamizmo, charakterių patrauklaus ryškumo, stiprių, sceniškų situacijų, ir dar daugelį neišskaičiuojamų ypatybių, kurios scenos veikalą padaro gyvu teatru ir skiria jį nuo daugybės protingų, prasmingų, bet beviltiškai nuobodžių "šnekamųjų" veikalų.

Kaip kažkada gyvenime, taip vėliau kūryboje — besiblaškąs, ieškąs O'Neill nepasitenkina rastomis formomis, nuolat kurdamas naujas išraiškos priemones. Nuo kraštutinio natūralizmo ("Desire under the Elms", arba "The Hairy Ape") jis pereina įvairias stadijas ryškiau ar silpniau pabrėžto simbolizmo ("Days without End", "The Iceman Cometh"), stapteli konvencionalinėj miesčioniškoj papročių komedijoj ("Ah, Wilderness!"), duoda itin originalų psichoanalitinės pjesės pavyzdį ("Strange Interlude"), nuostabiai talentingą junginį socialinės satyros su augšta poezija ("Marco Millions"), arba vizionierišką, beveik irracionalų kūrinį ("Emperor Jone").

Pastaraisiais metais, ligos ištiktas, O'Neill'as nebepajėgė rašyti. Paskutinį kūrinį, "Long Day's Voyage into Night", dramaturgo testamentas teleidžia vaidinti, 25 m. praslinkus po jo mirties.

Tylioje Bostono rezidencijoje, vien žmonos ir gydytojo globojamas, didysis dramaturgas leido paskutinias gyvenimo dienas ir mirė lapkričio 27 d.

J. B.

- Pernai suėjo 60 m., kai gimė poetas kun. Kazimieras Žitkus. Jis yra išleidęs eilėraščių rinkinį "Ašarėlės" ir tikybos vadovėlių mokykloms.
- Leidykla Gabija tremties dešimtmečiui paminėti rengiasi išleisti 1954 m. tremties literatūros metraštį.
- Lietuvių Rašytojų Draugijai dabar priklauso 97 nariai.

IVAN BUNIN

(1870-1953)

Pereitų metų lapkričio mėnesį Paryžiuje mirė žymus rusų senosios kartos rašytojas Nobelio premijos (1933) laureatas **Ivan Bunin.** Su Bunino mirtim išnyko paskutinis didžiųjų rusų prozaikų — Gogolio, Turgenevo, Dostojevskio, Tolstojaus ir Čechovo — tradicijos tęsėjas ir palikuonis, amžiumi priklausęs Gorkio, Kuprino, Andrejevo, Veresajevo kartai, bet savo kūrybinėmis tendencijomis stovėjęs Turgenevo ir Čechovo tradicijoje.

Ivan Aleksejevič Bunin gimė 1870 m. Voroneže, senoje ir kilmingoje šeimoje, davusioje Rusijai nemaža žymių žmonių, kurių tarpe randame poetą Vasilijų Žukovskį. Vaikystę ir jaunystę Buninas praleido bekraštės rusų provincijos gelmėse, savo tėvo dvaruose — turgeneviškose "bajorų gūžtose". Ten jis išgyveno ir sugėrė visą šio griūvančio pasaulio melancholiją, kuri vėliau ryškiai atsimuš literatūrinėje kūryboje. Finansinei tėvo padėčiai staiga pablogėjus, Buninas buvo priverstas mesti mokslą ir imtis darbo. Tais staigių persilaužimų metais Buninas taip pat pasirinko ir rašytojo kelią. Debiutavo eilių rinkiniu (1891), kuris praėjo niekeno nepastebėtas. Kritikos ir publikos dėmesį Buninas į save atkreipė prozos darbais, su kuriais jis gana greita pateko į pačius žymiausius to laiko Rusijos žurnalus. Jo vėlesnioji poezija taip pat susilaukė pripažinimo, ir konservatyviosios rusų kritikos Buninas buvo iškeltas kaip viena iš didžiausių tuometinės rusų poezijos vilčių. Pažymėtina, kad Bunino, kaip rašytojo, prestižas rėmėsi daugiausia konservatyvesniųjų sluogsnių balsais. Jų palankumą Buninas laimėjo savo klasicistinėmis tendencijomis ir abejingumu visiems naujiems sąjūdžiams. Nepalietė jo nei Maksimo Gorkio revoliucinis romantizmas, nei galinga simbolizmo srovė. Buninas visuomet pasiliko šaltas, tolimas ir svetimas šiems revoliuciniams sąjūdžiams ir tik savo gyvenimiškai neangažuotoje estetinėse vizijose pasinėręs. Vos 37 metų sulaukęs, Buninas buvo išrinktas Rusų Akademijos nariu.

Plačiose skaitytojų masėse Bunino veikalai niekuomet neturėjo tokio didelio pasisekimo, kaip Gorkio, Leonido Andrejevo ar Kuprino. Didžiausio garso susilaukė ir daugiausia triukšmo sukėlė jo 1910 metais išėjęs romanas "Kaimas", kuriame vaizduojama Rusijos liaudis po 1905 metų revoliucijos. Kadaise su simpatija ir meile Turgenevo nupiešti rusų kaimiečiai Bunino šiame romane rodomi, kaip "žmogiški gyvuliai". Maksimas Gorkis entuziastingai sveikino autorių už šitokį kaimiečių pavaizdavimą, nes Rusijos kaimiečių masė, anot jo, iš tikrųjų esanti pati antihumaniškiausia rusų tautos dalis. Sekantis romanas buvo "Suchdol" (1912), kuriame Buninas piešia provincijos dvarininkijos saulėleidį paskutiniais baudžiavos metais. Ir šiame romane dominuoja niūrios spalvos bei griūvančio pasaulio atmosfera. 1915 metais išėjo gal tobuliausias Bunino veikalas — "Ponas iš San Francisco", kuriame ryškiausiai atsiskleidžia didelis pasakotojo talentas ir stilistiniai laimėjimai. Iš priešrevoliucinio periodo dar minėtina kelionių įspūdžių knyga "Saulės Šventykla".

1917 metų revoliucijai prasidėjus, Buninas užėmė griežtai antibolševikinę ir antirevoliucinę poziciją. 1920 metais jis pasirinko emigranto likimą ir išvyko iš Rusijos. Per Odesą ir Konstantinopolį jis pasiekė Paryžių, kur jau buvo susidaręs nemažas emigrantų centras, ir čia apsigyveno. Emigracijoje būdamas nemetė plunksnos ir nuolatos didino savo kūrybinį kapitalą. Jis yra kone vienintelis rusų rašytojas, kurio emigracijoje parašyti veikalai meniniu požiūriu nė kiek nemenkesni už ankstyvesniuosius, o kartais ir geresni. Prancūzijoje parašytos jo novelės yra žymiai geresnės už priešrevoliucines. "Mitės meilė" (J. Blekaičio išversta į lietuvių kalbą) ir "Arsenjevo gyvenimas" taip pat priklausytų geriausių jo kūrinių grupei.

Visų Bunino veikalų tonas yra lyrinis, tačiau be tiesioginio emocijų liejimo. Jis, kaip ir Maupassant arba Flaubert, vartoja nedaug žodžių, bet gerai apskaičiuoja tų negausių žodžių efektą. Šia prasme jis yra geriausios tradicijos prozaikas. Bunino poezija, stovinti Puškino, Lermontovo ir Tiučevo tradicijoje, yra tokia pat santūri, kaip ir proza. Jis niekuomet neatleidžia varžtų emocijai. Nėra čia nei skundų, nei spindinčio džiaugsmo, tik šviesių ir šaltų spalvų melancholija, arba, kaip Eichenvaldas sako, tik aiškios ir griežtos linijos, kilnumas ir betarpiškumas.

Pora metų prieš mirtį išleistieji Bunino "Memuarai" charakterizuoja jį kaip žmogų. Juose dar kartą pabrėžiamas aristokratiškas "mirštančio vilko" stoicizmas ir visiška ob-

jektyvinio kriticizmo pergalė prieš emocinį pasaulį. Net ir apie savo praeitį arba apie savo draugus kalbėdamas Buninas nedaro išimčių. Nebėra vietos jokiam sentimentui. Vienintelė subjektyvinė "Memuarų" spalva yra ironija. Todėl jis čia negailestingai nunuogina buvusius savo draugus — Gorkį, Tolstojų, Šaliapiną, Vološiną, nekalbant jau apie priešus, kaip Majakovskis, A. Blokas etc.

Buninas, būdamas augštų kvalifikacijų stilistas, daręs įtakos vėlesnių kartų autoriams, kaip B. Pilniak, K. Fedin etc., didelis rusų kalbos žinovas ir jos vartosenos meisteris (be kita ko, labai sunkiai išverčiamas), vis dėlto yra grynai antraeilis rašytojas, Turgenevo ir Čechovo epigonas, šalutinis didžiosios rusų prozos upės intakas, nesukūręs naujos ir originalios pasaulio vizijos.

Savo antirevoliucines pažiūras ir tipingą "baltagvardiečio" ideologiją Buninas išlaikė ligi pat mirties, nežiūrint gausybės istorinių lūžių, kai tuo tarpu net toks Berdiajevas savo pažiūras naujojo režimo atžvilgiu prieš mirtį buvo gerokai reformavęs. Nesukrėtė jo nei draugų politinė neištikimybė, nei nuolatiniai grįžimai į Sovietų Rusiją (A. Bielyj, A. Kuprin, A. Tolstoj, D. S. Mirski, M. Cvetajeva etc.) — ir taip iki mirties jis pasiliko ištikimas sugriautos praeities šventovės sargas, savo postą apleidęs tiktai augščiausiame savo gyvenimo momente — mirties valandoje.

L. M.

KNYGOS ir ŽURNALAI

LIETUVIŲ TAUTOSAKOS LOBYNAS

BALYS, JONAS, RED., LIETUVIŲ TAUTOSAKOS LOBYNAS I - II, — A TREASURY OF LITHUANIAN FOLKLORE I—II, 126 94 psl. in 89, Bloomington, Ind. 1951. Viršelis ir ženklas dail. V. K. Jonyno. Autoriaus leidinys. Kaina 3 dol.

I. Dvasios ir žmonės. Liaudies sakmės. Ghosts and men. Lithuanian folk legends about the Dead.

Šiame Lobyno tome sutelkta 166 įvairūs pasakojimai apie Mirtį ir vaidulius (psl. 11—117). Visos sakmės, išskyrus tris, pirmą kartą spausdinamos[1]. Ir nors šis rinkinėlis nėra didelis bei sakmėmis gausus, tačiau jis apima visos Lietuvos sritį, ne tik Sūduvą ir jos apylinkes, koks buvo J. Basanavičiaus "Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių". Tuo būdu šis rinkinėlis aną didįjį (Basanavičiaus) žymiai papildo ir praplečia, jau nekalbant, jog dabartinio rinkinio medžiaga tiksliau užrašyta.

Šiems pasakojimams J. Balys teikia ir trumpą įvadėlį (psl. 5—10), kur įterpta viena kita mintis, įdomi ne tik eiliniam skaitytojui, bet ir tautotyrininkui.

Lietuvis savo mirusiųjų nebijo, nes jie pikta nieko žmogui nedaro. Tik juos įžeidus arba nuskriaudus, visi vargai prasideda, mirusieji ima keršyti. Ir šis bruožas, būtent mirusiųjų savybė bei talka gyviesiems, paliudytas ne tik tautosakos, bet ir tautos gyvenimo visumos. Mūsų kaimų kapinaitės labai dažnai sutinkamos pačiose kaimų sodybose (pvz. Daveinių km., Dutų vls.) arba visiškai šalia jų, išskyrus tik maro kapinaites. Šis kapinaičių artumas liudija, kad lietuvis savo mirusiuosius nori išlaikyti kiek galint arčiau savo sodybų bei namų ir jų visai nesibaido. Tik pikta mirtimi mirusių, kurie paprastai ima vaidintis, nelaidodavo savo kaimų kapinaitėse, bet išveždavo į pelkes, kemsynes ir kitas negyvenamąsias vietas. Tas jau daug vėlyvesnė, germaniška, pažiūra

Tiesa, galima manyti, kad mūsų kapinaitės iš senovės tebeturi išlaikiusios apsaugos ratą, būtent jos apkastos grioviu arba apdėtos akmenų vainiku, vėliau išvirtusiu net tvora, tačiau gi visi pikti vaiduliai šio magiškojo rato nevaržomi, jie pasirodo ir už kapinių, net atsiveja iki pat sodybų ir namų. Tuo būdu geriausiems mirusiems šis ratas nėra reikalingas, jis beprasmis. Tačiau vistik šis griovys ir akmenų ratas mūsuose yra labai sena apraiška, atrodo, sietina net su proistorės dienomis, išskirianti mirusių-jų bendruomenės gyvenamąsias vietas, kur negalima skinti nei žolė, nei paimti medžio šakelė—visa tai mirusiems priklauso. Net ir mažyčio daiktelio, iš kapų paimto, vėlės atgal pareikalauja.

Piktasis numirėlis, kurio taip bijojosi germanas ir ješkojo visokiausių priemonių nusikratyti [2], išliko iki mūsų dienų.

Autorius, nagrinėdamas įvairias germaniškąsias mirties bausmes, pateikia daug medžiagos ir šiems klausimams. Jis pamini nuostatus, jog nužudytajam turi būti nukirsta galva ir padėta tarp kojų, kad jis nesivaidentų(iš Ulmo 1457 m., žr. 164 psl.) ir pan.

Ir patekę į šį rinkinį žmonių pasakojimai, jog vaiduliui nukertama galva, surišamas šermukšniu ir pan. (nr. 85—104), yra dar visai neseni ir tikri įvykiai. Gal tuos dalykus dar pasakojo net patys atsitikimų liudininkai, tik dažnai dėl kaimynystės ar kitų priežasčių išleidę tikrąsias pavardes, vietas ir laiką. Kartais visai sąmoningai bus pavardes ir laiką bei įvykio vietą išleidę patys užrašinėtojai, nes pasakotojai labai dažnai to iš užrašinėtojo reikalauja. Su tokiais žmonių reikalavimais esu susidūręs ne kartą ir aš pats, taip pat kartais seniau tuos dalykus praleidinėjęs, o vėliau—vistik aiškiai žymėjęs pavardes, vietas ir laiką,

Mūsų administracijos įstaigose buvo gana daug susitelkę tikros medžiagos apie tokius įvykius, tik ja niekas nebuvo susidomėjęs ir paskelbęs. Ir iš šių archyvų man tėra žinomi šiandieną tik du aiškūs dokumentiniai įvykiai. Kauno gubernatorius rašė vysk. M. Valančiui, kad Kartenos par., Robulių sodos gyventojas Kazimieras Gonta rastąjį daržinėje pakaruoklį palaidojo pelkėje. Prieš palaidojant pakaruoklį, kad jis nesivaidentų, buvo jam nukirsdinta galva ir surištos kojos. Vysk. M. Valančius tuojau pat parašė ganytojišką laišką Kartenos parapijiečiams, tačiau jame negrasino bažnytinėmis baudomis, t. y. nepareikalavo, kad dalyviai atvažiuotų pas jį patį išpažinties, kaip jis elgėsi, įspėdamas

[1] Tris šios rinkinio sakmes (nr. nr. 39 B; 93 A ir 166) šiuo metu J. Balys išspausdino angliškai. Žr. Lithuanian Ghost Stories from Pittsburgh, Pennsylvania, — Midwest Folklore, vol. II—1, 47—52, 1952.

[2] Žr. Folke Stroem, On the Sacral Origin of the Germanic Death Penalties, Stockholm 1942

žmones dėl meškininkų ar kitų niektikėjimų (Žiūr. Mūsų Senovė II, 117—118 psl.) Iš žmonių pasakojimų galima suprasti, kad vysk. M. Valančius yra smarkiai baręs žmones dėl šių papročių, nes tai esąs labai didelis griekas ir išpažinties reikią važiuoti net pas vyskupą (Dusetos, Užpaliai). Ir visuose pasakojimuose minimas kunigo leidimas tokį lavoną atkasti ir jam galvą nukirsti, atrodo, kad bus tik paprastas pasakotojų pagražinimas, nes už tokius leidimus vyskupai kunigus būtų tikrai prigriebę.

Antroji dokumentinė žinia iš 1892 m. spalių mėn. liečia Šeiminiškių km., Užpalių vls., Utenos, seniau Ukmergės, apskr. pasikorusį Gaigalą. Jam buvusi taip pat nukirsdinta galva. Tai pateko į Kauno gubernijos žinias, o iš ten nekartą buvo ir kitur žymima. Apie šį Gaigalą užpalėnai ir dabar dar kartais pasakoja.

Šiaip apie tokius įvykius mūsų žmonės nemaža pasakoja, minėdami asmenis, vietas ir įvykių metus. Kelis tokius pasakojimus, ne senų dienų įvykius, čia pateikiu.

a) "Vienas mano augime pasikorė. Pasikardamas anas nusiėmė rožančių ir škaplierius. Jam nukirto galvą. Bet tas pakaruoklis ją pasiimąs ir vėl sviedžiąs. Paskui jam surišo šermukšnio atžalomis kojas, o jo galvą numetę toliau į balą. Tai buvo apie 1900 m. Jis buvo iš Vaičionių km., Kamajų vls., Rokiškio apskr., tik jo pavardės dabar neprisimenu. Jį palaidojo Veparaisčio baloje. Paskui ant jo krūtinės dar akmenį užritė. Bet anas dar ir vėliau, sakydavo žmonės, vaidenęsis. Visus svaidydavęs savo nukirsta galva.

Kuris pasikardavęs su škaplieriais ir rožančiumi, tokiam galvos nebekirsdavo." (1952. IV. 17, iš A. K., augusio Petraukos km., Kamajų vls., prieš 3 m. atvažiavusio į Brooklyną).

b) Apie 1920—22 m. vienai moteriškei iš Daržininkų ar Salinių km., Antazavės vls., Zarasų apskr. buvo nukirsta galva. Ji buvusi palaidota Antazavės par. kapuose, bet vis pareidavusi ir pareidavusi namo. Tada ją atkasė, ir pats sūnus nukirtęs savo motinai galvą! Atkasę nakties metu, klebonui leidus(!). Pagal kitų pasakojimus, tai moteriškei galvą nukirtęs visoje apylinkėje žinomas girtuoklis už gorčinę.

c) "Luokės miestelyje buvo toks valkata Julijonas. Ir tas Julijonas apie 1920—25 m. nukirto galvą tokiam Bytautui iš Pašatrės. Tas Bytautas buvo skustuvu pasipjovęs. Bet kai palaidojo, tai vis pareina ir pareina namo. Ir namiškiams neduodavo jis ramybės. Nei kunigo šventinimai, nei visa kita negelbėjo. Bytautas vis pareina. Senieji žmonės patarė, kad nukirstų galvą, ir ją padėtų tarp kojų ir liepų karnomis priريštų. Atkasė. Klebonas leido atkasti. Paprašė (Julijoną). Tas pusglušis Julijonas nukirto kirviu. "Kaip daviau, taip ir nuriedėjo, — jis girdavosi. Patį Julijoną pažinau, miestelyje grodavo tokia išdužusiu šonu skripkele, o gautus pinigus slėpdavo, pats badaudamas. Jis buvo nuėmęs ir daugiau pakaruoklių bei juos sutvarkęs. Mirė 1928 m. turėdamas apie 70 m." (1952. I. 4, iš A. J. nuo Luokės, 1951 m. atvažiavusio į Brooklyną).

d) "Norėję nukirsti galvą ir tokiam Jogminui (Myžikų km., Luokės vls., Telšių apskr.), kuris mirė 1929 m. Jogminas buvęs keistas žmogus, toks "cicilikas". Tai po mirties ir pradėjęs namo sugrįžti. Namiškiai girdėdavo jį naktimis su klumpėmis bevaikštant. Ypač jis mėgdavęs siūti mašina, kuri stovėjusi alkieriukyje. Tačiau vieną kartą laimingai pavyko visa išaiškinti ir "siuvėją" pagauti. Tai buvo jaunas katinukas, kuris bežaisdamas įsukdavo alkieriukyje mašiną. Taip ir nebekirto Jogminui galvos." (Santrauka A. J. pasakojimo, kuriam Jogminų namai buvo giminės). Šie paskutiniai pasakojimai ir atskleidžia, jog vaiduliui galvos kirtimas buvo išlikęs mūsų dienoms, t. y. žinomas ir iš Nepr. Lietuvos laikų.

Labai įdomi smulkmena, jog vaidenasi tame klojime, kur ant mirusiojo "kapo pastatė pėdžią" (Valkininkas, psl. 110). Tačiau ne tik pėdžia čia kalta, bet ir aplamai gyv. namo esantysis arti krosnies stulpas panašios reikšmės. Prie to stulpo, kurį dusetiškiai kartais vadina seneliu, pasirodo visos namų dvasios, vaiduokliai. Ant to stulpo pasakose sėdi žmogus, kai jam reikia vaiduoklių namuose permiegoti; šį stulpą ir pakuria velniai abiems galais nudegintomis skalomis, norėdami pasiimti visokius drąsuolius. Todėl ir užkliūva mintis, jog ši smulkmena tebemena dar tuos laikus, kai žmogus buvo laidojamas prie židinio. Atsiradus židinio stulpui, vėlės buvo sutelktos šalia jo, jis sutapdintas su protėvių kultu. Ir, pagaliau, ši mintis buvo išplėsta kiekvieno pastato stulpui, šiuo kartu klojimo pėdžiai. Šventasis namų stulpas—senelis—, kuris buvo seniau kiekvienoje dūminėje pirkioje, mūsų namotyrininkų tebėra nepaliestas. Šios sakmės toji mažytė smulkmena šį klausimą primena. Ir mes, atrodo, daug kuo galėtume papildyti W. Schmidtą (Anthropos XXXV—VI, psl. 966 — 969, 1940—41; plg. t. p. XXXII — XXXXL, psl. 309—311, 1942—1945), o taip pat ir Bela Gunda (Folkliv XI, psl. 71—75, 1947), kuris rašė apie vengrų gyv. namo tokį pat šventąjį namų stulpą, lygindamas ir su slavais.

Šios knygos įvade J. Balys keliais žodžiais paliečia ir vadinamuosius "tuščiuosius kapus" (Kenotaphe). Toki kapai šiuo metu praplitę visoje Vokietijoje, o ypač jie labai gausūs Austrijoje (Tirolyje). Jie Tirolyje būdingi ne tik atskirais kryžiais, bet ir visai atskirais kapais, tuščiais, be lavono. Tokį kryžių arba kapą padaro šeima, norėdama prisiminti kažkur toli palaidotus ar dingusius saviškius. Tačiau vargu ar dar austrai kaimiečiai tik vienam prisiminimui tokius kapus supila ir kryžių pastato. Man atrodo, kad pas juos tebeglūdi iš dalies ir senoji pažiūra, nes jie tiems "tuščiųjų kapų" kryžiams pritaiso taip pat atskirą indelį šv. vandeniui, kuriame yra ir visai atskira žolelė (šlakstyklėlė). Ir šį kapą austras kalnietis lygiai šlaksto kaip tikrąjį, nedarydamas jokio skirtumo. Apraiška labai būdinga ir reikšminga religinei tautotyrai.

"Tuščiųjų kapų" šiandieną Lietuvoje jau nebepasitaiko, tačiau mūsų krašto proistorė juos paliudija, pvz. Pryšmančiuose (Vl. Nagevičius, Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra, Senovė I, 54 ir kt. psl.) ir kt. mūsų pajūryje. Vėliau tokie kapai, priėmus Lietuvai krikščionybę, nebepasitaiko, nors greičiausia, pasikeitus laidojimo būdui, jie lieka nebepastebėti. Šiandieną, mūsuose, jei tik giminės išgali ant kapo kryžių stato kiekvienam mirusiam. Tačiau, kitur mirusiam ir čia nepalaidotam pas mus jokio kryžiaus nestato, bet mėgsta jo vardą iškalti tėvų kryžiuje (Dusetos, Kamajai). Taip pat neseniai Augštaičiuose tebebuvo gyvas paprotys, kad jaunamartė ir bevaikė moteris buvo parvežama laidoti į savo tėvų kaimo kapines, t. y. ji, nepradėjusi naujos šeimos, sugrįžta prie savos giminės net ir mirusi. Ir su šiuo papročiu man menasi, rodos, iš Salako apylinkės girdėtas pasakojimas, jog sugrąžinus mirusią moterį giminės kapuosna, mirus jos vyrui, ant vyro kapo pasodinamas iš žebeliukų (tokie smėlynų augalai, —panašūs savo dydžiu ir iš dalies pavidalu į pušies žebelį) ne tik jam, bet ir moters prisiminimui kryžiukas. Jei tas buvo seno pa-

pročio liekana, bet ne atsitiktinė apraiška, tuomet šis antrasis kryžiukas būtų galima sieti ir su "tuščiųjų kapų" (Kenotaphe) papročiu, lavonų deginimo laikais. Jis krikščionybės poveikyje bus išnykęs.

Šiai pasakojimų daliai J. Balys parūpino ir motyvų indeksą (psl. 118—126) anglų kalba. Šis, kaip ir visi kiti, jau Amerikoje paruoštieji, J. Balio lietuvių pasakojamosios tautosakos indeksai, yra sudaryti Stith Thompsono (sistema[3]). Anksčiau, Europoje, mes buvome įpratę naudotis suomio Antti Aarne (1867—1925) pasakojimų klasifikacija. Nežiūrint visų jos painiavų, St. Thompsono sistema yra pilnutinė ir tuo pačiu ateities klasifikacija papasakojamai tautosakai. Ir šis J. Balio posūkis yra labai sveikintinas, nors dar šiandieną, kol išsileisime naują motyvų katalogą, tenka naudotis jau dviemis pasakų klasifikacijomis ir tarp jų painiotis.

II. **Liaudies magija ir medicina.** Folk magic and folk medicine. Lithuanian incantations and charms.

Antroji Lobyno dalis, įrišta drauge su pirmąja, sutelkia 575 įvairius liaudies tikėjimus, užkalbėjimus, maldeles ir kt. Po suomio J. V. Mansikka, "Litauische Zaubersprueche", FFC XXX (87), 116 psl., Helsinki 1929, sutelkusio 239 įvairius šios rūšies dalykus, šis J. Balio rinkinys yra didžiausias ir svarbiausias. Tiek vienas, tiek kitas turi daug labai reikšmingos medžiagos senajam mūsų tikėjimui, tačiau šis daugiausia. Čia galime rasti tebeminint dar Perkūno karalystę (nr. 1, 2; psl. 17) su labai įdomiais prierašais, iškeliančiais mūsų senųjų žmonių polinkį kai ką jau ir sukrikščioninti. Ši apraiška labai svarbi kiekvieno krašto religijos tautotyrininkui, juo labiau lietuviui. Kiekvienas tautotyrininkas džiaugsis maldelėmis Saulei, Debesiui, Gabijai, Žemynai ir kt. Tačiau nr. 362, užrašytos Kumutačio apie 1866 m., nenorėčiau priskirti ir aš liaudžiai. Ji sueiliuota labai naujoviškai. Ir toji pastaba, kurią prirašė J. Balys seniau (Lietuvių Tautosakos Skaitymai, II, 17 psl., Tuebingene 1948), prašyte prašosi pakartojama. Kalbant apie maldas Žemynai, negaliu nepaskelbti vienos labai įdomios Žemei maldos iš Dzūkijos. 1940 m. pavasarį ją užsirašiau iš Aleksiūnienės, 44 m. iš Daugų apyl. ir tuojau pat pasiunčiau J. Lingiui į Stockholmą. Po karo šią maldą, savotišką "keleivę" ir tremtinę, vėl gavau.

"Šventa žemeli, šventa raseli,
tegul nešioja mano kojelas,
šioj mieloj dzienelaj".[4])

Kalbant apie maldas Žemei, tenka priminti ir jų apeiginis kalbėjimo būdas, kurį daugelis tautosakos rinkėjų bus praleidę. 1939 m. vasarą man daugelis žemaičių pasakojo (Viduklė, Nemakščiai, Eržvilkas ir kt.), kad Žemei malda reikia kalbėti atsiklaupus ir kaktą prie žemės pridėjus. Tą patį man paliudijo senesnieji, jau pačias maldas pamiršę, ir žmonės nuo Pašvitinio, Linkuvos. Mano rinkiniuose esančios pastabos nuo Valkininko tą patį sako. Ten buvę grieku laikoma kitaip Žemelei maldas kalbėti, todėl senieji kas rytą ir vakarą prie žemės kaktą ne tik pridėdavę, bet net primušdavę.

Žemės kultas pas mus išliko ne tik maldomis ir jos pabučiavimu, bet ir žmonių priesaikoje. Pvz. Veprių apyl. (Ukmergės apskr.) prieš 50 m. tebebuvo gyvas paprotys, kad pagautas vagilius ir tinkamai jau nubaustas, turėdavo suvalgyti saują žemės ir ją pabučiuoti. Žemės suvalgymas buvusi didžiausia priesaika. Kapčiamiesčio ir Merkinės apyl. piemenys pavasariais, pirmą kartą suginę į draugę bei gerokai vieni kitus prikūlę, darydavo sutartį, kad visus metus taikoje gyvens, nesimuš, vieni kitų būdų nedegins ir pan. Sutarties priesaikai patvirtinti, jie valgydavę žemę iš seno ugniakuro vietos, o jei tokio nesurasdavo — iš kur papuola. Tokią priesaiką mena ir kai kurios pasakos, pvz. "Prisiek man tai, suvalgydama smėlio saują" (Lietuviškos pasakos, 34 psl., Chicago 1951).

Senąjį Žemės gerbimo būdą pas mus buvo sukrikščioninę lietuviai kunigai. Pvz. kun. J. S. Dovydaitis, tas didysis vysk. M. Valančiaus talkininkas, savo didaktinėje knygutėje "Sziauleniszkis Senelis" 'Vilniuje 1863) moko po poterėlių bučiuoti žemelę (I, 19 psl.). Taip pat elgiasi ir kun. K. Aleknavičius (Elementorius arba lengvas mokslas..., psl. 56, 57, 69). Tuo metu pabučiuoti šv. Žemelę tebebuvo, matyti visuotinis paprotys ir kitaip, atrodė net nekrikščioniška.

Įdomių ugniai maldų J. Balys šiame rinkinyje pateikia gražų pluoštą. Gabijos kultą jis buvo nagrinėjęs 1944 m. "Kūryboje", kuri šiuo metu tiesiog niekur jau negaunama. Ir perspausdintoji medžiaga darosi labai vertinga, nes kiekvienas tautotyrininkas ja gali pasinaudoti. Antra, be jų ir pačiam leidiniui daug ko trūktų, jis būtų nepilnas.

Mūsų senieji, jau ir prieš daugelį metų į šį kraštą atvažiavę, senąjį ugnies kultą dažnai iki šių dienų išlaikė. Pvz. viena senukė nuo Ramygalos, šin kraštan atvykusi prieš 45 metus, dar ir dabar šv. Ugnelę peržegnojanti ir sakanti:

"Švinta Gobija, būk spakaina."

(E. Jas-nė, 86 m., Brooklyne). Ir pagal ją, visą gyvenimą šv. ugnelė jai nieko pikta nepadariusi. Ji priedu man dar papasakojo žinomą sakmę apie "ugnelių pasivaikščiojimą", į pasakojimą įterpdama ir tą pačią Gabijos maldą.

Šios knygos įvade J. Balys sumini visą eilę labai įdomių smulkmenų mūsų seniesiems tikėjimams. Jis mini burtų knygeles (14 p.), kurios esančios rusiškos, lenkiškos, kartais latviškos. Pagal žmonių įsitikinimus, tokios knygos esančios rašytos arba spausdintos juodame popieryje baltomis raidėmis (peklos knygos, čertknygės). Kartais čia pasitaiko tiesiog linksmų nesusipratimų. Pvz. šalia Petraučiznos miško, Antazavės vls., Zarasų apsk. gyveno toks senukas "pagal visas senoves ir mokėjo ažukalbėti ugnį, ligas...". Jis buvęs labai "dievobaimingas parmazonas ir didelis pracivninkas", tai kartais klebonas lankydamas parapiją jį ir aplenkdavęs. Jo pavardė buvo Galvydis ar Jogminas. Ir 1940 m. aplankęs jo namus pastebėjau, kad jo "čertknygės" buvo gotiškai spausdintosios paprastos lietuviškos, dažniausiai protestantiškos, knygos. Jis nukalbėdamas ligas skaitė tam tikras vietas iš S. ir N. Testamento.

Lietuviškieji užkalbėjimai tikrai nėra gausūs krikščioniškaisiais intarpais. Tik paskutiniuoju metu, kunigams itin sujudus bartis ir per išpažintį reikalauti baigti su nukalbėjimais, vis dažniau ir dažniau atsiranda krikščioniškųjų maldų priedurai. Juos dažnai prisideda patys nukalbėtojai, kai kunigas neduoda jiems išrišimo už šiuos šnabždėjimus. Antru kartu toks nukalbėtojas, atėjęs išpažinties, pasisako, kad žmonės pas jį plūsta ir jis negalįs jų atsigint, taigi, ir toliau kalbąs, bet tik krikščioniškas maldas. Čia kartais toks kalbėtojas pasisako, kad tik vien krikščio-

[3]) Šiuo metu prof. Stith Thompsonas dirba Indianos universitete (Bloomington, Ind.). Tai pasaulinis pasakojamosios tautosakos žinovas. Jo pasakojamajai tautosakai indeksinė sistema paskelbta FFC žurnale, "Motive index of folk literature", tt. XXXIX—XLII (1932—34) ir XLVI—XLVII (1935—1936).

[4]) Kitos, iš Žemaitijos, Žemynai maldas žr. A. Mažiulis, Lietuvis meldžiasi Žemei, Ateitis, 94—96 psl., 1939—40.

niškas maldas kalbąs, kitas tik pridurią ir pan. Tačiau iš esmės jis paprastai kalba senąsias, tik su naujais priedurais. Pas tokį "krikščionišką" nukalbėtoją išlieka ir senieji maginiai veiksmai, k. a. braukymai, pūtimai,...; duona, druska ir kt. Labai dažnai toki "krikščioniški" kalbėtojai visas krikščioniškąsias maldas (Tėve mūsų, Sveika Marija...) kalba atžagariai arba nesako Amen. Už nukalbėjimus jie neima pinigų arba užmokesnio, bet tik dovanas, paprastai maistu, drobe... Savo žinias perduoda tik pirmagimiui arba pagramdinukui, nes kitaip nukalbėjimai nebeveiktų. Ir man pavyko užrašyti keliolika tokių nukalbėjimų, vien tik įtikinus nukalbėtojus, jog esu pirmasis šeimos vaikas, taigi, jo galia nepranyks.

Yra dvi nukalbėjimų rūšys. Žmonės, atrodo, jas skiria. Vienuose nukalbėjimuose yra prašoma, o kituose — įsakoma, keikiama. Pirmieji nukalbėjimai nuo gyvatės, ligų ir pan. vadinami nukalbėjimais, nukalbėti, atkalbėti, atžadėti, nušnabždėti, nužadėti, nuvardinti ir pan. O keikiamiesiems sakoma: pakerėti, pagadinti, ažužadėti, ažukalbėti..., pačėravoti...

Prisimenu keletą atsitikimų, kai aš savo krašte nepataikiau pavartoti žodžiui priešdėlį. Vieną kartą pats būdamas kalvėje pas Izidorių Kairį (Vainiūnų km., Dusetų vls.), mačiau pats visą nukalbėjimą. Atbėgo netolima kaimynė Tumašauskė (Budriškių km.), kad jos karvę gyvatė įkirtusi. Senukas Kairys tuo metu derino prie ratų ašį, o aš jam padėjau. Netraukdamas pypkės iš dantų, pradėjo šnabždėti (mačiau krutančias lūpas) ir sako:

"Eik namo, tavo karvė bus sveika. Atkalbėjau". Jis paskui man pasakojo, kad jis gyvatės nekeikia, tik prašo. Tokių nukalbėjimų ir kunigai nedraudžią.

Po metų ar vėliau aš pasakiau seseriai Rozalijai Žirnikienei (Žukliškių km., Dusetų vls.), kad aš pats mačiau, kaip jos brolis nuo gyvatės ažukalbėjo. Ji supyko ir pradėjo ant manęs bartis. Jos brolis neažukalbąs, bet nukalbąs arba atkalbąs. Jos brolis gyvatėlės nekeikiąs, bet tik gražiai paprašąs Dievulio vardu. Tą maldelę brolį išmokęs jų tėvelis. Tik Pranienė (Teresė Rudzinskienė, Smilgių km., Dusetų vls.) buvo išmokiusi jos dukterį Augenę (Mažiulytę, gim. 1910) ažukalbėti. Ir toji malda buvo tokia:

— Gyvate gelaže,
eik tu ir savo gieluonį pasiimk
iš (Jono, žalosios...)..."

Toliau sekė grasinimas, jei gyvatė savo geluonies nepasiimtų. Tada, tegu išdegtų raistai, jos nematytų saulės, mėnulio ir nepriimtų Žemė... Gale buvo prijungiama 3 Sv. Marijos, be Amen. Ištarus Amen, tai žmogus mirtų, o gyvulys — išdvėstų. Vėliau T. Rudzinskienė šios maldos nekalbėjo, nes kunigas jai uždraudęs (1941).

Todėl man atrodo, kad visos šios kalbamosios užkerėjimų maldelės negalima skirti prie maldų. (plg. 10 psl.) Jų nepriskiria daug kur ir žmonės, net ir ten, kur maldele kartais vadina ir paprastus piemenų lojimus bei išskaičiavimus, pvz. "vienaitė, dvaitė, trijė, kerulė..." (Dusetos). Maldos, aukos ir sielos sąvokos yra labai plačiai suprantamos, kartais viena kitai prieštaraujančios. Pirmykščių tautų, taip pat ir lietuvių, pirminės maldos nėra maginės. Pirmuonių aukomis (Erstlingsopfer) ir padėkos maldomis žmogus pareiškia Dievybei padėka už maistą, buvimą ir pan. Tose, padėkos, maldose ir žodis tebėra laisvas, kintantis, kai magija reikalauja žodžio, pastovaus tariamo su tuo pačiu veiksmu, intonacija. Pirmuonių aukose ir padėkos maldose visiškai nesigriebiama nei veiksmų, nei kitų priemonių Dievybės galią sau palenkti. Ten tik dėkojama, kartais dar prašoma. Ten matyti ir jausti tiesioginis ryšys arba jungtis žmogaus su Dievybe, su Dievybe kaip vyresne ir pirmesne būtimi, arba šeimos santykiais nusakant—vaiko santykis su geru tėvu. Todėl padėkos aukoje bei maldoje magijos ir nėra.

Magijos dažnai nematyti ir atsiprašymo aukose bei maldose. Jos nevisada yra ir prašymo aukose bei maldose. Ji daugiau pasireiškia ir išsivysto, turint reikalus su žemesnės reikšmės dvasiomis ir būtybėmis. Taigi, magija būtų jau antrinės reikšmės apraiška. Todėl malda ir kerėjimas (maginės maldos) nėra tas pats, nors H. Baechtold-Staeubl žodžiais tariant, tarp maldos ir užkalbėjimo esminio skirtumo nėra. Čia ne vieta su didžiuoju, dabar jau mirusiu, tautotyrininku H. Baechtold-Staeubl ginčytis, tačiau vien tik gryniems tautotyrinės praktikos reikalams reikėtų skirti malda ir keras, kas taip pat neprieštarautų nė religinei fenomenologijai.

Taip pat ne visoms aukoms ir maldoms galima pritaikyti ir racionalistiškąjį "do-ut-des" išsireiškimą (10 psl.). Pirmasis lietuviškajam tikėjimui šį "do-ut-des" visuotinai pritaikė vokiečių slavistas ir lietuvių religijos tyrinėtojas Al. Brueckneris (žr. Lehrbuch der Religionsgeschichte, Bd. II, 533 psl., Tuebingen 1925). Tačiau šiandieną ši racionalistinė "do-ut-des" aukos ir maldos samprata vis mažiau ir mažiau taikoma, nes kiekviena auka ir malda nevyksta pagal griežtus, iš anksto protu nustatytus dėsnius. Kiekvienoje maldoje, tas pats ir aukoje, esama gana daug irracionalumo ir sunkiai įspraudžiamų dalykų į betkokias iš anksto priimtas normas. "Do-ut-des" pagrindus smarkiai pajudino jau 1921 m. G. van der Leeuw (Die do-ut-des Formel in der Opfertheorie, AfR XX, 241—253 psl., 1920—21). Vėliau, tyrinėdamas religijos fenomenologiją, jis dar toliau nuėjo. Jis racionalistinę "do-ut-des" aukos ir maldos sampratą reiškia kita — "do ut possis dare" (Phaenomenologie der Religion, 332 psl., Tuebingen 1933). Ir tikrai, visi nukalbėjimai, t. y. kur tik būtybė prašoma, geriau derinasi su G. van der Leeuw naująja aukos bei maldos samprata.

"Atžingis", kurį tautotyrininkui paskutiniu metu padovanojo dr. K. Grinius (Apie gyvačių dievaitį Atžingį, Naujienos, nr. 255, 1949 ir tas pat—Literatūra. Metraštis, 146—157 psl., 1950), yra pirmą kartą suminėtas 1847 m. Katekizme. Ten prieš pirmąjį Dievo įsakymą griešija labai daugeliu niektikėjimų, jų tarpe minimas ir atžingis. "Kurie tik pasakuoms apej bajdikles, szmieklas, wajkszti ojemus nakti piktun dwasiu, numirielu, ar gala sau padariusiu... Kurie tik sužawiejamams, atžingiams, pastebiejemams, paczidijemams, ir anun bijos tejp, jog akis, rąkas, kraus žmogaus kita blogajs bus esątie..." (Ed. Volter, Litovskij Katachizis N. Daukši,... psl. 172. Priloženie k III-mu tomu Zapisok Imp. Akamemij Nauk, St. Peterburg 1886). Iš šio suminėjimo matyti, kad atžingis nėra kažkokia ypatinga dvasia arba dievaitis, bet paprastas žavėjimas, greičiausia atžindulis, kaip mano ir J. Balys (13 psl.).

Baigiant, reikia nuoširdžiai pasidžiaugti, kad šiandieninėje pinigo gadynėje atsiranda žmonių, kurie savąsias santaupas paskiria lituanistiniams dalykams ir juos padovanoja mums. J. Balio pradėtasis leisti LIETUVIŲ TAUTOSAKOS LOBYNAS yra didelės asmeninės aukos išdava ir liudijimas, kad lietuviškasis darbas dirbamas ne tuščiai ginčijantis dėl kokio nors susėdimo bei Jurgio kepurės, bet ir išsaugant visiems laikams savo tautos kultūrinį palikimą.

A. Mažiulis

MOKSLAS

MOKSLAS RELIGIJŲ ISTORIJOJE

Neseniai šiame žurnale M. Gimbutienė ir A. Musteikis diskutavo senosios lietuvių religijos klausimą, tačiau negalima pasakyti, kad tie straipsneliai būtų davę ką nors naujo ir esmingo. Kažkaip vis buvo nukalbama pro šalį. Atrodo, kad autoriai nesurado pradinio punkto, iš kurio galima būtų sėkmingai visą tą problemą rutuliuoti.

Stengiantis išsiaiškinti senovės lietuvių religijos kilmę ir prasmę, pirmiausia reikia atsiminti, kad ji negalėjo vystytis visiškai skirtingais keliais, negu religijos kitų tautų, esančių panašiose gamtinėse sąlygose ir atitinkamame kultūriniame tarpsnyje. Skirtumai ir savaimingumai, pareiną nuo tautos individualybės, matyti tik pasireiškimo formose, bet esmė visur ta pati. Be to, reikia nepamiršti, kad pagrindinė prielaida tokiems klausimams nagrinėti yra tyrinėtojo nusiteikimas surasti visus faktus, išaiškinti jų priežastis ir nustatyti pasėkmes, bet neieškoti tik to, "kas buvo gera, gražu, išmintinga, įdomu" senovės lietuvių religijoje, arba priešingai, kas joje buvo "nesąmonės ir prietarai". Tai yra grynai asmeniški nusiteikimai, kurių istorikui ar etnologui tokiais atvejais reikia stengtis atsikratyti, kiek tai žmogiškam netobulumui yra įmanoma.

Pavadinti mūsų protėvių tikėjimus "gyvatos religija" yra gryna poezija arba žaidimas žodžiais. Tokia "teorija" yra kaip vaikų aitvaras: kol vėjas pučia — jis skrenda, nebėra vėjo — aitvaras krenta žemėn. Pasakymas, kad "pagrindinis senosios (lietuvių) religijos leitmotyvas buvo kova prieš amžinai grasantį blogį už egzistenciją, už gyvybę, kuri buvo kartu gėrio ir laimės sinonimas" ("Aidai", 1953, p. 427), yra nemoksliškas. Tą patį galima pasakyti ir apie bet kurią kitą religiją.

Tokius klausimus sprendžiant, reikia nesibaidyti rizikos ir pradėti nuo principinių klausimų. Straipsnio apimtis verčia trumpai ir aiškiai kalbėti.

Etnologai randa keleriopas pirmykščių religijų kilmės šaknis, kurių svarbiausios, sprendžiant iš reiškimosi formų, yra šios: magija, manizmas arba mirusių senolių gerbimas, animatizmas ir animizmas. Pažiūrėkime, kiek šie pradai tinka senovės lietuvių religijai išaiškinti.

Magija arba burtai, paremti analogijos arba panašumo dėsniu, ypač išsivystę tų tautų tarpe, kurios užsiima medžiokle. Paprasčiausias burtas yra toks: nubraižo smėlyje tam tikrą žvėrį ir sviedžia į jį strėlę arba jietį; medžioklėje turės pasisekti tikrą gyvulį nudėti, kaip atsitiko su jo paveikslu smėlyje. Paskum panašias magiškas medžioklės scenas paišė gyvenamų urvų sienose ar lygiose uolų plokštėse, didelių akmenų paviršiuje. Proistorė žino daugybę tokių paveikslų iš visų pasaulio dalių ir jie yra daug tūkstančių metų senumo. Jų randame ir ne taip toli nuo Lietuvos, Skandinavijos šiaurėje, prie Baltosios jūros ir Onegos ežero (žiūr. lietuvišką pavardę turinčio žymaus rusų archeologo V. I. Raudoniko darbus). Tačiau Lietuvoje tokių magiško pobūdžio paveikslų nerasta. Yra šiokių tokių iškalimų akmenyse, kuriuos kartais galima aiškinti, kaip saulės ar mėnulio vaizdavimus, bet jokio ginklo, jokio gyvulio figūrų nerasta. Tad magija senovės lietuviuose nebuvo labai stipriai išsivysčiusi, gal todėl, kad lietuviai jau seniai pradėjo žemę dirbti ir gyvulius auginti, tad medžioklė nebuvo jiems pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Iš viso medžioklė laikoma pačiu netikriausiu pragyvenimo šaltiniu, tuo remiasi ir burtų gausumas medžiotojų tarpe.

Senolių arba mirusių gerbimas irgi ne visose tautose vienodai išsi-

---

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Amerikos Lietuvių Vardynas. I knyga. Su **prof. K. Pakšto** įvadu. Išleido Lietuvių Dienų leidykla. Los Angeles, 1913. 279 p.

Jeronimas Cicėnas: VILNIUS TARP AUDRŲ. Išleido Terra. Chicago, 1953. 561 p.

A. Vilainis: AMŽINI ŠEŠĖLIAI. Literatūriniai Reportažai. Išleido Nemunas, Chicago, 1953. 174 p.

F. M. Dostojevskis: NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ. Antrasis leidimas. Išvertė **J. M. Balčiūnas.** Išleido Nemunas. Chicago, 1953. 301 p.

M. Springborn: PASKUTINIS PRŪSŲ SUKILĖLIS HERKUS MANTAS. Romanas. Antrasis leidimas. Nemunas, Chicago, 1953, 197 p.

Andersono Pasakos. Vertė J. Balčikonis. Trečiasis leidimas. Išleido Nemunas, Chicago, 1953. 210 p.

Andersono Pasakos. II. Vertė J. **Balčikonis.** Trečiasis leidimas. Išleido Nemunas, Chicago, 1953. 202 p.

Suvalkiečių Vestuvės, užrašė Uršulė Žemaitienė, redagavo Jonas Balys, Lietuvių Tautosakos Lobyno II tomas, 80 psl., kaina $1.50.

Vaclovas Čižiūnas: TAUTINIS AUKLĖJIMAS ŠEIMOJE. Trumpas tautinio auklėjimo vadovas lietuviškajai šeimai išeivijoje. Išleido VLIKo Lietuvybės Išlaikymo Tarnyba. 1953 m. 220 p.

Bern. Brazdžionis: DIDŽIOJI KRYŽKELĖ, išleido Terra. Chicago, 1953. 112 p.

Henrikas Lukaševičius: LIKIMO ŽAISMAS. Romanas, išleido Lietuviškos Knygos Klubas, Chicago, 1953, 231 p. Kaina $2.50.

Stasys Džiugas: KIŠKUČIO VARDINĖS. Iliustravo Vl. Stančikaitė. Išleido Liet. Knygos Klubas, Chicago, 1953, 56 p. Kaina $1.50

Kazimieras Barėnas: GIEDRA VISAD GRĮŽTA. Novelės. Išleido Tremtis Vokietijoje, 1953, 215 p.

Simas Sužiedėlis: ŠV. PRANCIŠKAUS LIETUVIŲ PARAPIJA, Lawrence, Mass., 1953, 416 p.

Jonas K. Karys: NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS PINIGAI. Istorija ir numizmatika. Su 160 paveikslų. Išleido "Aukselis". New Yorkas, 1953, 255 p. Kaina $5.00.

Juozas Paukštelis: KAIMYNAI. Romanas, išleido Talka. Antrasis leidimas, 239 p. Kaina $2.50.

Guy de Maupassant — MOTERS ŠIRDIS, romanas, vertė Stepas Zobarskas, 267 psl., kaina $2.60. Viršelis dail. Prano Lapės. Išleido Gabija.

Stasys Yla — Liturginės terminologijos klausimu, atsakymas Mažojo Maldyno kritikui, Lux Christi priedas, 94 psl.

Lux Christi, biuletenis kunigams, 1953 m. nr. 4 (11), 72 psl.

Santarvė, 1953 m. nr. 6, 60 psl.

vystęs. Šiandien žymiausi etnologai sutaria, kad visose suomių-ugrų padermės tautose jų senosios religijos pagrindas buvęs prosenių gerbimas, iš kurio išsivystę kitos religinės formos. Jų gamtos dievystės irgi esą savo pagrinde ne kas kita, kaip mirę senoliai. Lietuviuose mirusių gerbimas nebuvo pasiekęs tokį laipsnį, kad visa religinė sistema, kiek mes ją dabar pažįstame, galima būtų tuo pradu paremti.

Kai peržvelgiame istorinius ir tautosakinius duomenis, vaizduojančius senąją lietuvių religiją, tai pirmiausia atkreipia mūsų dėmesį gamtos elementų ir kūnų sudvasinimas, laikymas jų gyvais ir veikiančiais panašiai kaip žmogus. Tai vadinamasis **animatizmas.** Neabejotini faktai rodo, kad senovės lietuviai gerbė ugnį, vandenį, žemę (įskaitant kalnus ir akmenis), saulę, mėnulį, griaustinį, medžius (ypač ąžuolą) ir kai kuriuos gyvius (pvz., žalčius). Šiuo atveju buvo ne kokių dvasių, bet pačių suasmenintų daiktų gerbimas. Gerbk juos, bijok jų, nes ugnelė galės supykti ir sudeginti, vanduo paskandins, įžeista saulė nešvies, bus šalta ir niekas neaugs, užpykintas griaustinis nutrenks, arba priešingai — gerai nuteiktas pagelbės žmogui, pažadindamas laukų derlių ir sunaikindamas kenkiančias jėgas (demonus); maloniai pasveikintas jaunas mėnulis suteiks žmogui sveikatos ir grožio, nes jis yra gražus, pats gali nuolatos atsijauninti, sudilti ir pražūti, ir vėl tarsi iš numirusių prisikelti. Čia daiktai elgiasi kaip žmonės, gali būti jiems naudingi arba kenkią.

Toliau pažengusi gamtos jėgų gerbimo forma yra išradimas visokių "globėjų", "sargų" ar "valdytojų". Jų yra ne po vieną, bet daug. Kiekvienas laukas, miškas, vanduo ar sodyba turi **savo** sargą ar valdytoją, tam tikrą būtybę. Tai jau bus vadinamasis **animizmas.** Toks Lauksargis ar Medeinė nėra suasmenintas laukas ar miškas, bet tam tikra dvasia, lauko ar miško valdytojas (-a), jie ten gyvena ir veikia, gali žmogui padėti, bet gali ir pakenkti. Prie šitos rūšies dievyščių arba dvasių tenka skirti: Žemepatis, Vėjopatis, Dimstipatis (kiemo globėjas), Laukpatis, Pušaitis, Giraitis, Krūminė, Ruginis, Javinė, Šulninis, Upinis, Ežerinis, Žvėrinė ir dar kiti. Ypač verti dėmesio yra dėl savo senos vardo formos visi tie "globėjai", kurie baigiasi galūne "-patis", nes jie lygiai taip pat sudaryti, kaip senovės induose (plg. sanskrito Pradžiapati, Brahmanaspati ir kt.)

Nuo tokių "valdytojų dievužėlių" jau nebetoli ir iki dievų tikra to žodžio prasme, t. y. tokių, kurie gali bet kur pasireikšti, nėra taip labai surišti su vieta ar daiktais. Toki yra, pvz., Perkūnas ir Laima. Žinoma, ne visados tos ribos tarp "globėjų" ir "dievų" yra aiškios. Sakysim, Žemyna, Gabija ir Bangpūtys dar nėra visai atsiję nuo "valdytojų" ar "globėjų" rūšies. Iš žemesniųjų dievyščių lietuviai iki pat pastarųjų laikų tikėjo į deives arba laumes, aitvarus ir kaukus, giltines, rugių bobą. Tautosakos apie juos yra labai gausu. Velniai ir raganos, vilkolakiai ir slogutės atėjo į mūsų kraštą iš kitur, kartu su vakarietiška kultūra.

Santykiai tarp dvasių, dievų ir žmonių yra grynai utilitaristiniai: tu man, tai ir aš tau, arba atvirkščiai — žmogus dėkoja už gautas gėrybes maldos ir aukos forma, norėdamas užsitikrinti dievų palankumą ir ateičiai. Pvz., į jauną mėnulį meldžiamasi: "Tegul bus pagarbintas jaunas Mėnesėlis... **Tau** pilną ratą, o **man**.. sveikatą..." Arba: "**Jam** pilnystę, **man** Perkūno karalystę". Rugiapjūties pabaigoje pjovėjas užkasa į žemę duonos ir kalba: "Žemele, tu man davei, tai ir aš tau duodu". Su piktomis dvasiomis reikia žmogui kovoti ir kviestis gerąsias sau į pagalbą.

Tad animatizmas ir animizmas senovės lietuvių religijoje yra labai ryškus. Jeigu jau taip norima skambių terminų, tai galima pasakyti, kad senovės lietuvių religijoj vyravo **panteistinis pradas.** Toji religija turi žemdirbiams ir kariams būdingus bruožus. Galimas dalykas, kad atskiri luomai (žemdirbiai, medžiotojai, žvejai, kariai) turėjo kiek skirtingas pažiūras ir kitokius dievus, nes jiems rūpėjo skirtingi reikalai. Be to, dievų sąvokos ir vardai laikui bėgant kitėjo. Šiuodvi priežasti gali paaiškinti kai kuriuos istorinių šaltinių nesutarimus.

Mūsų istorikų ir etnologų uždavinys yra išaiškinti visų tų dievyščių kilmės priežastis ir išsivystymą, jų funkcijas, kaimyninių tautų įtaką, ryšį su tam tikrais papročiais, dievyščių kilimą ir žlugimą žmonių sąmonėje. Tatai reikalauja daug smulkmeniško darbo, šaltinių rinkimo ir jų kritikos, daug intuicijos ir mokėjimo aiškinti faktus, pasiremiant bendrąja etnologija, jos surastais kriterijais ir tyrinėtojo dedukciniais sugebėjimais. Žinoma, gal tai ir nuobodus darbas, bet daug svarbesnis, negu visokių skrajų teorijų išgalvojimas. Pasakymas, kad senosios lietuvių religijos negalima pavadinti "animistine", kad joje nebuvo "dvasių", yra nežinojimas istorinių ir tautosakinių faktų, arba nesugebėjimas juos suprasti. Teorija apie "vyriško" ir "moteriško" prado vaizdavimą lietuvių mitologijoje nėra įtikinanti.

Klausimas, kas daugiau lietuvybę stiprintų, ar idealiai suvoktas senosios lietuvių religijos vaizdas, ar lietuviškosios krikščionybės lytis, čia nesvarstysime, nes tai yra ne etnologų, bet kultūros istorikų dalykas. Iki šiol tas klausimas buvo kartais pajudinamas grynai publicistiniu būdu, tarsi būtų jieškoma "heretikų".

J. Balys

STUDENTŲ ŽINIAI

Ateinančiais, kaip ir praeitais mokslo metais, Mid European Studies Center numato skirti naujų stipendijų. Sąlygos joms gauti lieka tos pačios, kokios buvo anksčiau. Kandidatai turi būti ne jaunesni, kaip 18 metų ir ne senesni,kaip 32 metų. Jie turi būti kilę iš Lietuvos ar kitų Sovietų pavergtųjų Rytų ir Centro Europos kraštų ir privalo pasižadėti grįžti į gimtuosius kraštus, kaip tik tai bus galima.

Stipendijos skiriamos tik šių mokslų sričių studentams: agronomijos, odontologijos, inžinerijos, miškininkystės, medicinos, gamtos mokslų ir viešosios sveikatos. Studentams, turintiems bakalauro laipsnį, gali būti duodamos stipendijos ir šiems mokslams studijuoti: ūkio teorijai, užsienio prekybai ir politiniams mokslams.

Stipendijos padengia mokestį už mokslą, laboratorijų išlaidas, 50% už mokslo knygas ir po 75% į mėnesį nuo spalio ligi birželio mėn. pragyvenimo išlaidų.

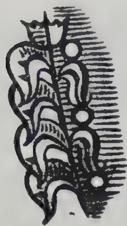
Norintieji stipendiją gauti, turi kreiptis tuo reikalu raštu šiuo adresu:

Free Europe University in Exile
United States Scholarship program
Room 308, 4 W. 57th Street,
New York 19, N. Y.

Prašymų formos gaunamos ten pat. Prašymai priimami nuo 1953 m. gruodžio 1 dienos ligi šių metų vasario 28 d. Vėliau gautieji prašymai nebus svarstomi.

Lietuvos Laisvės Komitetas

• Amerikos lietuvių katalikų istorijos redagavimo darbas sparčiai žengia pirmyn. Redakcinės komisijos rūpesčiu jau parinkti įvairių skyrių specialistai.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KERSTENO KOMISIJOS TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

1953 m. lapkričio 30 dieną Atstovų Rūmų Pabaltijo komisija, kuriai specialia Kongreso rezoliucija (H.R. 346) pavesta ištirti Lietuvos, Latvijos ir Estijos pagrobimo aplinkybes ir dabartinę padėtį, pradėjo Vašingtone apklausinėti liudininkus. Vėliau apklausinėjimas buvo perkeltas New Yorkan, Detroitan ir Čikagon.

Pabaltijo komisiją sudaro Charles Kersten — pirmininkas, (Wisc.) ir šie nariai: Bentley (Mich.), Madden (Ind.), Bonnin (Penna), Busbey (Ill.), Machrowich (Mich.) ir Dodd (Conn.). Komisijos narys Ray Madden anksčiau vadovavo Atstovų Rūmų pravestam Katynės žudynių tyrinėjimui.

Valst. sekretoriaus J. F. Dulles pareiškimas

Pirmasis Kongreso komisijoje liudijo Valstybės sekretorius John Foster Dulles, kuris kalbėjo apie Pabaltijo valstybių praeitį, dabartį ir ateitį.

Praeitis. Valstybės sekretorius J. F. Dulles pirmiausia nurodė, kad tos trys tautos 1918 metais paskelbė savo nepriklausomybę, o 1920 metais pasirašė taikos sutartis su Sovietų Sąjunga. Tomis sutartimis Sovietų Sąjunga be jokių rezervų pripažino Pabaltijo valstybių nepriklausomybę ir suverenumą. Sovietų Sąjunga tose sutartyse pareiškė, kad ji savo noru ir visiems laikams atsisako visų suvereninių teisių į Pabaltijo tautas ir Pabaltijo valstybių teritorijas.

1922 metų liepos 28 dieną Jungtinės Amerikos Valstybės pripažino Pabaltijo respublikas, kaip nepriklausomas valstybes.

Per du dešimtmečius, — tęsė ministeris Dulles, — Pabaltijo respublikos susilaukė gražių savo laisvės vaisių. Jų kūrybiniai laimėjimai buvo įspūdingi. Nors jų kraštai neturi daug gamtos turtų, tačiau žmonės sumaniai tvarkė žemės ūkį ir savo sunkiu darbu pasiekė ekonominės gerovės. Menas ir amatai žydėjo. Socialinio teisingumo lygis buvo augštas ir laimėjęs plačiojo pasaulio pripažinimą. Jų dvasinė ir moralinė stiprybė, laisvės meilė, jų energija ir drausmingumas parodė tas ypatybes, kurios yra vertingesnės, negu vien tik skaičiai ar gamtos turtai. Pabaltijo respublikos per šį laikotarpį parodė visam pasauliui kūrybinę laisvės jėgą.

Dabartis. Tamsusis periodas prasidėjo 1939 m. tariamai draugišku Sovietų Sąjungos mostu, kuriuo ji išgavo "savitarpio pagelbos paktus" su Pabaltijo valstybėmis.

Sovietų užsienio reikalų ministeris (Molotovas) 1939. X. 31 Augščiausiam Sovietui rūpestingai išaiškino:

"Sovietų Sąjunga pasirašė savitarpio pagelbos paktus su Estija, Latvija ir Lietuva, kurie turi didelės politinės reikšmės. Tačiau tie paktai jokiu būdu nereiškia Sovietų Sąjungos įsikišimo į Estijos, Latvijos ir Lietuvos vidaus reikalus, kaip kai kurie užsienio laikraščiai mėgina tai aiškinti. Priešingai, visi šie savitarpio pagelbos paktai kaip tiktai sustiprins pasirašiusių valstybių suverenumo nepažeidžiamumą ir principą nesikišimo į kitų valstybių reikalus. Mes pareiškiame, kad visos absurdiškos kalbos apie Pabaltijo kraštų sovietizaciją tarnauja tiktai mūsų bendrų priešų ir antisovietinių provokatorių naudai".

Vos tik šie žodžiai buvo pasakyti, tęsė ministeris Dulles Kersteno komisijoje, kai prasidėjo sovietizacija. Paskutinieji tos sovietizacijos veiksmai pasibaigė po aštuonių mėnesių, kai raudonoji armija įžengė į Pabaltijo kraštų teritorijas, sudarė iškamšines vyriausybes ir privertė jas paprašyti įjungti į Sovietų Sąjungą.

Laisvojo pasaulio tautos buvo tos agresijos pritrenktos. 1940 metų liepos 23 dieną Jungtinių Amerikos Valstybių vyriausybė pasmerkė tą smurtą, kuriuo Lietuvos, Latvijos ir Estijos nepriklausomybė ir teritorinė neliečiamybė buvo sąmoningai vieno iš stipresnių jų kaimyno panaikinta.

"Šiandien, — sakė J. F. Dulles, — sovietų vadai nori sudarinėti savitarpio saugumo paktus su laisvomis tautomis. Mes turėtume žinoti, jog sovietai, vartodami žodį "saugumas", visados galvoja apie progą pasigrobti naujas aukas".

Ateitis. Pirmiausia J. F. Dulles ragino neprarasti vilties, kad ateitis yra. Pabaltijo tautos, nepaisant visų vargų, tebeturi norą gyventi laisvai ir išlaiko tvirtą pasipriešinimą prieš sovietų despotizmą. Jungtinės A. Valstybės ir dabar tebepripažįsta Pabaltijo respublikas, kaip jas pripažino 1922 metais. "Mes tebepripažįstame ir tų kraštų diplomatinius bei konsularinius atstovus, — sakė Dulles, — kurie buvo paskirti paskutiniųjų nepriklausomų vyriausybių".

"Mes tikime, kad dabartinis sovietų despotizmas negalės išlaikyti savo valdžios neribotą laiką ir negalės valdyti šimtų milijonų žmonių, kurie myli Dievą, kurie myli savo kraštą ir kurie supranta asmens vertingumą bei taurumą.

"Sovietinė sistema ... privalo pati pasikeisti arba likti pasmerkta galutiniam žlugimui ... Pavergtosios tautos turi žinoti, jog jos nėra pamirštos, jog mes nesutinkame su tokiu jų likimu, o labiausiai, — kad mes nesirengiame ieškoti sau įsivaizduojamo saugumo derybose su (sovietų) viešpačiais, kuriose būtų pripažintas jų pavergimas.

"Šitokie yra mūsų tikslai. Mes neužmiršome Atlanto Chartos ir joje padaryto iškilmingo pareiškimo duoti "teisę visoms tautoms laisvai pasirinkti tokią valdymosi formą, kokios jos pačios nori". Mes ir dabar laikomės Chartoje išreikšto dėsnio — "žiūrėti, kad suvereninės teisės ir laisvas valdymasis būtų atstatytas tiems, kuriems tos teisės buvo jėga atimtos".

"Šią valandą ypačiai svarbu viešai pareikšti mūsų krašto pasišventimą šiems dėsniams. Artėja galimo susitikimo metas su Sovietų Sąjungos atstovais. ... Leiskite man užtikrinti jums štai ką: mes žiūrime į konferencijos sales ne kaip į vietą, kur mes galime atsisakyti savo principų, bet, priešingai, kaip į vietą, kur juos galėtume išlaikyti.

"Toks yra mūsų pasiryžimas. Pasiryžimas, kurį, aš tikiu, remia Kongresas ir amerikiečiai".

Valstybės sekretoriaus Dulles liudijimą davėme plačiau, nes tai svarbus faktas, kai tokiose augštose pareigose stovįs valstybės vyras taip nuodugniai atsiliepia apie Pabaltijo valstybes.

Ministerio Povilo Žadeikio liudijimas

Tą pačią dieną Kersteno komisijai liudijo ir Pabaltijo kraštų diplomatiniai atstovai: Lietuvos pasiuntinys Vašingtone Povilas Žadeikis, Latvijos charge d'affaires Dinsbergs ir estų konsulas Johannes Kaiv.

Ministeris Žadeikis, pažymėjęs, kad Sovietų Sąjunga sulaužė visas jos sutartis, pasirašytas su Lietuva, išdėstė, kaip sovietų kariuomenė okupavo Lietuvą, kaip sovietų agentai suorganizavo vadinamuosius liaudies seimo rinkimus ir kaip tasai sovietiškas seimas "paprašė" Lietuvą įjungti į Sovietų Sąjungą.

Lietuvos ministeris pabrėžė, kad jau 1939 metais išleistame sovietų generalinio štabo žemėlapy Lietuvos teritorija buvo atžymėta, kaip sovietų teritorijos dalis. Tai parodo, kad Lietuvos okupacija buvo planuota iš anksto.

Okupavus Lietuvą, tuojau prasidėjo lietuvių kultūrinės ir ekonominės santvarkos griovimas ir nuo tada sovietai vykdo genocidą. Sovietai sulaužė Atlanto ir Jungtinių Tautų Chartas, pažeidžia tarptautinius įstatymus, žmoniškumą ir sudaro pavojų taikai.

Lapkričio 30 buvo apklaustas ir brigados generolas **Kazys Musteikis,** nepriklausomos Lietuvos krašto apsaugos ministeris.

Gruodžio pirmą dieną buvęs latvių vyriausybės narys Alfredas Berzinš nušvietė Višinskio vaidmenį Latvijoje. Kremlius Višinskį buvo atsiuntęs Latvijon likviduoti to krašto nepriklausomybės.

Berzinš pabrėžė, kad Višinskis, kuris šiuo metu atstovauja Kremlių Jungtinėse Tautose, yra "pats didžiausias žudikas ir pats didžiausias melagis, kokį jam kada nors teko žinoti".

Rygon Višinskis atvykęs 1940. VI. 17 — vos spėjus sovietų daliniams užimti šį miestą.

Berzinš kaltino, kad Višinskis yra asmeniškai atsakingas už visus žiaurumus Latvijoje. Jis atsakingas už šimtus ir tūkstančius mirčių ir už šimtus tūkstančių ištremtųjų Sibiran.

Lenkė Jadvyga Galinska liudijo, kaip rusai ją pagrobė Vilniuje ir ištrėmė Barnaulo vergų stovyklon, kur ji dirbo prie statybos. Kelionė galvijiniais vagonais trukusi 17 dienų. Žmonės buvo maitinami tik silkėmis — beveik visiškai be vandens. Ešalone buvę 78 vagonai. Daugelis tremiamųjų išmirė kelionėje, ypač kūdikiai.

Latvė Zenta Vizbukienė irgi pasakojo, kaip, atskira nuo vyro, buvo vežama Sibiran.

Ji pasakojo, kad nemažas moterų skaičius Sibire išėjo iš proto, kitos buvo prievartaujamos rusų karių ir sargybinių.

Gruodžio 3 dieną Kongreso komisija pradėjo sesiją New Yorke. Prieš posėdį buvo šaukta speciali spaudos konferencija, kur Kerstenas pranešė, jog gruodžio 2 dieną komisija pasiuntė į Jungtines Tautas sovietų atstovui Višinskiui laišką, kviesdama posėdin pasiaiškinti dėl jam mestų sunkių kaltinimų.

Gruodžio 9 dieną komisija pasiuntė antrą laišką, tačiau Višinskis, atrodo, apsisprendė tylėti.

Buvusio JAV prezidento H. Hooverio parodymas New Yorke

New Yorko sesija vyko gruodžio 3, 4 ir 5 dienomis. Svarbiausiu liudininku reikia laikyti buvusį JAV prezidentą Herbertą Hooverį. Jis liudijo gruodžio 5 dieną.

Šios istorinės asmenybės atsilankymas, noras duoti parodymus Lietuvos, Latvijos ir Estijos laisvės byloje turi didelės svarbos pavergtam Pabaltijui.

Herbert Hooveris liudijo vadovavęs Pabaltijo kraštų šalpos ir atstatymo programai. Be to, alijantų vyriausybės jam pavedusios ir kitais būdais, ne vien šalpa, paremti lietuvius, latvius ir estus, kurie tuo metu kovojo su bolševikais, įsiveržusiais į Pabaltijį.

Nepriklausomybės paskelbimo metais Pabaltijo gyventojai gyveno labai skurdžiai. Rygoj dešimtys tūkstančių žmonių mirė nuo bado. Tačiau vėliau šios beveik iš nieko pradėjusios valstybės padarė gal didesnę pažangą, kaip bet kurios kitos valstybės per tą patį laiką. Jų valiuta buvo pastovi, lengvai padengiama auksu ir todėl priimama visame pasauly. Iždo politika buvo sėkmingai tvarkoma, biudžetai gerai subalansuoti... Pramonė klestėjo, o žemės ūky padaryta pažanga tiesiog visus stebinusi. Hooveris pasakė, kad, jo nuomone, Pabaltijo valstybių pragyvenimo lygis buvo maždaug toks, kaip ir kitur Vakarų Europoje, išskyrus gal Šveicariją ir Norvegiją.

Hooveris kalbėjo, kad slapto sovietų-nacių susitarimo pasekmėje, Lietuva, Latvija ir Estija tapo agresijos aukomis ir kad šiuo metu Pabaltijo valstybės kenčia Sovietų Sąjungos priespaudą.

Į Kongreso nario Maddeno klausimą, kuo dabartinė Pabaltijo tautų tragedija baigsis ir ką jis galvoja apie tolimesnę Pabaltijo kraštų ateitį, Hooveris pareiškė, kad tai sunki problema, tačiau į ją reikią žiūrėti iš tam tikro istorinio taško... Nuo seniausių laikų šios šalys buvo nepriklausomos ir nuo seniausių laikų, net ir didžiausių priespaudų metu jos išlaikė savo tautines žymes: savo kalbą, literatūrą... Jis tikįs, kad šių žmonių gyvybė negalinti būti užgniaužta. Esą, negalima taip sau išbraukti lenkų, užslopinti čekų ar Pabaltijo tautų. "Vienintelė viltis, kokią aš galiu numatyti, — sakė buvęs JAV prezidentas, — tai kada nors galimas pasaulinis sukrėtimas, kurio metu šios tautos kelsis, kaip jos kėlėsi 1918 metais. Tai yra vienintelė išeitis, kurią aš matau ir kartu tai yra didžiausioji viltis".

Į komisijos nario Machrovičiaus klausimą, ar Hooveris matąs bet kokią Pabaltijo valstybių išlaisvinimo viltį sutartyse su dabartiniais sovietų vadais, Hooveris atsakė:

"Susitarimai tesėtų tiktai tol, kol sovietams apsimokėtų jų laikytis... Tarp pirmo ir antro pasaulinio karo, kada rusams apsimokėjo turėti taikingą frontą, jie sudarė 36 atskirus nepuolimo paktus ir sutartis, garantuojančias nepuolimą... Bet visas jas bematant sulaužė, kai tik sovietai susitarė su Hitleriu 1939 metų rugsėjo mėnesį".

Į antrą Machrovičiaus klausimą, ar Hooveris mano, kad atstatymas laisvės Pabaltijui ir Lenkijai bei kitoms anapus geležinės uždangos esančioms šalims yra susijęs su viso pasaulio taikos išlaikymu, buvęs JAV prezidentas atsakė: "Aš esu vienas iš tų, kurie tiki, kad vienintelė viltis susilaukti visiškos taikos pasaulyje yra leisti visoms tautoms valdytis savarankiškai".

Kerstenas parodė Hooveriui Rytų Europos žemėlapį, pasirašytą Stalino ir nacių užsienio reikalų ministerio von Ribbentropo (1939. IX. 29). Iš šio ligi šiol nepaskelbto dokumento aiškėja slaptos Stalino derybos su naciais dėl Pabaltijo valstybių.

Sekančią dieną liudijo dar vienas žymus amerikietis — **Thomas Watson,** vienas didžiųjų Amerikos pramonininkų. 1938 metais jis lankėsi Lietuvoje ir Latvijoje. Watson liudijo, kad šios tąsyk nepriklausomos valstybės pavyzdingai tvarkė savo žemės ūkį, plėtė įvairias pramonės ir prekybos šakas ir nuolat kėlė jau ir taip augštai stovėjusį Pabaltijo valstybių ekonominį lygį. Jų pasiekti laimėjimai nepriklausomo gyvenimo laikotarpy yra pavyzdys kitoms šalims.

Lietuvių parodymai New Yorke

Gruodžio 3 dieną komisijai liudijo **dr. Mykolas Devenis,** kurį sovietai ištrėmė Vorkuton 1940 metais. Jis papasakojo, kokiose nežmoniškose sąlygose tremtiniai dirbo vergų darbą. Sergą ir sužeisti priverčiamojo darbo "katorgininkai" būdavę metami Arktikos jūron ir ten prigirdomi.

Lietuvos Laisvės Komiteto sekretorius **dr. Antanas Trimakas** liudijo buvęs Lenkijoje tuo metu, kai sovie-

tų daliniai su maršalu Kovalevu užėmė pusę Lenkijos. Vėliau Kovalevas planavo sovietinių bazių steigimo vietas Lietuvoje. Dr. Trimakui pastebėjus, kad tuo metu tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos buvę vedami pasitarimai dėl savitarpio sutarties, Kovalevas aiškiai davęs jam suprasti, kad sutartys bolševikams nieko nereiškia. O nurodžius, jog sovietai užėmė Lenkiją, neatsiklausdami žmonių valios, be rinkimų, Kovalevas atsakęs, kad rinkimų nereikia.

Tą pačią dieną komisijai liudijo ir **Antanas Dičmanas,** nupasakojęs, kokiais būdais bolševikai nusavindavo gyventojų turtą.

Gruodžio 5 dieną New Yorke Kongreso komisijai liudijo Kauno vyskupas - pagelbininkas **Vincentas Brizgys,** pateikęs komisijai daug faktų ir net slaptus dokumentus, liečiančius religiją.

Tarp kitų dalykų, jis priminė, kad pirmaisiais bolševikinės okupacijos metais 150 Lietuvos katalikų kunigų buvo suimta ir 16 nužudyta. Kunigai buvo tremiami Sibiran, nes jie nesutiko šnipinėti kitų kunigų ar parapijiečių.

Antrajam pasauliniam karui pasibaigus, dvejų metų laikotarpy komunistai suėmė 4 vyskupus ir 89 kunigus. Visi jie arba buvo įmesti kalėjiman arba išdeportuoti į darbo vergų stovyklas.

Baigus vyskupui Brizgiui savo liudijimą, komisija apklausė kitą lietuvį kunigą, kuris parodymus davė, prisidengęs veidą. Pavardė neskelbta, bijant, kad liudijimas nepakenktų Lietuvoje pasilikusiems namiškiams ir giminėms.

Šis kunigas papasakojo, kad jis buvo suimtas po vadinamųjų "liaudies seimo rinkimų", kadangi jisai nebalsavo. Kartu jis pateikė komisijai kalinio bylą, kurią jam pavyko rasti kalėjimo raštinėje, kada, prasidėjus karui, jisai su kitais kaliniais išsilaužė iš kalėjimo ir taip išsigelbėjo.

Svarbius parodymus New Yorke Kongreso komisijai davė Rygos apygardos teismo teisėjas **Brantskalns,** kuris, po pirmojo bolševikmečio, vadovavo komisijai, rinkusiai dokumentinę medžiagą ir tyrinėjusiai komunistų žiaurumus Latvijoje.

Jis pasakė, kad komisijai pavyko surasti ir apžiūrėti tris tūkstančius su viršum lavonų — sovietinio teroro aukų. Jų tarpe buvo net šešių metų vaikelis. Brantskalns pasakė, kad suradus vienus masinius kapus su dviem tūkstančiais lavonų, komisija priėjo išvados, jog jų tarpe buvo didelis skaičius lietuvių ir lenkų. Būta ir kunigų. Lavonus komisijos ekspertai atpažinę iš nukankintųjų drabužių, batų, kojinių, diržų.

Detroite

Gruodžio 7 dieną Kongreso komisija jau klausinėjo liudininkus Detroite.

Buvęs studentas **Balionis** nupasakojo, kaip enkavedistai jį suėmė kapinėse kartu su dviem šimtais kitų žmonių. Kalėjime jisai buvo tardomas naktimis, labai dažnai negaudavo nei valgyti, nei gerti. Kankintojai vertė, kad jis pasidarytų šnipu. Jam nesutikus, vienas enkavedistas ėmė badyti jo kūną, padarydamas daugelį žaizdų.

Generolas **Jonas Černius** nušvietė, kaip Maskva pastatė ultimatumą ir primetė tarpusavio pagelbos sutartį, o su ja — ir raudonąsias įgulas.

Jis Kersteno komisijai pristatė žemėlapį, rodantį, kaip buvo išdėstytos Sovietų įgulos Lietuvoje. Sovietų bazės, pasakė jis, buvo skirtos ne nuo Vakarų apsiginti, bet Lietuvos nepriklausomybei užsmaugti.

Kazimiera Tarvainienė iš Telšių komisijai atskleidė šiurpius Rainių miškelio įvykius, kur komunistai nukankino 72 lietuvius jaunuolius. Tenai ji suradusi ir savo nukankintą sūnų Zenoną. Ji pati dar plovusi kraują nuo kankinio sūnaus veido.

Gruodžio 8 dieną liudijo profesorius **Pranas Padalis,** kuris nušvietė Lietuvos rezistenciją prieš nacius ir sovietus.

Vienas lietuvis parodymus davė, pridengęs veidą juodu gaubtuvu. Jisai — buvęs Pravieniškių žudynių mirtininkas. Jis irgi buvo kartu šaudomas, tačiau išsigelbėjo tarp savo draugų lavonų.

Kitas Pravieniškių mirtininkas—**Jonas Brazeika** — parodė net kulkos ženklą petyje ir durtuvo žymes ant kūno. Jis pasakė, kad Pravieniškių žudynėse apie 30 žmonių panašiu būdu (tarp lavonų) išsigelbėjo, kai 480 lietuvių žuvo.

Dirbdamas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime Jonas Brazeika matydavęs, kaip po naktinių tardymų komunistai per langą iš kamerų kieman išmesdavo nukankintųjų lavonus. Vieną naktį iš kamerų kieman buvę išmesta net apie 50 nukankintųjų.

Adolfas Armalis liudijo, ką jisai matė Šiaulių stoty, kai rusai vykdė šiurpiuosius 1941 metų birželio trėmimus.

Juozas Miliauskas davė parodymus apie kun. Balsio ir kun. Petrikos nužudymą Budavonės girioje, netoli Lankeliškių. Jisai pats matė, kaip rusų sunkvežimis su septyniais enkavedistais ir trimis kunigais atvažiavo į Geisteriškių kaimą ir žiauriai nužudė kunigus.

Čikagoje

Gruodžio 10 dieną Kersteno komisija tęsė savo darbą Čikagoje.

Čia liudijo generolas **Stasys Raštikis,** buvęs Lietuvos kariuomenės vadas. Raštikis pasakė, kad 1939 metų spalio mėnesį jisai buvo pašauktas Maskvon. Ten Molotovas jam ir latvių bei estų atstovams pranešė, kad sovietai nutarę steigti kariuomenės bazes jų žemėje. Sekantį vakarą įvykęs posėdis su Stalinu, kuris Raštikiui pareiškęs, kad Lietuva jau esanti sovietų įtakos zonos ribose, kad sovietai turi turėti saugumo paktą, o taip pat ir rusų kariuomenės dalinius Lietuvos teritorijoje. Vėliau Stalinas parodęs žemėlapį su nužymėtomis sovietų bazėmis palei Vokietijos pasienį. Ant jo Stalino - Ribbentropo parašai. Žemėlapis rodo rytinės Europos padalinimą, dėl kurio du diktatoriai buvo susitarę 1939 metais.

Tą pačią dieną liudijo ir kun. **Antanas Petraitis,** Červenės žudynių mirtininkas.

Bolševikai jį 1941 metais taip žiauriai kankino, kad jisai išbuvęs be sąmonės 18 dienų. Jis buvo vedamas su keliais tūkstančiais kitų kalinių Červenėn sušaudyti, tačiau šaudymo metu bėgęs ir taip išlikęs gyvas. Jis pats savo akimis matė žudomus vaikus; matė kalinius, traiškomus sunkvežimiais, badomus durtuvais, šautuvų buožėmis skaldomas galvas ir matė šimtus krentant, paleidus kulkosvaidžio ugnį Červenėje.

Mirties kolonoje ėjęs pulkininkas **Juozas Tumas** irgi smulkmeniškai nupasakojo Červenės tragediją ir išsigelbėjimą.

Čikagoje dar liudijo **Jonas Bildušas, Uršulė Lipčienė, Pranas Nenortas, B. Daukantas** ir lietuvių tautos išdaviko — Antano Sniečkaus — brolis Juozas. Jisai atpažino savo prolio parašą ant pirmojo masinių suėmimų įsakymo. Jo brolis Antanas Sniečkus ištrėmęs net savo artimuosius giminės.

—o—

Tai trumpa komisijos tyrinėjimų apžvalga. Nesuminėta visa eilė latvių ir estų, davusių taip pat svarbius parodymus.

Pirmajam Pabaltijo valstybių tragedijos tyrinėjimo tarpsniui pasibaigus, Kongreso komisija pareiškė, jog jau dabar iš apklausinėjimų aiškėja:

1. — Kad užgrobus 1940 metais Pabaltijo valstybes, Kremlius stengėsi pasilaikyti šias respublikas, griebdamasis deportacijų, masinių žudynių, persekiodamas ir ekonomiškai išnaudodamas.

2. — Kad Pabaltijo valstybių užgrobimas buvo planuotas iš anksto,

nežiūrint, kad Sovietų Sąjunga su Lietuva, Latvija ir Estija buvo sudariusi vadinamąsias savitarpio saugumo sutartis, o anksčiau — taikos ir nepuolimo sutartis;

3. — Kad Sovietų vadai, kurie ir šiandien užima augštas vietas (kaip Višinskis), yra asmeniškai atsakingi už šių valstybių užgrobimą;

4. — Kad lietuvių, latvių ir estų tautos trokšta laisvės ir yra nusistačiusios ją atgauti.

Apie Kongreso komisijos darbus plačiai informavo didžioji Amerikos spauda, o taip pat buvo duodami išsamūs pranešimai per radiją ir televiziją.

Dr. V. A. Dambrava

PROF. J. BRAZAIČIUI 50 METŲ

Turbūt, nedaug tėra lietuviškos kultūros darbininkų, kurie nebūtų pažinę prof. Juozo Brazaičio dar nepriklausomybės laikais. Ir tada, ir dabar politiniuose sluogsniuose kai kas jį pavadina jaunųjų katalikų politikos atstovu, nors jis nėra tik politinis veikėjas ir nėra toks jaunas. Juk pernai gruodžio 9 d. jam sukako 50 metų. Jis nėra sukakčių šalininkas. Tačiau tikiuosi, kad jis man atleis šį straipsnelį, nes tiek jo draugams bei bičiuliams, tiek žymiai daliai lietuviškosios visuomenės malonu Juozą Brazaitį šia proga prisiminti.

Kaip daugumas mūsų šviesuomenės, J. Brazaitis — ūkininko sūnus. Jis kilęs iš to paties Sūduvos krašto, kuris Lietuvai davė Basanavičių, Kudirką, Matulevičių. Ir gimnazijos mokslus jis išėjo Marijampolėj, ten, kur seniau į kultūrinį bei visuomeninį darbą tautinio atgimimo veikėjus ruošė Petras Kriaučiūnas. Todėl nenuostabu, kad nuo gimnazijos laikų mūsų sukaktuvininkas pajuto pareigą tarnauti lietuvių visuomenei. Tarnauti trejopu būdu — gyvu ir rašytu žodžiu ir organizuotu veikimu. Iš čia trys jo darbo sritys. Nors J. Brazaičiui arčiausiai prie širdies veikti žodžiu ir raštu, tačiau ir organizuotame veikime jis nėra pasyvus nė eilinis.

Žurnalistas ir literatūros kritikas

J. Brazaičio tarnavimas lietuviškajai visuomenei raštu išsišakoja į du baru — į žurnalistiką ir į literatūros kritiką bei istoriją. Kas šiandien gali suskaityti, kiek jis įvairiausių straipsnių yra prirašęs laikraščiams per 29 metus? Jis ir pats jų nežino, nes niekada nesuskaitė. Tačiau nedaug tesuklystume pasakę, kad jų susidarytų keli tomai, jei kas juos visus surinktų. Jų pirmiausia reiktų jieškoti "Lietuvos" dienrašty — tame demokratinės Lietuvos vyriausybės oficioze, — kur J. B. pradėjo reguliarų žurnalisto darbą. Toliau tektų sustoti ties dažnu "XX Amžiaus" numeriu. Nors tame dienrašty (1936-40 m.) J. B. tedirbo kaip vienas dešimties redakcinio kolektyvo savanorių (greta nuolatinių redaktorių), tačiau jo žodis ir autoritetas ten buvo svarūs. Pirmiausia svėrė jo patyrimas: toj mūsų dešimty, kuri "XX Amžių" pašaukė į gyvenimą ir jį nuolat rėmė savo darbu, tik vienas jis tebuvo anksčiau dirbęs dienrašty, kai tuo tarpu mes kiti anksčiau tebuvome buvę žurnalų ar savaitraščių bendradarbiai ir redaktoriai. Antra, J. B. svoris reiškėsi jo draugišku būdu, jo taktu ir jo sugebėjimu suderinti skirtingas nuomones. Jo įtaka buvo stipriai jaučiama ir labai reikalinga "XX Amžiaus" pirmaisiais metais, kol vėliau jį galėjo pavaduoti a. a. dr. Ign. Skrupskelis.

Okupacijų ir tremties metai nebuvo palankūs J. B. žurnalistiniam darbui. Viena, stigo laikraščių, kur jis būtų galėjęs laisvai savo mintis dėstyti. Antra, gyvenimo reikalavimai jį buvo nustūmę į politinį organizuotą darbą. Nuo jo atsiplėšdamas, jis retokai beparašydavo laikraščiams. Tik nuo 1952 m. pradžios apsigyvenęs JAV ir pradėjęs dirbti "Darbininko" redakcijoj, jis žurnalistinio darbo turi į valias.

Antras baras, kur J. B. reiškiasi raštu, yra literatūros istorija ir kritika. Teatro spektaklių ir knygų recenzijų jis jau rašė, dar tebebūdamas "Lietuvos" redakcijos nariu (ligi 1927 m.). Nenutraukė jų ir vėliau. Tik šituos straipsnelius ir straipsnius vėliau dažniausiai skirdavo "Židiniui" ir "XX Amžiui". Atsidūręs tremty, literatūros klausimais kartais parašydavo "Aidams". Ir dabar ten teberašo.

Didesnieji J. B. kritikos ir literatūros istorijos straipsniai, ypač tie, kurie buvo kilę iš viešųjų paskaitų lietuvių literatūros klausimais, vėliau buvo surinkti ir išleisti viena knyga vardu "Lietuvių Rašytojais". Greta monografijos apie Tumo-Vaižganto kūrybą ("Vaižgantas") "Rašytojuose" J. B. geriausia atskleidžia savo metodus. Kaip kritikas, jis ten pasirodo sintetinio metodo šalininkas — sociologinis, istorinis, psichologinis, idėjinis bei estetinis metodai ten sueina į vienybę rašytojo asmeniui atskleisti, jo kūrybai išaiškinti ir įvertinti. Tokį pat sintetitišką J. Brazaitį sutinkame ir "Visuotinės Literatūros" dviejose knygose. Nors jos skirtos mokykloms kaip vadovėlis ir parašytos dviejų trijų žmonių, tačiau J. B. buvo jų redaktorius, kuris taikė savo metodus ir stilių. O stilistas dailintojas jis yra didelis. Jei jis tolerantiškas nevienu atžvilgiu, tai stiliaus kultūroj jis tolerancijos nepripažįsta. Jis mintį stengiasi išreikšti trumpais ir paprastais sakiniais. Tiesa, jis mėgsta vaizdumą ir reljefingumą, tačiau tiek, kiek tai tarnauja minties aiškumui. Todėl jo straipsniai ir knygos skaitomi lengvai, ypač kad rašydamas jis stengiasi prisitaikyti prie skaitytojo, o ne atbulai.

Juozas Brazaitis

Mokytojas ir profesorius

J. Brazaičio veikimas gyvu žodžiu buvo skirtas Lietuvos jaunimui. Jam jis dirbo kaip mokytojas ir universiteto profesorius Kaune. Mokytojauti jis pradėjo tada, kai buvo uždarytas "Lietuvos" dienraštis ir dr. K. Jokantas pakvietė jį dėstyti lietuvių literatūros Kauno "Aušros" mergaičių gimnazijoje. Ten jis dirbo tol, kol reikėjo palikti Lietuvą. Rodos, tik vienerius metus tebuvo mokytojo darbą pertraukęs, kai numatytas profesūrai savo žinias gilino ir plėtė Bonos universitete (Vokietijoj). Kad darbą gimnazijoj J. B. mėgo ir vertino, gal geriausiai liudija tai, kad, net draugų raginamas mesti mokytojo pareigas, jis jų nemetė net tada, kada jau profesoriavo universitete ir, be to, jau buvo pradėjęs dirbti politikoj. Kad mūsų sukaktuvininkas mėgo ir mėgsta pedagoginėj plotmėj bendrauti su jaunimu ir kad šis jam atsilygina dėkingu palankumu, tai geriausiai mums galėtų pasakyti buvusios gausios "Aušros" gimnazijos absolventės, jo universitetinių paskaitų buvę klausytojai ir

jaunimo sambūrių dalyviai. Sistemingai paruoštos pamokos ir paskaitos, sklandus, vaizdingas ir nuoširdus jų dėstymas nupelnydavo ir nupelno J. B-čiui daug draugų klausytojuose.

Lietuvos jaunimui tarnavo J. B. taip pat plunksna ir kitokiu būdu — redaguodamas bene dvejus metus moksleivių žurnalą "Ateitį", ruošdamas jiems vadovėlių arba pats vienas ("Poetika"), arba kitus pasitelkęs ("Skaitymai" su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu). Nors Kauno universiteto studentams dėstomas lietuvių literatūros ir lietuvių tautosakos paskaitas beveik visada ištisai parašydavo, tačiau iš tos gausios medžiagos spaudai nedaug tesuspėjo duoti. Iš tų stipriai perdirbtų paskaitų tik viena augščiau minėta knyga apie Vaižgantą tebuvo paskelbta. O buvo parašyta stambi ir gerai dokumentuota knyga apie Maironį. Baigiama perrašinėti mašinėle ji liko Lietuvoj. Ten taip pat liko medžiaga apie Duonelaitį ir daugelį kitų mūsų rašytojų, kaip ir tautosakiniai jo darbai.

Visuomenininkas ir politikas

Visuomeninėse kultūrinėse organizacijose J. B. dalyvavo nuo pat gimnazijos. Nors nemėgo ir nemėgsta organizacijoms vadovauti, tačiau ir šitų pareigų neišvengė. Jis sėkmingai yra pirmininkavęs Ateitininkų Sendraugių s-gai ir Lietuvių Kalbos bei Literatūros Mokytojų draugijai. O Lietuvos okupacijos ir tremties metai pastūmėjo J. B-tį į dar sunkesnį ir sudėtingesnį vadovavimo darbą — į politiką. Ir čia jam teko pareigos, apie kurias jis normaliais laikais tikriausiai negalvojo. Antai, 1941 m. birželio mėn. sukilėlių pastatytoje Laikinojoje Lietuvos vyriausybėje jam tenka ministerio pareigos su dviguba atsakomybe. Kai vokiečių naciai Laikiną Vyriausybę likvidavo, J. B. viešumoj lyg nutyla, tačiau su kai kuriais tos vyriausybės nariais pradeda veikti slaptai. Švietimo tarėjas dr. Pr. Germantas (vėliau miręs Stutthofo kacete), kuris vykdė plačią ir Lietuvai naudingą švietimo politiką, laikas nuo laiko slaptai susitikinėja su J. B-čiu, teiraujasi jo nuomonės ir nekartą ją gyvendina. Rezistencijai prieš nacius derinti ir organizuoti J. B. su draugais sukuria Lietuvių Tautos tarybą, kuri vėliau buvo sulieta su Lietuvai Laisvinti komitetu. Iš to susijungimo 1943 m. rudenį susidarė Vlikas. Jo politinės komisijos pirmininku vėl tampa J. B. Kai naciai Vliką dešifravo ir daugumą jo narių suėmė, turėjo būti areštuotas ir jo politinės komisijos pirmininkas. Tačiau, dėkui Dievui, jam, kaip ir Vliko pirmininkui prof. J. Kaminskui, pavyko išsislapstyti, kol Vliko nariai, išėję iš kalėjimų, vėl atkūrė tą organą Vakaruose. Nuo 1946 m. pabaigos jame J. B. atstovauja Lietuvių Frontui. Kai, Berno susitarimus vykdant, sudaroma Vykd. taryba, J. B. joj pradeda eiti Informacijos tarnybos valdytojo pareigas. Kokias tik knygas apie Lietuvą Vlikas išleidžia ar subsidijuoja ligi 1951 m., jos visos yra J. B-čio darbo ar rūpesčio vaisius.

Nuo 1948 m. prasidėjusi plati tremtinių emigracijos banga paliečia ir Vliką. VT pirmininkas ir vienas mūsų žymių diplomatų V. Sidzikauskas 1950 m. vidurvasarį turi taip pat išvažiuoti į JAV. Kyla klausimas, kam pavesti Užsienio Reikalų tarnybą, kuriai ligi tol vadovavo V. Sidzikauskas. Naujai išrinkta VT minėtą postą siūlo J. B-čiui. Tačiau šis atsisakinėja, ginasi, kad tokiam darbui netinka. Bet joks kitas VT narys URT valdytojo pareigų taip pat imti nenori. Pagaliau draugų prikalbamas, J. B. sutinka ir URT valdytojo pareigas eina stropiai ir gerai iki 1951 m. pabaigos, kada ir jam pačiam tenka išvykti į JAV. Išvažiuodamas tačiau jis to svarbaus posto nepalieka neaprūpinto. Jis išplėšia iš Romos keliems mėnesiams prof. Z. Ivinskį, kad šis jį pavaduotų, o pats pasižada grįžti iš JAV į Europą, jei tik Vlikui bus reikalingas.

Asmuo

Žinau, kad šita suglausta apžvalga bus nepatenkinti tie skaitytojai, kurie J. B-tį pažįsta iš arčiau. Juk čia suminėti jo svarbesni darbai tėra tik griaučiai, pro kuriuos beveik nematyti asmens. O kaip tik J. B-čio asmens ypatybės įgalino jį atlikti įvairius darbus ir nupelnė populiarumą visuomenėje. Juk ar maža moksleivių, studentų, jaunų poetų, rašytojų, menininkų, kunigų, profesorių, mokytojų, žurnalistų, karininkų ir politikų yra lankęsis jo bute su reikalais ir be reikalo? Ir visi jie buvo sutikti palankiu šypsniu ir draugišku rankos paspaudimu palydėti. Nors šeimininkas kartais labai užimtas, tačiau jis niekam neuždaro savo durų. Nors gausių lankytojų reikalai ir rūpesčiai labai įvairūs, kartais net siaurai asmeniški, J. B. juos visus stengiasi išklausyti, suprasti, padėti. Jei klausimas būna toks surizgęs, kad neįmanoma kas bepatarti, J. B. randa bent paguodos ir padrąsinimo žodį. Tiesa, tas jos žodis dažnai neiškalbingas, paprastas ir santūrus, kaip ir jis pats, bet visada nuoširdus ir linkįs gero. Su asmenimis draugiškas ir atlaidus, visuomeniniuose ir politiniuose reikaluose J. B. atsargus, jieškąs, kas žmones jungia, o ne skiria, todėl linkęs į kompromisinius ir sintetinius sprendimus, tačiau J. B. taip pat moka būti kovingas, patvarus ir kietas, kai to reikalauja jo pasiimtos pareigos, Lietuvos interesai ir krikščioniškieji idealai.

J. Grinius

PASTABOS

PASTABOS PRIE P. MALDEIKIO STR. "DVIEJŲ KULTŪRŲ SANKRYŽOJE", AIDAI, NR. 9, 1953

P. Maldeikio straipsnis vertas ypatingo dėmesio, nes kalba betarpiškai apie mus, naujakurius, ir paliečia tai, ką mes šiame krašte atsidūrę kasdien pergyvename ir jaučiame. Tik ne kiekvienas tai sugebame išreikšti žodžiai ir formuluoti bendresnėmis sąvokomis. P. Maldeikis, rodos, pirmas prabilo ir tapo mūsų jausmų, minčių ir pergyvenimų reiškėjas.

Mūsų svetimybės jausmą ir atlyžimą nuo mus supančios aplinkos autorius pirmiausia linkęs motyvuoti Naujojo Pasaulio ir mūsų paliktos Europos kultūrų priešingumu. Tam reikalui autorius leidžiasi į sudėtingą problemą — parodyti Europos ir Amerikos kultūrų skirtingumus, net jų priešingumus. Nors, iš kitos pusės, autorius meta prielaidą, kad skirtumo tarp tų kultūrų nesą, nes abi kilusios iš tos pačios šaknies, būtent — krikščionybės, kuri savo rėžtu išaugo iš antikinės elenistinės-romėniškos kultūros.

Autoriaus klystama, kai pakartotinai tvirtinama, kad pirmaisiais amžiais "Europą užplūdę barbarai sunaikino visą senovės kultūrą ir civilizaciją". Tai senuose istorijos vadovėliuose kadaise kartota teorija, kur tautų kraustymosi laikmetis laikytas katastrofišku įvykiu Europos istorijoj, kada buvusi sugriauta graikų ir romėnų kultūra. Ši teorija naujesnių tyrinėjimų šviesoj neišlaiko kritikos. Dabar pripažįstama, kad barbarų plūdimo pasėkoj pakito tik ekonominė ir socialinė santvarka, bet liko nepaliesta esmingai antikinė kul-

tūra. Juk pačiu didžiuoju barbarų plūdimo metu, kada hunai siautėjo po Europą, Konstantinopoly įkuriamas universitetas, kur graikų ir lotynų mokslininkai dėstė klasikinius mokslus jau krikščioniškoj šviesoj. Aplamai, Bizantijos imperija buvo senosios kultūros saugotoja per visus viduramžius. O ir Vakaruose Romos bažnyčios atstovai, tik apsišarvoję klasikinės senovės mokslu, švietė germanus ir kitas barbariškas tautas.

Tad sukrikščionintoji klasikinė kultūra ir yra mūsų europinės kultūros pamatas. Sulig europiečių ekspansija į užjūrinius kraštus ši Europos kultūra išplito po įvairias pasaulio šalis. Ji yra ir Amerikos kultūros pagrindas. Tad Europos ir Amerikos kultūros turi tuos pačius pradus ir tarp jų nėra esmingo skirtumo. Bet, žinoma, kiekvienos kultūros pobūdis priklauso nuo istorinės raidos. Ta pati kultūra, pakliuvusi į skirtingas istorines sąlygas, gauna skirtingą aspektą. Iš tų pačių kultūros pradų ilgainiui susidaro skirtingi žmonių tipai su savaimingais papročiais, polinkiais, gyvenimo būdu bei stiliumi.

Tad klysta autorius, kai jis perdaug kontrastuoja Europos ir Amerikos kultūras ir manding perdeda, kalbėdamas apie šiosios materialistinį ir antikrikščionišką pobūdį.

Iš tikrųjų Amerikos plačiosios masės yra nemažiau religingos nei Europos, kaip rodo jau itin gausus bažnyčių lankymas. Vieni metai man teko gyventi viename mažame šio krašto miestely, kur iš 16,000 gyventojų buvo vos 500 katalikų. Tačiau kas sekmadienį kunigas laikydavo dvejas mišias ir jų klausėsi gan perpildyta nemaža bažnyčia. Reikėtų dar pajieškoti V. Europoj vietos, kur keli šimtai parapijiečių pripildytų kas sekmadienis du kartus bažnyčią. Kas ypatingai europiečiui katalikui krinta į akis čionykštėse bažnyčiose — tai komunikantų gausumas. Per kiekvienas mišias sekmadieniais čia dalijama komunija ir ją priima gan daug ne vien senyvų moterėlių (kaip Europoj), bet įvairaus amžiaus ir lyties žmonių. Iš to galima spręsti, kad praktikuojančių katalikų čia yra, palyginti, daugiau nei Europos kai kuriose šalyse.

Taip pat nepagrįstas autoriaus tvirtinimas, kad čia "beveik pusė gyventojų nepriklauso jokiai konfesijai". Man iš vieno autoritetingo žmogaus teko nugirsti, kad Amerikoj apie 50,000,000 žmonių nepriklauso jokiai bažnyčiai. Tačiau duodami skaičiai nėra tikri krašto religingumo rodikliai, nes imami iš čia praktikuojamų parapijinių sąrašų. Bet kas gali patikrinti, kad šie sąrašai apima visus krašto tikinčiuosius? Be abejo, yra nemaža tikinčiųjų, neprisirašiusių prie bažnyčių, bet jas lankančių. Aplamai, plačiosios žmonių masės čia mažiau nei Europoj paliestos įvairių srovių ir iš konservatyvumo labiau prisirišusios prie bažnyčių.

Netikslus taip pat yra kategoriškas autoriaus teigimas, kad daugiau kaip šimtas metų, kai tikybos mokymas čia uždraustas viešose mokyklose". Iš tikrųjų, tikybos dėstymas čionykštėse viešose mokyklose negalėjo būti uždraustas, nes jis niekuomet nebuvo įvestas visuotiniu mastu. Nuo pat pradžių (nuo XVIII a. pabaigos) viešosios mokyklos paskirose valstybėse kūrėsi laicistiniais pagrindais, įsiterpdamos į iki šiol laikytas įvairių bažnytinių organizacijų mokyklas ir iš dalies perimdamos jas. Paskiros valstybės, rūpindamosios per savo mokyklas pirmiausia išauklėti apšviestus piliečius, jau vien dėl daugybės tikybų ir sektų, kurioms jų auklėtiniai priklausė, turėjo išskirti iš mokyklų tikybinį auklėjimą. Tuo būdu josios galėjo sukurti vieningos mokyklos sistemą. Išskyrimas tikybos iš viešųjų mokyklų atitiko ir pačią federalinę konstituciją, kur valstybė atsiriboja nuo tikybų, palikdama jas jų narių rūpesčiui.

Nors paskiros valstybės ir neremia tikybos dėstymo savose mokyklose, tačiau jos įsakmiai nedraudžia. Pvz., Šventraščio skaitymas kai kuriose valstybių mokyklose leidžiamas, kai kurių tik patariamas, o kai kur net įsakomas. Tik skaitymas turi būti atliekamas be komentarų. Mat, komentavimas jau suponuotų kokios tikybos pasirinkimą, kas neutralioj mokykloj draudžiama. Be to, kai kur, pvz., New Yorke, viešosios mokyklos tam tikromis valandomis (vad. "released-time") paleidžia mokinius, kurių tėvai pageidauja, — tikybos pamokoms. Šios pamokos atliekamos daugiausia už mokyklos ribų atitinkamų denominacijų paskirtų mokytojų.

Visai teisingai P. Maldeikis, lygindamas amerikiečius su europiečiais, iškelia pirmųjų praktiškumą, siekimą materialinės naudos, nusigręžimą nuo dvasinių vertybių, jų veržlumą į ateitį, ignoruojant praeitį. Šią amerikiečių būdo savybę sudarė visa praeitis ir palaiko dabartinis socialinis ir ekonominis gyvenimas. Juk Amerika ir dabar yra daugiau ar mažiau klasinio liberalizmo kraštas, kur žmogus ūkiniu ir socialiniu atžvilgiu iš dalies paliekamas savam likimui. Valstybė čia yra daugiau nakties sargo vaidmeny. Tiesa, paskutinių dešimtmečių kai kurie įstatymai, kaip socialinis draudimas ir kiti, kiek pajudino ūkinį liberalizmą, bet jie vis dėlto nepatikrino žmogui minimalinės egzistencijos. Tad kiekvienas priverstas apsirūpinti savimi ir savaisiais savomis jėgomis. Jis turi susikurti sau gyvenimą ir būti savotišku pionierium. Amerika prasidėjo nuo pionierių ir pionierizmas tęsiasi per visą jos istoriją iki dabarties. Čia glūdi šaknys perdėto amerikiečių individualizmo.

Mums, augusiems ir įsigyvenusiems kitose kultūros sąlygose, aišku, sunku pritapti prie šios visuomenės. Mes, atvykę subrendę į šį kraštą, vis paliksime prašaliečiai, nepaisant mūsų pilietybės. Dabartinis Harvardo profesorius O. Handlin gražiai, epiškai aprašė mūsų ir, aplamai, visų imigrantų likimą veikale "The Uprooted", kur tarp ko kita sakoma: "Vienintelį prisitaikymą prie gyvenimo J. A. V-ėse, kurį jie (imigrantai) galėjo padaryti, buvo išsiskyrimas su savo grupe, kuris savo rėžtu didino jų skirtingumo patirtį tarp jų ir likusios visuomenės. Su šiuo prisiderinimu jie visuomet kentėjo, žinodami esą svetimi. Reikalavimas asimiliuotis, nusikratyti savo separatiškumu vis smerkdavo juos būti prašaliečiais. Praktiškai laisva Amerikos gyvenimo struktūra leido jiems, su mažais apribojimais, eiti savu keliu, bet su sąmonės šešėliu, kad jie neturėtų jam priklausyti. Tad jie tapo svetimi tai kultūrai, į kurią jie atvyko, kaip ir tai, kurią jie paliko" (O. Handlin, The Uprooted, Boston 1951 p. 285).

Iš čia ir kyla emigracijos tragiškumas, kuris kiekvieno daugiau ar mažiau jaučiamas, nors ne kiekvieno sugebama žodžiais išreikšti. Tad emigrantinėj spaudoj jis itin keltinas ir svarstytinas.

J. Jakštas.

• Praėjusią vasarą Vokietijoje kan. J. B. Končiaus rūpesčiu ir Amerikos vyskupų lėšomis išėjo antra kan. dr. F. Bartkaus maldaknygės "Būk mums malonus" laida. Maldaknygė buvo dovanota kiekvienam Europoj gyvenančiam lietuviui.

ATITAISYMAS

1953 m. "Aidų" 10 nr. 455 puslapyje atspausdinto eilėraščio "Rudens giedra" autorius yra Kazys Bradūnas. Skaitytojai yra prašomi ten įsivėlusį netikslumą ištaisyti.

ĮVYKIAI

● Arkivysk. Jurgio Matulevičiaus palaimintuoju paskelbimo byla sėkmingai eina pirmyn. Romos Kūrija apie garbingąjį velionį renka informacinę medžiagą. Iš Marijonų Kongregacijos pusės bylai tvarkyti paskirtas kun. dr. K. Rėklaitis, M.I.C. Bažnytinėj terminologijoj tokias pareigas einas asmuo vadinamas postulatorius. Jo uždavinys pateikti reikalingą medžiagą apie kandidatą į šventuosius ir Romos Kūrijoje atstovauti vienuoliją.

● Sausio 9 d. suėjo dešimt metų, kai Clevelande per gaisrą mirė pirmasis Lietuvos prezidentas **Antanas Smetona,** būdamas 70 metų amžiaus. Ši sukaktis buvo atžymėta surengtais minėjimais ir spaudoje. "Smetona priklauso prie tų veikėjų, kurių vardas pastoviai įsipynė į lietuvių visuomenės ir valstybės istoriją", šia proga pastebėjo "Darbininkas" (1954-1. 8). Tenka pažymėti, kad Amerika priglaudė ir trečiąjį Lietuvos prezidentą Dr. K. Grinių, o antrasis, A. Stulginskis, buvo rusų ištremtas į Sibirą.

● Australijos Lietuvių Bendruomenės savaitraščio redaktoriui Juozui Žukauskui pasitraukus, redaktoriaus pareigoms Krašto Valdyba pakvietė Jurgį Kalakauską-Kalakonį.

● Sausio 2-3 dd. Brooklyne įvyko Lietuvių Studentų Sąjungos visuotinis suvažiavimas, kurio programą sudarė posėdžiai, literatūros vakaras, pamaldos ir iškilmingas uždarymo aktas. Sausio 3 d., baigiant suvažiavimą, paskaitą laikė dr. Juozas Girnius apie lietuviško jaunimo uždavinius emigracijoje.

● Prieš Kalėdas pasibaigė Balfo pravesta talka arba vajus lietuviams tremtiniams šelpti New Yorko apylinkėje. Į šį darbą aktyviai įsijungė lietuviškos parapijos, spauda, radijo valandėlės, pavieniai veikėjai ir visuomenė. Surinkta $9,398.78. Talkai pirmininkavo kun. dr. St. Valušaitis, parodydamas daug energijos bei sumanumo. Pinigai įteikti Balfo ižd. S. Trečiokui.

● Vasario 16 gimnazija prieš Kalėdas iš Diepholzo persikėlė į Rennhofą ties Mannheimu ir sausio 8 d. naujoje vietoje pradėjo darbą. Dabartinis jos adresas: Litauisches Gimnasium, (16) Lampertheim, (Hessen), Huettenfeld, Schloss Rennhof, Germany. Direktoriaus pranešimu gimnazijai ir šalpos darbui naudingiau, jei gimnazijos išlaikymui aukos siunčiamos per Balfą, bet kas nori, gali siųsti ir tiesiai augščiau nurodytu adresu.

● Australijos vyriausybės paskelbtomis žiniomis, į tą kontinentą iki 1952 m. atvyko iš Lietuvos kilę 8,705 žmonės.

● Australijos L. Kultūros Fondo visuotinis atstovų suvažiavimas įvyko praėjusiais metais gruodžio 29 d. Melbourne. Dalyvavo skyrių atstovai, Bendruomenės apylinkių pirmininkai, meno atstovai.

● Sausio 6 d. Chicagoje socialdemokratai paminėjo prof. J. Kaminsko 75 m. sukaktį. Pagrindinę paskaitą turėjo dr. P. Grigaitis, kuris nušvietė jubiliato nuopelnus socialdemokratų partijai ir Lietuvos labui. Jubiliato veikla siekia caro laikus, kai jis įsijungė į revoliucinį judėjimą. 1905 m. pirmininkavo Vilniaus Didžiajam Seimui. Atsikuriant Lietuvai, jis griežtai stojo už visišką jos nepriklausomybę. 1918 m. padėjo savo parašą jos paskelbimo akte. Paskui veikė Lietuvos seimuose. Po 1926 m. perversmo politiniame gyvenime aktyviai nebegalėjo reikštis. Tuo laiku atsidavė profesūrai ir Kauno miesto tvarkymui, įvesdamas moderninią kanalizaciją. Vokiečių okupacijos metu veikė rezistenciniame judėjime. Jis buvo pirmasis Vliko pirmininkas.

● Gruodžio 18 d. Bostone pasibaigė lietuvių skautų vadovams kursai. Geriausiai išlaikiusiems egzaminus įteiktos dovanos.

● Praėjusį rudenį Čikagoje Lietuvių Auditorijoje įvykusioje parodoje dalyvavo šie dailininkai: Antanas Kairys, Bronius Murinas, Juozas Pautienius, H. Purvinš, Vlada Stančikaitė, Ignas Šlapelis. Buvo išstatyti 67 darbai. Paroda baigėsi sausio 2 d.

● Lapkričio 28 d. — gruodžio 12 d. Mokslo ir Pramonės Muzėjuje Čikagoje surengta lietuvių liaudies meno paroda. Parodą vertingais audiniais parėmė Vincė Jonuškaitė.

● Dail. M. Šileikiui pernai suėjo 60 m. amžiaus. Į Ameriką jis atvyko prieš 40 m. Tapybos studijas baigė Čikagos Meno institute 1923 m. Dalyvavo Amerikos dailininkų parodose. Yra gavęs premijų. Priklauso Illinois Dailininkų Draugijai.

● Ateitininkų Federacijos vyriausiam vadui prof. S. Sužiedėliui pernai suėjo 50 m. amžiaus. Dabar jis yra vyr. "Darbininko" redaktorius.

● Šiemet rugsėjo 4-5 dd. Čikagoje įvyksta ateitininkų kongresas. Jam rengti sudarytos atitinkamos komisijos.

● Kultūros Tarybos, kuri veikia prie Lietuvių Bendruomenės Čikagoje, į prezidiumą išrinkti prof. A. Varnas, A. Rūkas, A. Nakas, D. Velička, V. Kasniūnas. Taryba rūpinasi teatro bei spaudos reikalais.

● Lietuvos konsulatas Čikagoje persikėlė į naujas patalpas. Dabartinis jo adresas: 6147 S. Artesian Ave.

● Toronte paskelbta spaudos talka šūkiu: "Nė vieno lietuvio be lietuviško laikraščio"! Spaudos darbuotojai lanko kiekvieną šeimą ir kviečia užsisakyti bent vieną lietuvišką laikraštį ar žurnalą. Talkininkais yra organizacijos ir pavieniai asmenys. Spaudos talkos komiteto pirm. yra Aug. Kuolas. Toronto lietuvių organizuotas žygis spaudos platinime bene bus pirmas mūsų išeivijoje.

● Amerikos Lietuvių R. Katalikų seimelis įvyko Brooklyne gruodžio 13 d. Dalyvavo 28 draugijų atstovai — apie 100 žmonių.

● Dail. A. Valeška Sioux City, Iowa, lietuvių šv. Kazimiero parapijos bažnyčiai padarė 25 vitražus. Toje parapijoje klebonauja kun. S. Morkūnas.

● Detroito lietuviai Balfui prisiuntė 5,000 dol., surinktų rudenio vajaus metu.

● Gruodžio 13 d. Apreiškimo parapijos salėje New Yorko Liet. Dailininkų Sąjunga surengė apžvalginę parodą, kuri tęsėsi 2 savaites. Parodoje dalyvavo šie dailininkai: B. Vilkutaitytė-Gedvilienė, R. Ingilevičienė, Č. Janušas, J. Juodis, A. Kašubienė, Pr. Lapė, T. Petraitis, R. Viesulas, J. Subačius, A. Vitkauskaitė-Merker, W. Vitkus. Buvo išstatyta 59 darbai.

● Kun. St. Yla pasitraukė iš kunigų žurnalo Lux Christi redaktoriaus pareigų. Naują redakcinį kolektyvą sudaro kun. dr. A. Baltinis, kun. A. Miciūnas, MIC., ir kun. S. Gaučas.

● Chicagoje veikia lietuviams žinoma organizacija "Žiburėlis", turįs savo tikslu mokslus einančio jaunimo šelpimą. Jis įsteigtas Felicijos Bortkevičienės. Dabar pirmininkauja dr. A. Garmus. Vicepirm. yra M. Gudelis. Nario mokestis — 5 dol. metams.

● Prancūzijoje, plečiantis nedarbui, iš įmonių pirmiausiai atleidžiami svetimtaučiai. Jau nukentėjo ir nemaža lietuvių.

● Argentinoje sudaryta PLB Argentinos krašto vadovybė ateinantiems dvejiems metams. Pirm. išrinktas I. Padvalskis.

"AIDAI" SKIRIA LITERATŪROS PREMIJĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas TT. Pranciškonų, pamečiui skirs po vieną $500.00 premiją už premijos komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiama jos taisyklės:

1. 1954 metais antrą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už premijos komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1952-1953 m. pasirodžiusius viešumon grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais kūrinius tų autorių, kurie juos prisiųs komisijai.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32—48 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti 1954 metų kovo 1 d. Siųsti šiuo adresu: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144 St., Jamaica 35, N. Y.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Premijos sprendėjų komisiją sudaro: Leonardas Andriekus, Kazys Bradūnas, Juozas Brazaitis, Paulius Jurkus, Antanas Vaičiulaitis.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas Antanas Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 35, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Administracijos adresas — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.